

Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta

Ivana Kordíková

NEPODMÍNĚNÝ TREST ODNĚTÍ SVOBODY

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: JUDr. Marie Vanduchová, CSc.

Katedra trestního práva

Datum vypracování práce (uzavření rukopisu): 28.3.2011

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci vypracovala samostatně, všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány a práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 28.3.2011

Ivana Kordíková

Poděkování

Tímto bych ráda poděkovala vedoucí diplomové práce JUDr. Marii Vanduchové, CSc. za konstruktivní připomínky, cenné rady a náměty, nezbytné pro vypracování této práce. Současně bych chtěla poděkovat paní Evě Francové, tiskové mluvčí Věznice Valdice, za poskytnutí potřebných informací a ochotu při spolupráci na závěrečné kapitole této práce.

Obsah

Úvod	1
1. Pojem a účel trestu	2
1.1 Pojem trestu	2
1.2 Teorie účelu trestu.	2
1.3 Účel trestu v české právní úpravě	5
2. Nepodmíněný trest odnětí svobody v současné právní úpravě	7
2.1 Zásady ukládání trestu	7
2.1.1 Zásada zákonnosti trestních sankcí	7
2.1.2 Zásada přiměřenosti	8
2.1.3 Zásada humánnosti trestních sankcí	9
2.1.4 Zásada subsidiarity	10
2.2 Postavení nepodmíněného trestu odnětí svobody v systému trestů	11
2.3 Výměra trestu	12
3. Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody	13
3.1 Právní úprava výkonu trestu odnětí svobody	13
3.1.1 Mezinárodní úprava	13
3.1.2 Evropská vězeňská pravidla	14
3.1.3 Právní úprava výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody v ČR	15
3.2 Vnější diferenciacce věznic	17
3.3 Vnitřní diferenciacce věznic	19
3.4 Přijímání, zařazování a přeřazování odsouzeného	21
3.5 Práva a povinnosti odsouzených	24
3.5.1 Právo na uspokojování základních sociálních potřeb a poskytování zdravotní péče	24
3.5.2 Právo na udržování či rozšiřování sociálních vztahů	26
3.5.3 Povinnosti spočívající v dodržování pořádku a kázně	28
3.5.4 Povinnosti spočívající ve strpení úkonů spojených s kontrolou Vězeňské služby	28
3.5.5 Povinnosti spočívající v dodržování zákazů	29
3.5.6 Povinnost hradit náklady výkonu trestu a další náklady	30
3.6 Program zacházení	31
3.7 Pracovní aktivity odsouzených	32
3.7.1 Pracovní povinnost	32
3.7.2 Pracovní odměna	33
3.7.3 Formy zaměstnávání	34
3.7.4 Motivace odsouzených	35
3.7.5 Současné problémy zaměstnanosti odsouzených	35
3.8 Vzdělávání odsouzených	38

3.8.1	Formy vzdělávání	39
3.8.2	Současné problémy vzdělávání vězňů	40
3.9	Negativní jevy provázející výkon trestu odnětí svobody	42
3.9.1	Prizonizace	43
3.9.2	Druhý život vězňů	44
3.9.3	Homosexuální vztahy	45
3.9.4	Drogy	46
3.9.5	Přerušování sociálních vazeb	47
4.	České vězeňství ve světle statistických dat	48
4.1	Stavy vězňů	49
4.2	Složení vězňů	53
4.2.1	Složení vězňů dle pohlaví	53
4.2.2	Složení vězňů dle věku	55
4.2.3	Počet cizinců v českých vězeňských zařízeních	58
4.2.4	Složení odsouzených dle typu věznic	59
4.3	Zaměstnávání vězňů	61
4.4	Vzdělání a vzdělávání odsouzených	66
5.	Exkurz do Věznice Valdice	68
5.1	Kapacita věznice	70
5.2	Program zacházení	71
5.3	Zaměstnávání odsouzených	74
5.4	Vzdělávání odsouzených	76
Závěr		80

Úvod

Úkolem každé společnosti je zajištění pokojného a bezpečného soužití jejích občanů. Prostředky, kterými plnění tohoto úkolu dosahuje, tvoří součást sociální kontroly. Jde o mechanismy, kterými lze působit na chování jedinců ve společnosti tak, aby bylo dosaženo jejich žádoucího chování, tedy chování, které je v souladu nejen s právním, ale i s morálním řádem. Prostředků sociální kontroly je mnoho, výchovu v rodině či ve škole počínaje a působením státních institucí jako jsou policie, soudy, státní zastupitelství apod. konče¹.

Jednou z forem sociální kontroly je i trestní právo, konkrétně trestněprávní sankce. Od ostatních forem sociální kontroly se liší především tím, že se opírá o státní donucení. Nejpřísnější trestní sankcí s nejzávažnějšími důsledky pro jejího adresáta je nepodmíněný trest odnětí svobody. Uvzněním člověka totiž dochází k omezení či dokonce ztrátě některých ústavně garantovaných práv, a to zejména práva na osobní svobodu. Pro jeho závažnost si tento trest zaslouží pozornost laické i odborné veřejnosti.

Nepodmíněný trest odnětí svobody je velmi komplikovaným institutem, ať už jde o jeho teoretickou či o jeho praktickou rovinu. Základní otázkou, kterou je třeba si položit, je samotný účel nepodmíněného trestu odnětí svobody. Je jím pouze odplata? Pouze resocializace pachatele trestného činu? Zcela jistě ne, takový pohled by byl velmi zjednodušující a nekomplexní. Praktická rovina, tedy výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody, je neméně složitá a potýká se s celou řadou problémů.

Ve své práci bych se ráda věnovala nejprve teoretickým základům nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho výkonu, přičemž větší pozornost zaměřím na program zacházení, zejména pak na pracovní a vzdělávací aktivity. Následně se budu zabývat současným stavem českého vězeňství, a to prostřednictvím analýzy statistických dat. Zároveň se pokusím upozornit na aktuální problémy a uvážit jejich možná řešení. Poslední kapitola bude věnována praktickým zkušenostem z Věznice Valdice, kterou jsem před dvěma lety navštívila. Vzhledem k vstřícnému postoji vedení věznice jsem se rozhodla požádat o spolupráci právě je.

¹ KUCHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 183.

1. Pojem a účel trestu

1.1 Pojem trestu

Teorie vymezuje trest jako „opatření státního donucení, ukládané jménem státu k tomu povolanými soudy v trestním řízení, jímž se působí určitá újma za spáchaný trestný čin jeho pachateli“².

Legální definici trestu česká právní úprava neobsahuje. Trestní zákoník v § 36 a § 37 pouze vymezuje trest jako jeden z druhů trestních sankcí, který lze ukládat pouze na základě trestního zákona. Tím je naplněn článek 39 Listiny základních práv a svobod, který říká: „Jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jaké jiné újmy na právech nebo majetku, lze za jeho spáchání uložit“. Trest je nutno chápat jako následek protiprávního chování, tedy sankci, kterou lze uložit pouze pachateli trestného činu. Jde o újmu, která je pachateli trestného činu působena záměrně. Tím se také liší od druhého typu trestní sankce, ochranných opatření, kde je újma pouze doprovodným jevem, nikoli záměrem. Kromě toho lze trestu přisoudit i morální aspekt, neboť uložení trestu znamená pro pachatele i morální odsouzení společnosti. I v tomto ohledu se od ochranného opatření liší, protože morální aspekt u ochranných opatření spíše chybí³.

1.2 Teorie účelu trestu.

Účelem trestu se zabývá několik teorií, které lze rozdělit následovně:

Absolutní, neboli retributivní teorie, chápou trest jako přirozený důsledek kriminálního jednání, jako nastavené zrcadlo spáchanému trestnému činu. Uložením trestu má být pachateli trestného činu způsobena újma, která bude odpovídat povaze spáchaného trestného činu.⁴ Nicméně s trestáním není spjat žádný společenský účel, trestá se, protože bylo spácháno zlo (punitur, quia peccatum est). Trest je výrazem odplaty, je sám sobě účelem. Mezi absolutní teorie patří starší teologické teorie (chápu

² NOVOTNÝ, O.; VANDUCHOVÁ, M.; ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné : Obecná část. 6. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 47.

³ SOLNAŘ, V.; FENYK, J.; VANDUCHOVÁ, M. Systém českého trestního práva. Praha : Novatrix, 2009. Třetí část, s. 9.

⁴ NOVOTNÝ, O.; ZAPLETAL, J. a kol. Kriminologie. 3. vydání. Praha : ASPI - Wolters Kluwer, 2008, s. 320.

trest jako trest boží, vykoupení za hříchy), ale i učení Immanuela Kanta (trest jako uskutečnění spravedlnosti) a Georga Wilhelma Friedricha Hegela (chápe trest jako negaci negace práva, tedy potvrzení a znovu obnovení práva).⁵ V současné době dochází k renesanci této teorie, což souvisí zejména se zklamáním z výsledků resocializačních a rehabilitačních metod a ztráty víry v možnost nápravy pachatele.

Relativní teorie pojmají trest jako prostředek k dosažení pro společnost užitečných cílů, tedy trestá se, aby nebylo páčáno zlo (punitur, ne peccetur). Základním účelem trestu je tedy ochrana společnosti před dalším páčáním trestné činnosti. Tyto teorie věří, že lidské chování je výchovou ovlivnitelné, tedy že zločince lze vhodným zacházením převychovat tak, aby již v budoucnu trestnou činnost nepáchal. Mezi zastánce těchto teorií patří například Cesara Beccariu.

K relativním teoriím lze řadit i teorii odstrašení, která pojmá trest jako prostředek k odrazení pachatele i celé společnosti od páčání další činnosti. Tato teorie je často podkladem při úvahách o zpříšňování trestních sankcí, zejména pokud jde o recidivisty. Více než na individuální prevenci však klade důraz na prevenci generální, která spočívá v odrazení potenciálních pachatelů od možného páčání trestných činů. S tím souvisí pojem tzv. exemplárního potrestání – tedy přísné trestání jednotlivce pro výstrahu celé společnosti, aby bylo ve společnosti dosaženo stavu, kdy „se zločin nevyplácí“.⁶ Uplatňování této teorie má však svá úskalí. Pokud by při ukládání sankcí došlo k tomu, že sankce bude zjevně nepřiměřená spáchanému činu, nebude trest považován za dosažení spravedlnosti a tím ztratí pozitivní ohlas ve společnosti. Do extrémů byla v minulosti teorie odstrašení dovedena v totalitních režimech.

V rámci relativních teorií lze rozlišovat teorie speciální prevence a teorie generální prevence⁷.

Teorie speciální prevence klade důraz na působení na pachatele, a to prostřednictvím pozitivní speciální prevence a negativní speciální prevence. Negativní prevence má působit na pachatele tak, aby ho odradila od páčání další trestné činnosti a taktéž se snaží pachateli tuto činnost znemožnit izolací či jinou formou donucení.

⁵ NOVOTNÝ, O.; VANDUCHOVÁ, M.; ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné : Obecná část. 6. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 37.

⁶ NOVOTNÝ, O.; ZAPLETAL, J. a kol. Kriminologie. 3. vydání. Praha : ASPI - Wolters Kluwer, 2008, s. 232.

⁷ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 411.

Pozitivní prevence znamená v podstatě výchovné působení na pachatele, které posiluje a rozvíjí pachatelovy pozitivní stránky osobnosti, a naopak potlačuje ty negativní⁸.

Generálně preventivní teorie také rozlišuje negativní prevenci, mající odstrašit veřejnost od páchání trestné činnosti, a pozitivní prevenci, která spočívá v potvrzení platnosti trestněprávních předpisů, tedy v garantování právní jistoty⁹.

Kompromisem či sloučením absolutních a relativních teorií vznikly teorie smíšené. Spojují pojetí trestu jako odplaty a jako prostředku k dosažení společensky prospěšného účelu. Smíšené teorie se objevují zejména v německé nauce a jejich výrazem je i ustanovení § 46 německého trestního zákona, které lze přeložit následovně: „Stupeň viny pachatele je základem výměry trestu. Do úvahy je třeba rovněž vzít očekávaný efekt trestu na budoucí život a chování pachatele“¹⁰. Na jedné straně je tedy třeba uložit takový trest, který odpovídá závažnosti provinění pachatele a který bude společností vnímán jako spravedlivá odplata (prvek absolutních teorií), na druhé straně se počítá s možností resocializace pachatele (prvek relativních teorií), je tedy nutné uložit takový trest, který neznemožní nápravu pachatele a jeho budoucí začlenění do společnosti. Požadavek výchovného charakteru trestu a možnost znovu začlenění do společnosti někdy mohou implikovat snížení trestu, nicméně stále je nutné dodržovat příměr mezi zaviněním a trestem tak, aby snížený trest nebyl signálem pro společnost, že za příslušné provinění hrozí pouze mírný trest, a tedy se páchání takového činu vyplatí. Zároveň však není možné z důvodu generální prevence uložit trest, který by svou přísností překračoval meze zavinění.¹¹

Domnívám se, že účel trestu nelze omezit pouze na potřebu odplaty za spáchané bezprávní nebo na převýchovu pachatele tak, aby již trestnou činnost nepáchl, a proto jsou dnes čistě absolutní či čistě relativní teorie poněkud překonané. Díky tomu, že smíšené teorie zahrnují jak prvky absolutních teorií, tak prvky relativních teorií, lépe vystihují účel trestu v celé jeho šíři.

Účel trestu a trestního práva jako celku trefně vyjadřuje i známý výrok A. Miříčky, na který vzpomíná J. Lata: „Odstraňme právo trestní a budeme mít právo pěstní, návrat k svépomoci, odvetě, bellum omnium contra omnes, rozvrat celého

⁸ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 411.

⁹ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 411.

¹⁰ LATA, J. Účel a smysl trestu. 1. vydání. Praha: LexisNexis CZ s.r.o., 2007, s. 51.

SOLNAŘ, V.; FENYK, J.; VANDUCHOVÁ, M. Systém českého trestního práva. Praha: Novatrix, 2009. Třetí část, s. 21.

sociálního pořádku, celého právního řádu.^{12c} Ukládání trestu je projevem ochrany hodnot chráněných trestním právem ze strany státu, projevem odsouzení protiprávního jednání a uspokojením společnosti, neboť uložení trestu v přiměřené míře je společností vnímáno jako nastolení spravedlnosti.

1.3 Účel trestu v české právní úpravě

Účel trestu byl dříve poněkud nezvykle vymezen v trestním zákoně č. 140/1961 Sb. v § 23: „Účelem trestu je chránit společnost před pachateli trestných činů, zabránit odsouzenému v dalším páčání trestné činnosti a vychovat jej k tomu, aby vedl řádný život, a tím působit výchovně i na ostatní členy společnosti“. Toto ustanovení bývalo interpretováno tak, že se jedná o soubor různých účelů či cílů trestu, přičemž při řešení konkrétního případu je vždy nutno mezi jednotlivými hledisky nalézt kompromis¹³. Za základní funkci a konečný cíl trestu byla považována ochrana společnosti proti porušování podmínek její existence, kdy trest byl vnímán jako obranná reakce každé společnosti. Ochrana společnosti se měla realizovat jednak tím, že trest zabraňoval pachateli v dalším páčání trestné činnosti, a jednak tím, že výkon trestu měl na pachatele působit výchovně a vytvářet tak psychické zábrany proti páčání trestné činnosti, přičemž cílem byla úplná převýchova pachatele¹⁴. K ochraně společnosti přispíval trest i prostřednictvím své generálně preventivní funkce, tedy výchovným působením na ostatní členy společnosti, resp. na potenciální pachatele trestných činů¹⁵.

Zmíněné ustanovení § 23 bývalo často kritizováno, a to z několika důvodů. J. Lata poukazuje na to, že ve znění § 23 zcela chybí prvek odplaty, ačkoli samotné ukládání trestů se řídí závažností spáchaných činů, tedy hlediskem odplaty. To působí značný nesoulad v zákoně¹⁶. Dalším důvodem kritiky je fakt, že vymezený účel trestu zcela opomíjí požadavek uspokojení nároků poškozeného, ačkoli odškodnění poškozeného je v účelu trestu nepochybně zahrnuto.

¹² LATA, J. Účel a smysl trestu. 1. vydání. Praha : LexisNexis CZ , 2007, s. 67.

¹³ NOVOTNÝ, O. O trestu a vězeňství. 1. vydání. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1967, s. 11.

¹⁴ NOVOTNÝ, O. O trestu a vězeňství. 1. vydání. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1967, s. 12, 14, 18.

¹⁵ NOVOTNÝ, O. O trestu a vězeňství. 1. vydání. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1967, s. 22.

¹⁶ LATA, J. Účel a smysl trestu. 1. vydání. Praha : LexisNexis CZ s.r.o., 2007, s. 65.

Nový trestní zákoník již vymezení účelu trestu neobsahuje, jeho vymezení je ponecháno nauce a judikatuře. Dovodit účel trestu je však možné z obecných zásad sankcionování upravených v trestním zákoníku¹⁷. Česká právní úprava reflektuje relativní teorie i smíšené teorie.

Odplatný prvek lze spatřovat zejména v § 38 odst. 1 TZ, který požaduje přiměřenost trestní sankce vzhledem k povaze a závažnosti trestného činu a poměrům pachatele. Povahou a závažností trestného činu se podle § 39 odst. 2 TZ rozumí zejména význam chráněného zájmu, který byl trestným činem dotčen, způsob provedení činu a jeho následky, okolnosti, za kterých byl čin spáchán, osoba pachatele, jeho zavinění, pohnutka, záměr či cíl.

Speciální prevence je vyjádřena v ustanovení § 39 odst. 1 TZ, který stanoví, že při ukládání trestu má být přihlédnuto k dosavadnímu způsobu života pachatele, k jeho chování po činu, zejména pak ke snaze nahradit škodu nebo odstranit jiné škodlivé následky činu. Preventivní charakter má i požadavek přihlédnutí k účinkům a důsledkům, které lze očekávat od trestu pro budoucí život pachatele.

Zabránit pachateli v páchání další trestné činnosti lze v zásadě dvěma způsoby¹⁸. Prvním z nich jsou prostředky, které znemožní páchat trestný čin tím, že vytváří nějakou fyzickou překážku, tj. v případě nepodmíněného trestu odnětí svobody umístění pachatele do věznice, v případě propadnutí věci odebrání věci, která měla sloužit ke spáchání trestného činu apod. Druhý způsob spočívá ve vytvoření psychického bloku pachatele, který způsobí, že již jen hrozba uložení sankce pachatele od spáchání dalšího trestného činu odradí. Taková opatření však zpravidla nebudou pro resocializaci pachatele zcela dostačující¹⁹. K dosažení resocializačních cílů je třeba hlubšího výchovného působení trestu. Bohužel praxe zatím v této oblasti nepřináší příliš dobré výsledky, zejména pokud jde o výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody, který je provázen mnoha negativními vlivy. To je také důvod, proč se dnes stále častěji upřednostňují alternativní tresty.

Nelze opomenout rovněž generálně preventivní účinek trestu, který spočívá v potvrzení, že trestně právní předpisy se skutečně uplatňují, tedy že pachatele trestného

¹⁷ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 412.

¹⁸ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 413.

¹⁹ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 414.

činu trestněprávní sankce nemine.²⁰ Svůj význam zde sehrává publicita trestních procesů a jejich výsledků, která se realizuje jednak některými instituty trestního práva procesního (např. veřejnost hlavního líčení, účast zájmových sdružení v trestním řízení), jednak prostřednictvím medializace některých vybraných případů.

Dílním účelem trestu je i náprava narušených sociálních vztahů, zejména pak poskytnutí zadostiučinění osobě, jejíž zájmy byly trestným činem poškozeny (§38 odst. 3 TZ).

Při ukládání trestu je třeba dbát na to, aby míra generální a speciální prevence byla v rovnováze, tj. aby vyměřený trest nebyl ani příliš přísný, ani příliš mírný, neboť jen takový trest bude pachatelem i společností vnímán jako spravedlivý, přitom pouze spravedlivý trest může mít preventivní účinky.

2. Nepodmíněný trest odnětí svobody v současné právní úpravě

2.1 Zásady ukládání trestu

Zásady ukládání trestů jsou vyjádřeny v zákoně č. 40/2009 Sb., trestním zákoníku, v ustanoveních společných pro tresty a ochranná opatření, tj. v § 36, § 37 a v obecných ustanoveních pro ukládání trestů, tj. v § 39, § 41 a § 42.

2.1.1 Zásada zákonnosti trestních sankcí

Zásada zákonnosti trestních sankcí tvoří součást obecné zásady trestního práva *nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege*²¹ a je vyjádřena v § 37 odst. 1 TZ, který stanoví, že „trestní sankce lze ukládat jen na základě trestního zákona“. Toto ustanovení reflektuje čl. 39 Listiny základních práv a svobod, jež zní: „jen zákon stanoví, které jednání je trestným činem a jaký trest, jakož i jiné újmy na právech nebo majetku, lze za jeho spáchání uložit“. Zásada zákonnosti tedy požaduje, aby trestnost určitého jednání a sankce za takové jednání byly stanoveny předpisem zákonné právní síly, nikoli pouze podzákonnými předpisy.

²⁰ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 414.

²¹ srov. § 12 odst. 1 TZ

Pravidla pro ukládání trestu jsou obsažena v obecné části trestního zákoníku, a to v hlavě V., dílu 2, oddílu 1, který obsahuje obecné zásady pro ukládání trestů, a v hlavě V., dílu 2, oddílu 5, který se věnuje ukládání a výkonu jednotlivých druhů trestů. Pravidla jsou dále obsažena ve zvláštní části, kde u každého jednotlivého trestného činu je stanoven druh trestu a rozpětí trestní sazby.

2.1.2 Zásada přiměřenosti

Další zásadu obsahuje § 38 TZ, a to zásadu přiměřenosti. Tato zásada má ústavní charakter, byť její výslovná úprava v ústavních předpisech chybí. Je dovozována ze základních lidských práv, a to zejména z práva na lidskou důstojnost a osobní svobodu a také z principu právního státu. Zásada přiměřenosti je významnou, byť rovněž výslovně nevyjádřenou zásadou Úmluvy o ochraně lidských práv a nepostradatelným principem při rozhodování Evropského soudu pro lidská práva. Evropský soud se zásadou přiměřenosti spojuje pojem spravedlivé rovnováhy mezi obecnými zájmy společnosti a ochranou práv jednotlivce. Ochrana práv jednotlivce pak přikládá zvláštní význam a požaduje nejen přiměřenost samotného zásahu do takových práv, ale i přiměřenost uložené trestní sankce²².

Teorie charakterizuje zásadu přiměřenosti tak, že „ohraničuje přípustné rozpětí a intenzitu trestů a ochranných opatření“²³. V souladu s touto zásadou požaduje § 38 TZ, aby při ukládání trestních sankcí bylo přihlédnuto k povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a k poměrům pachatele. Povahu a závažnost trestného činu charakterizují okolnosti demonstrativně vypočtené v § 39 odst. 2 TZ. Jde zejména o význam chráněného zájmu, který byl činem dotčen, způsob provedení činu a jeho následky, okolnosti, za kterých byl čin spáchán, osobu pachatele, míru jeho zavinění a jeho pohnutkou, záměr pachatele nebo jeho cíl. Podpurným hlediskem při ukládání trestních sankcí jsou poměry pachatele, jimiž se rozumí celková charakteristika osoby pachatele. § 39 TZ blíže specifikuje, že jde o poměry osobní, rodinné, majetkové a jiné, a to v době, kdy je trest ukládán. Kromě k poměrům pachatele je dále nutné přihlédnout i k dosavadnímu způsobu života pachatele, k jeho chování po spáchaném činu a k možnosti jeho nápravy.

²² ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s.426.

²³ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s.426.

Zásada přiměřenosti se projevuje i ve vztahu k poškozeným trestným činem, neboť podle § 38 odst. 3 TZ se při ukládání trestních sankcí přihlédne i k jejich právem chráněným zájmům. Důraz na zájmy poškozených klade především tzv. restorativní justice, jejíž stěžejní myšlenkou je usmíření pachatele s obětí a znovuoobnovení společenských vztahů, které byly trestným činem narušeny²⁴. V některých případech tak bude vhodnější uložení jiné sankce, než nepodmíněného trestu odnětí svobody, neboť výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody odsouzenému většinou neumožňuje dosáhnout vyšších výdělků (často vůbec žádných), a tím se možnost nahradit poškozenému škodu značně ztěžuje.

K naplnění požadavku přiměřenosti trestní sankce je třeba dále přihlížet k polehčujícím a k přitěžujícím okolnostem. Polehčující okolnosti jsou vyjmenovány v § 41 TZ. Jsou to např. situace, kdy pachatel spáchal trestný čin poprvé a pod vlivem okolností na něm nezávislých, spáchal trestný čin pod vlivem hrozby nebo nátlaku, spáchal trestný čin ve věku blízkému věku mladistvých, svůj trestný čin sám oznámil úřadům, vedl před spácháním trestného činu řádný život atd. Přitěžující okolnosti jsou uvedeny v § 42 TZ, podle které soud jako k přitěžující okolnosti přihlédne k tomu, že pachatel spáchal trestný čin s rozmyslem nebo po předchozím uvážení, spáchal trestný čin surovým nebo trýznivým způsobem, zákeřně, se zvláštní lstí, trestným činem porušil zvláštní povinnost, spáchal trestný čin jako organizátor, jako člen organizované skupiny nebo člen spolčení atd. V obou případech jde o výčty demonstrativní, tudíž je možné jako polehčující či přitěžující považovat i jiné skutečnosti. Se zásadou přiměřenosti souvisí zásada individualizace trestu, která vyžaduje, aby při ukládání trestu byla co nejvíce zohledněna specifika konkrétního případu.

2.1.3 Zásada humánnosti trestních sankcí

Zásada humánnosti trestních sankcí je součástí obecné zásady humánnosti trestního práva. Ta vychází z představy, že i pachatel trestného činu zůstává lidskou bytostí, a tudíž je nezbytné chránit jeho důstojnost a fyzickou a psychickou integritu²⁵. V Listině základních práv se tato zásada promítá do čl. 7 odst. 2, podle něhož „nikdo nesmí být mučen ani podroben krutému, nelidskému nebo ponižujícímu jednání nebo trestu“.

²⁴ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s.429.

²⁵ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 422.

Požadavek humánnosti trestních sankcí reflektuje § 37 odst. 2 TZ, jež zní: „Pachatelé nelze uložit kruté a nepřiměřené trestní sankce. Výkonem trestní sankce nesmí být ponížena lidská důstojnost.“

Za kruté sankce se považují ty sankce, které jsou pro demokratickou společnost obecně nepřijatelné. Půjde jednak o tresty fyzické (tj. tresty působící odsouzenému fyzickou bolest) a jednak o tresty silně narušující psychiku odsouzeného (tj. tresty působící pachateli silné psychické strádání)²⁶.

O nepřiměřené sankci lze hovořit v případě, kdy při ukládání trestu byla hrubě narušena rovnováha mezi ochranou zájmů společnosti a ochranou základních práv jednotlivce²⁷, tj. např. kdy byl pachatelé za méně závažný trestný čin uložen dlouholetý nepodmíněný trest odnětí svobody.

Ponížování lidské důstojnosti v souvislosti s výkonem trestní sankce nelze zcela vyloučit. Nepochybně každá trestní sankce s sebou nese určitou formu ponížení, nicméně důležitá je míra, které takové ponížení dosahuje. Nehumánní je takové ponížení, které přesahuje intenzitu, jež je s trestní sankcí běžně spojena. Formy ponížování mohou být různé, půjde např. o hrubé urážky, zesměšňování, svévolné jednání nebo neslušné zacházení. Zásadně nehraje roli, jestli k takovým projevům dochází v soukromí vězňovy cely, či na veřejnosti. Samotný výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody je citelným zásahem do osobní sféry odsouzeného, proto je v souladu se zákazem ponižujícího výkonu trestu nezbytné zdržet se veškerých postupů, které činí tento zásah ještě citelnějším²⁸.

Zákaz ponížování lidské důstojnosti je také předpokladem úspěšné resocializace pachatele, neboť ponížování vede k popření pachatelovy osobnosti, jeho individuality a tím stěžuje znovu začlenění odsouzeného do společnosti²⁹.

2.1.4 Zásada subsidiarity

Zásada subsidiarity znamená, že k uložení konkrétní trestní sankce se přistoupí, jestliže uložení jiné, mírnější trestní sankce nepostačí k dosažení účelu trestu. Tato zásada se v promítá zejména v § 38 odst. 2 TZ, který stanoví, že „tam, kde postačí

²⁶ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 422.

²⁷ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 422.

²⁸ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 423.

²⁹ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 423.

uložení trestní sankce pachatele méně postihující, nesmí být uložena trestní sankce pro pachatele citelnější“. Uložením sankce přísnější, než vyžaduje účel trestu, by byla porušena nejen zásada subsidiarity, ale i výše zmíněná zásada přiměřenosti a za určitých okolností i zásada humanity trestních sankcí.

Ve vztahu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody působí zásada subsidiarity kromě výše zmíněného i tak, že podle § 55 odst. 2 TZ „za trestné činy, u nichž horní hranice trestní sazby odnětí svobody nepřevyšuje tři léta, lze uložit nepodmíněný trest odnětí svobody jen za podmínky, že by vzhledem k osobě pachatele uložení jiného trestu zjevně nevedlo k tomu, aby pachatel vedl řádný život“.

V praxi je tedy vždy nutné zkoumat, jaký dopad bude mít uložená sankce na další život odsouzeného. Ne vždy je přísnější sankce tím správným řešením, zejména přihlédneme-li k tomu, že výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody je provázen i negativními vlivy vězeňského života. Zejména u krátkodobých trestů odnětí svobody může toto negativní působení trestu převážit nad působením pozitivním, proto by uložení takového trestu mohlo být zcela kontraproduktivní.

2.2 Postavení nepodmíněného trestu odnětí svobody v systému trestů

Trestní právo má působit jako ultima ratio, tedy k aplikaci jeho prostředků má dojít až v případě, že k řešení situace nepostačí prostředky jiných právních odvětví, zejména práva občanského, správního apod.

Systém trestů definuje teorie jako výčet jednotlivých druhů trestů, jejich uspořádání podle různých kritérií a jejich vzájemné vztahy.³⁰ Tak můžeme rozlišovat tresty podle zájmu odsouzeného, který postihují, podle toho, zda je lze uložit samostatně nebo pouze vedle jiného trestu, podle určitosti trestní sankce, podle toho, zda lze trest uložit každému pachateli, nebo jen určitému okruhu atd.

V současné době rozeznává česká právní úprava 12 druhů trestů, které trestní zákoník taxativně vyjmenovává v § 52 odst. 1. Pod pojem trestu odnětí svobody dle § 52 odst. 2 TZ spadá jak nepodmíněný trest odnětí svobody, tak podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody, s dohledem či bez dohledu (teorií někdy bývá podmíněné

³⁰ NOVOTNÝ, O.; VANDUCHOVÁ, M.; ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné : Obecná část. 6. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 358.

odsouzení k trestu odnětí svobody považováno za samostatný trest³¹). Zvláštním typem trestu odnětí svobody je pak výjimečný trest (§ 54 TZ), který představuje jednak nepodmíněný trest odnětí svobody v délce trvání od dvaceti do třiceti let, jednak trest odnětí svobody na doživotí. Výčet trestů v novém trestním kodexu se oproti předchozí právní úpravě rozšířil o dva nové tresty, a to domácí vězení a zákaz vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, což odráží současný trend preference alternativních trestů.

Mezi ostatními tresty působí nepodmíněný trest odnětí svobody jako trest nejprísnejší, je to výraz nejvyšší míry represe, a tudíž by měl být používán jako nejzazší prostředek³². Tento trest totiž představuje největší zásah do lidských práv pachatele trestného činu, a to nejen do osobní svobody, ale např. i do práva na svobodu pohybu a pobytu, práva sdružovacího, práva shromažďovacího atd., a proto je třeba při jeho ukládání důsledně aplikovat zásadu subsidiarity prísnejší sankce.

Kromě toho lze nepodmíněný trest odnětí svobody charakterizovat jako trest univerzální, neboť je součástí každé skutkové podstaty trestného činu, a tak jej lze uložit za jakýkoli trestný čin.

Přes současný vývoj podporující alternativní tresty je nepodmíněný trest odnětí svobody považován za trest nezastupitelný, neboť v každé společnosti existují pachatelé, u nichž je resocializace téměř nemožná a neexistuje jiný způsob, jak společnost uchránit před páchaním další trestné činnosti těmito pachateli.³³

2.3 Výměra trestu

Trestní zákoník stanoví trvání trestu jednak obecně, a to obecnou horní hranicí ve výši 20 let, jednak speciálně vždy v jednotlivých trestních sazbách.³⁴ Dolní hranice obecně určena není, můžeme ji však nalézt u některých trestných činů ve zvláštní části. Zákonem stanovená hranice však neplatí bez výjimek. Uložit trest odnětí svobody trvající déle než 20 let umožňuje trestní zákoník ve třech případech:

³¹ JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha : Leges, 2009, s. 366.

³² KALVODOVÁ, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. 1. vydání. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 87.

³³ KALVODOVÁ, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. 1. vydání. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 90.

³⁴ NOVOTNÝ, O.; VANDUCHOVÁ, M.; ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné : Obecná část. 6. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2010, s. 409.

- § 54 TZ upravující výjimečný trest, který může mít podobu trestu odnětí svobody v déle trvání od dvaceti do třiceti let, nebo podobu trestu odnětí svobody na doživotí.
- § 59 TZ, který upravuje mimořádné zvýšení trestu odnětí svobody, jež postihuje recidivující pachatele zvláště závažných zločinů
- § 108 TZ, který stanoví pravidla ukládání trestu odnětí svobody pachateli trestného činu spáchaného ve prospěch organizované zločinecké skupiny

Zákon umožňuje i uložení trestu pod dolní hranicí trestní sazby u konkrétního trestného činu, a to v § 58 TZ. Jde např. o případ, kdy uložení trestní sazby stanovené zákoníkem by bylo pro pachatele nepřiměřeně přísné a nápravy lze dosáhnout kratším trestem, případ tzv. spolupracujícího obviněného atd.

3. Výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody

3.1 Právní úprava výkonu trestu odnětí svobody

3.1.1 Mezinárodní úprava

Počátky snah o rozšíření poznatků z oblasti vězeňství a o sjednocení úrovně zacházení s vězni sahají až do 2. poloviny 19. století. V 70. letech se konal první mezinárodní kongres zabývající se problematikou vězeňství a již v roce 1885 vznikla v Římě Mezinárodní trestní a penitenciární komise. Tato komise vyvíjela svou činnost až do roku 1951, kdy její kompetence přešly pod Organizaci Spojených národů. Právě v této komisi se prvně zrodila myšlenka jednotných pravidel pro zacházení s vězni, která byla později realizována již v rámci OSN.³⁵

V roce 1955 byla na kongresu OSN o prevenci zločinnosti a zacházení s pachateli předložena a schválena Standardní minimální pravidla pro zacházení s vězni. Tento dokument obsahoval minimální předpoklady žádoucí pro zacházení s vězni, zejména co se týče udržování disciplíny ve věznicích a používáním různých nástrojů omezování svobody ve věznicích. Pravidla také kladla důraz na dodržování lidských práv. Základní zásadou je zde zásada zákazu diskriminace, tj. používání pravidel na

³⁵ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 47, 48.

všechny vězně bez ohledu na pohlaví, rasu, víru či majetkové poměry. Konkrétní pravidla se pak týkají oddělování kategorií vězňů podle různých kritérií (věk, pohlaví, spáchaný trestný čin atd.), ubytování, stravování, lékařské péče, řešení kázeňských problémů ve věznicích, přemísťování vězňů, inspekce ve věznicích atd. Význam Standardních minimálních pravidel spočívá zejména ve sjednocení základního standardu vězeňství a rovněž slouží jako kritérium hodnocení dosažené úrovně vězeňství v jednotlivých státech.³⁶

V rámci OSN došlo k přijetí i dalších důležitých dokumentů, jsou to zejména Deklarace proti týrání (1957), Minimální standardní pravidla soudnictví nad mládeží (1985), Pravidla OSN k ochraně mladistvých zbavených osobní svobody (1990), Směrnice OSN pro prevenci kriminality mládeže (1990) a další.

3.1.2 Evropská vězeňská pravidla

Evropská vězeňská pravidla vznikla přepracováním Standardních minimálních pravidel pro zacházení s vězni. Byla vydána jako rezoluce Rady Evropy v roce 1973 a po úpravě znovu vydána v roce 1987. Vzhledem k rostoucí úrovni vězeňských předpisů mnohých evropských států došlo v roce 2006 k další revizi těchto pravidel. Nejedná se o vzorovou úpravu, jde spíše o základní standard úrovně vězeňství.

Základní principy Evropských vězeňských pravidel jsou obsaženy v první části dokumentu, je jich celkem 9 a lze je shrnout následovně³⁷:

- respektování lidských práv
- zachování všech práv s výjimkou těch, které byly zákonně odňaty
- přiměřenost omezení ukládaných osobám zbavených svobody
- zajištění vězeňských podmínek neporušujících lidská práva vězňů bez ohledu na finanční situaci státu
- přibližování vězeňského života pozitivním aspektům života na svobodě
- resocializační působení trestu
- spolupráce s externími sociálními službami a občanskými sdruženími
- kvalifikace vězeňských pracovníků

³⁶ KUČHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 208.

ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 55.

- pravidelné státní inspekce a nezávislé kontroly

Druhá část Evropských vězeňských pravidel se týká podmínek pro výkon trestu, tj. přijímáním odsouzených a jejich ubytováním, osobní hygieny, stravování, styku s vnějším světem, pracovních aktivit, vzdělávání, informovanosti, zvláštních skupin vězňů (ženy, děti, cizí státní příslušníci, etnické a jazykové menšiny) apod.

Třetí část je věnována zdravotní péči vězňů, která zahrnuje jak péči o fyzické, tak o psychické zdraví vězňů. Další část se zabývá udržováním pořádku a zajišťováním bezpečnosti, disciplínou a tresty a možností odsouzených podávat stížnosti a žádosti. Pátá část se týká vedení věznice a vězeňského personálu, přičemž je kladen důraz na výběrové řízení a výcvik personálu, neboť pouze kvalifikovaní zaměstnanci zaručí profesionální zacházení s odsouzenými. Následující část obsahuje požadavek pravidelných státních inspekcí a nezávislých kontrol v každém vězeňském zařízení. Sedmá část je věnována postavení neodsouzených vězňů, tj. osob, kterým soud uložil vazbu. Předposlední část se týká cílů režimu pro odsouzené vězně a zdůrazňuje potřebu vytvoření takového režimu, který odsouzenému umožní vést odpovědný život bez zločinnosti. Nezbytnou součástí režimu by měla být systematická práce vězňů a možnost účasti na vzdělávacích programech. Poslední část obsahuje pouze požadavek pravidel aktualizace Evropských vězeňských pravidel.

Evropská vězeňská pravidla vycházejí z humanistických tradic a stala se velmi respektovaným³⁸ evropským předpisem. Revidovaná Evropská vězeňská pravidla reflektují vývoj kriminality a zaměřují se na zpracování odborných dovedností zacházení s vězni, která se v praxi osvědčila.

3.1.3 Právní úprava výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody v ČR

Právní úprava výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody doznala po revoluci v roce 1989 velkých změn. V roce 1991 byla vytvořena Koncepce rozvoje vězeňství, na základě které mělo dojít k odstranění nedostatků vězeňství z dob komunistického režimu. Těmito nedostatky byly zejména přeceňování významu represe a nadměrné užívání trestu odnětí svobody, věznice s velkými kapacitami a přísným direktivním řízením veškerého času vězňů, minimální vybavení věznic moderní

³⁸ MEZNÍK, J.; KALVODOVÁ, V.; KUČHTA, J. *Základy Penologie*. 1. vydání. Brno : Vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně - Právnická fakulta, 1995, s. 27.

technikou, nekvalifikovaný personál, hromadné ubytování osob atd. Koncepce rozvoje vězeňství jako cíl vězeňské reformy stanovila „vytvoření moderního vězeňského systému zakotveného jednak v širším systému sociální péče, jednak v systému represivních orgánů státní moci, jehož funkcí je účinná ochrana společnosti před kriminalitou³⁹“.

Součástí reformy vězeňství se stala jeho humanizace, která spočívá v neponižování důstojnosti vězňů, zabezpečování příznivých materiálních podmínek života vězňů v souladu s Evropskými vězeňskými pravidly a v garanci základních lidských práv a svobod. Humanizace tedy vychází z myšlenky, že i vězeň je lidskou bytostí a jako taková si zaslouží úctu a uznání, byť se dopustila zavrženíhodného jednání.

Reforma vězeňství se zaměřovala na tři základní oblasti⁴⁰, a to na:

- modernizaci věznic
- vytvoření účinného systému zacházení s odsouzenými
- zvýšení profesionální úrovně personálu

Reforma s sebou přinesla i legislativní změny. V roce 1992 byl přijat zákon č. 555/1992 Sb., o Vězeňské službě a justiční strážích České republiky, který buduje vězeňskou službu na demokratických základech. Současně byla přijata vyhláška č. 247/1992 Sb. – řád výkonu trestu odnětí svobody, která detailně upravuje práva a povinnosti odsouzených. V roce následujícím je jednak novelizován zákon č. 59/1965 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, jednak je přijat zákon č. 293/1993 Sb., o výkonu vazby, a tak je i výkon vazby konečně upraven zákonem (doposud byl upraven pouze interní směrnici). O šest let později, tedy v roce 1999, dochází k přijetí zcela nové úpravy výkonu trestu odnětí svobody, která ruší úpravu předchozí. Jedná se o zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, a také vyhlášku č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody. Tak dochází k dokončení nejnútnejších reformních kroků.

³⁹ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 62, 63.

⁴⁰ KUČHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005, s. 212.

Tím však modernizace českého vězeňství nekončí. Pod vlivem Rady Evropy je v roce 2005 vytvořena nová Koncepce rozvoje českého vězeňství do roku 2015, která jako cíl vytyčuje zejména zvýšení účinnosti výkonu trestu odnětí svobody.

Kromě výše uvedených zákonů je výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody částečně upraven i v trestním zákoníku, kde nalezneme vnější diferenciaci věznic a postup při přerazování odsouzeného do věznice jiného typu, a také v trestním řádu, který obsahuje ustanovení týkající se výkonu trestu odnětí svobody.

3.2 Vnější diferenciaci věznic

Česká právní úprava je postavena na modelu jednotného výkonu trestu odnětí svobody, což znamená, že všechna práva a povinnosti vězňů jsou právními předpisy upravujícími výkon trestu odnětí svobody stanovena pro všechny vězně jednotně⁴¹. Přesto jsou však vězeňská zařízení diferenciována podle různých hledisek. Diferenciaci věznic je logickou reakcí na různorodost spáchaných trestných činů a jejich pachatelů. Trestní zákoník, zákon o výkonu trestu odnětí svobody i Řád výkonu trestu odnětí svobody rozlišuje podle míry střežení a zabezpečení 4 typy věznic – s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. Teorie však někdy používá dělení jiné – věznice otevřené, polootevřené, uzavřené a přísně uzavřené⁴². Podle § 8 odst. 2 ZVTOS se vedle čtyř základních typů věznic zřizují ještě zvláštní věznice pro mladistvé. Toto dělení je vyžádáno nutností zajistit bezpečnost společnosti, ale i bezpečnost uvnitř vězeňského zařízení. Je proto třeba oddělit pachatele méně nebezpečné od těch velmi nebezpečných. O zařazení odsouzeného do konkrétního typu věznice rozhoduje vždy soud přímo v rozsudku, kterým ukládá nepodmíněný trest odnětí svobody (§ 122 odst. 1 TŘ), přičemž kritéria zařazování vězňů do uvedených typů věznic vymezuje § 56 odst. 2 TZ. Režim jednotlivých typů věznic stanoví zejména § 49 až 54 Řádu.

Věznice s dohledem, nebo-li také otevřená věznice, je charakterizována volností pohybu odsouzených. Vězeň zařazený do věznice s dohledem se může po zařízení volně pohybovat, neboť není zamykán na cele a mimo pracovní dobu dokonce smí nosit vlastní oblečení. Pracovní dobu běžně tráví mimo areál věznice, kam se může vypravit i

⁴¹ KALVODOVÁ, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. 1. vydání, Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 197.

⁴² NOVOTNÝ, O., VANDUCHOVÁ, M., ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné. Obecná část. 6. vydání, Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2010, s. 414.

individuálně po pracovní době, je-li mu ředitelem věznice tato vycházka povolena. Díky tomu se může účastnit různých sportovních a kulturních akcí, což může mít pozitivní výchovný efekt. Návštěvy odsouzených se zpravidla uskutečňují bez přítomnosti zaměstnance Vězeňské služby a jednou za dva týdny lze odsouzenému povolit v souvislosti s návštěvou i dočasné opuštění věznice, nejdéle však na dobu 24 hodin. Tento volný režim přispívá k zachování sociálních vazeb odsouzeného, nicméně fungovat může pouze u pachatelů drobných deliktů, nikoli u těžkých recidivistů. Podle § 56 odst. 2 písm. a) TZ je proto do tohoto typu věznice zpravidla možné umístit pouze pachatele nedbalostního přečinu, který dosud nebyl ve výkonu trestu pro spáchání jakéhokoli úmyslného trestného činu.

Věznice s dozorem, nebo-li polootevřená věznice, není stejně jako věznice s dohledem vybavena žádným speciálním technickým zabezpečením, ani ozbrojenou stráží. Budovy se však na noc zamykají a volný pohyb uvnitř věznice může být povolen jen těm odsouzeným, u nichž lze předpokládat, že toho nezneužijí. Taktéž pohyb odsouzeného mimo areál věznice je omezen – může sice mimo věznici plnit pracovní povinnosti, každou hodinu však musí být kontrolován zaměstnancem Vězeňské služby. Mimo pracovní dobu se odsouzení ve věznici s dozorem mohou účastnit akcí organizovaných mimo věznici, ovšem vždy za přítomnosti pracovníka Vězeňské služby. Samostatné vycházky mimo areál věznice v souvislosti s návštěvou mohou být ředitelem věznice povoleny jednou měsíčně, a to nejdéle na dobu 24 hodin.

Dle § 56 odst. 2 písm. b) TZ soud zpravidla umístí do věznice s dozorem pachatele nedbalostního přečinu, který však již v minulosti byl odsouzen pro úmyslný trestný čin, a také pachatele, který se prvně dopustil úmyslného trestného činu, za který mu soud uložil trest odnětí svobody v délce nepřevyšující tři roky.

Věznice s ostrahou, nebo-li uzavřená věznice, je již vybavena stavebně technickým zařízením, které jednak brání útěku vězňů na svobodu a jednak zajišťuje bezpečnost uvnitř areálu. Věznice s ostrahou střeží ozbrojená stráž. Pohyb odsouzených uvnitř areálu je omezen, mohou se pohybovat pouze pod dohledem zaměstnance Vězeňské služby, a na ubytovnách se až na výjimky zamykají. Pracovní povinnosti se plní pokud možno uvnitř věznice, případně je možné povolit výkon práce mimo věznici na střežených pracovištích. Odsouzeným, u nichž lze předpokládat, že toho nezneužijí, lze povolit i volný pohyb v areálu věznice při plnění pracovních úkolů, a dokonce i

plnění pracovních povinností na nestřežených pracovištích mimo věznici. Volnější režim je umožněn i odsouzeným umístěným ve výstupním oddělení. Návštěvy odsouzených se zpravidla uskutečňují pod dohledem zaměstnance Vězeňské služby. Kromě výše uvedených výjimek lze obecně říci, že veškeré aktivity odsouzeného ve věznici s ostrahou podléhají dohledu ze strany Vězeňské služby.

Přísnější režim věznice s ostrahou odpovídá nebezpečnosti pachatelů, kteří v tomto typu věznice vykonávají svůj trest. V souladu s § 56 odst. 2 písm. c) TZ bývají do věznice s ostrahou umístěni pachatelé trestných činů, pokud nejsou splněny podmínky pro to, aby byli umístěni do věznice s mírnějším režimem (a zároveň zde není důvod pro umístění do věznice se zvýšenou ostrahou). Často půjde o různé recidivisty či pachatele závažnějších trestných činů, byť ne těch nejzávažnějších.

Věznice se zvýšenou ostrahou, neboli přísně uzavřená věznice, je určena pro nejnebezpečnější pachatele, proto je také důkladně zabezpečena a nepřetržitě střežena příslušníky Vězeňské služby. Odsouzení se nikdy nemohou samostatně pohybovat po věznici, vždy jsou přímo střeženi příslušníkem Vězeňské služby. Pracovní povinnost nemohou vykonávat mimo areál věznice, a to ani pod přímým dohledem pracovníka Vězeňské služby, vždy je nutno ji vykonávat uvnitř věznice, či přímo na cele, pokud to povaha práce umožňuje. Odsouzený tráví většinu času na cele, ale účastní se i organizovaných aktivit mimo celu, nicméně vždy pod dohledem příslušníků Vězeňské služby. Samostatné opuštění věznice v průběhu výkonu trestu nelze povolit, výjimky mohou nastat až v době pobytu ve výstupním oddělení.

Do tohoto nejpřísnějšího typu věznice soud dle § 56 odst. 2 písm. d) TZ zpravidla umístí pachatele, kterému byl uložen výjimečný trest, pachatele, který spáchal trestný čin ve prospěch organizované zločinecké skupiny, pachatele zvláště závažného trestného činu, za který mu byl uložen trest odnětí svobody v délce alespoň osm let a konečně pachatele úmyslného trestného činu, který v posledních pěti letech uprchl z vazby či z vězení.

3.3 Vnitřní diferenciaci věznic

Kromě vnější diferenciaci věznic rozeznává Řád výkonu trestu odnětí svobody i vnitřní diferenciaci věznic. Tou se rozumí dělení každého výše zmíněného typu na tři přístupné skupiny. Při nástupu do věznice je po patřičném vyšetření odsouzeného

vypracována komplexní zpráva. Ta obsahuje i tzv. program zacházení (programu zacházení se budu blíže věnovat v kapitole 3.6) Kritériem pro přidělení do určité skupiny jsou dle § 39 odst. 5 Řádu volba a způsob naplňování cíle tohoto programu a rovněž chování a jednání pachatele, jeho postoj k jím spáchanému trestnému činu a k výkonu trestu.

Prostupné skupiny jsou charakterizovány v § 39 odst. 6, 7 a 8 Řádu. První skupinu tvoří vězni, kteří řádně plní své povinnosti, realizují cíle svého programu zacházení a nijak neporušují vnitřní předpisy věznice. Do druhé skupiny se řadí odsouzení, jejichž postoj k programu zacházení není zcela jednoznačný, tzn. někdy mívají problém s plněním svých povinností, zároveň však nejde o soustavné neplnění povinností či porušování vnitřního řádu. Třetí skupinu představují odsouzení, kteří buď systematicky porušují vnitřní řád, neplní své povinnosti, nebo odmítají program zacházení.

Funkce vnitřní diferenciací spočívá v tom, že díky řazení odsouzených do tří skupin lze lépe zohledňovat potřeby konkrétních odsouzených, lépe výchovně působit volbou vhodných aktivit, což vytváří příznivé podmínky pro dosažení účelu nepodmíněného trestu odnětí svobody. Zároveň je to motivační prostředek, neboť za vzorné chování může být vězeň přeřazen až do prvního stupně, což s sebou nese jisté výhody, které podrobně stanoví vnitřní řád věznice – může jít např. o možnost sledování televize či účast na jiné zájmové aktivitě.

O přidělení ke konkrétní skupině i o přeřazení do jiné skupiny rozhoduje v souladu s § 39 odst. 10 Řádu ředitel věznice nebo jeho zástupce.

Za vnitřní diferenciací lze považovat pravidla, která obsahuje § 7 ZVTOS, podle nichž se umísťují zvláště tyto typy pachatelů:

- recidivisté od odsouzených, kteří jsou ve výkonu trestu poprvé,
- za úmyslně spáchané trestné činy od odsouzených za trestné činy z nedbalosti,
- trvale pracovně nezařaditelní,
- s poruchami duševními a poruchami chování,
- k doživotnímu trestu a
- s uloženým ochranným léčením

I v tomto případě sleduje takovéto třídění odsouzených stejné cíle – tedy maximální úspěšnost při dosahování účelu trestu. Proto je vhodné oddělit např.

mladistvé, u nichž je vyšší pravděpodobnost úspěchu výchovného působení trestu, stejně tak je vhodné oddělit prvopachatele, u nichž lze spáchání trestného činu brát jako životní přešlap, který už v budoucnu nebudou opakovat, od nenapravitelných recidivistů, kteří by v případě společného umístění s prvopachately na tyto spolu odsouzené působili spíše negativně.

3.4 Přijímání, zařazování a přeřazování odsouzeného

Do výkonu trestu odnětí svobody může být v souladu s § 6 odst. 2 ZVTOS přijat pouze ten, kdo byl pravomocně odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, a to na základě písemného nařízení výkonu trestu vyhotoveného příslušným soudem.

Soud již přímo v rozsudku rozhodne, do kterého typu věznice bude odsouzený zařazen (§ 321 odst. 1 TR). Výkon trestu odnětí svobody může být nařízen ihned, nebo může být pachateli, který není ve vazbě, poskytnuta přiměřená lhůta, aby si obstaral všechny potřebné záležitosti. Tato lhůta by však neměla přesahovat jeden měsíc (§ 321 odst. 2 TR).

Odsouzený je nejprve přijat na tzv. přijímací oddělení, kde tráví zpravidla první týden svého trestu (§ 6 Řádu). Během tohoto pobytu musí absolvovat nezbytná zdravotní vyšetření, o jejichž výsledcích je sepsána zpráva, která je neprodleně zasílána na Generální ředitelství Vězeňské služby. To poté rozhodne, do které konkrétní věznice bude odsouzený přijat, přičemž jedním z kritérií je i blízkost rodiny (tomuto kritériu však mnohdy nebude možné vyhovět, a to vzhledem k nerovnoměrnému rozmístění věznic⁴³).

Jakmile je rozhodnuto o umístění odsouzeného do konkrétní věznice, je odsouzený přijat na tzv. nástupní oddělení. Pobyt zde trvá přibližně dva týdny a jeho absolvování je nezbytné ze dvou důvodů (§ 7 Řádu).

Za prvé je nutné seznámit vězně s předpisy, kterými se bude výkon jeho trestu řídit. Jde zejména o zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, vyhlášku Ministerstva spravedlnosti č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, a vnitřní řád příslušné věznice.

⁴³ www.vscr.cz [online]. 2009-12-18 [cit. 2011-03-13]. Mapa věznic, vazebních věznic a detenčních ústavů ČR. Dostupné z WWW: <<http://www.vscr.cz/generalni-reditelstvi-19/zakladni-informace-4/mapa-veznic-vazebnich-veznic-a-detencnich-ustavu-cr-5401>>.

Za druhé zde vězeň podstupuje řadu odborných vyšetření, na jejichž základě je následně zpracována tzv. komplexní zpráva. Zpráva obsahuje poznatky o chování a osobnosti odsouzeného a jeho kriminálním vývoji, posuzuje se zde sociální úroveň odsouzeného a stanoví se predikce jeho chování, tj. jednak předpokládané chování při výkonu trestu, jednak možnosti recidivy po výkonu trestu⁴⁴. Na základě komplexní zprávy je pak zpracováván návrh stěžejního dokumentu každého vězně, tzv. programu zacházení. Při rozhodování o umístění odsouzeného do některé ze skupin vnitřní diferenciaci se vychází právě z těchto dokumentů, přičemž platí, že odsouzení s podobnými programy by měli být umístěni do stejné skupiny⁴⁵.

Přearazování odsouzených do jiných typů věznic je upraveno v § 57 TZ, přičemž jde o přearazování v rámci vnější diferenciaci věznic. Rozhodnutí o přearazení vlastně znamená změnu původního rozsudku⁴⁶, proto je přearazování stejně jako umístění vězňů do příslušného typu věznice svěřeno výlučně do kompetence soudu. Jiná situace je v případě přearazování v rámci vnitřní diferenciaci věznic, tj. přearazování do jiné přístupné skupiny v konkrétní věznici, tam je rozhodování v souladu s § 39 odst. 10 Řádu ponecháno řediteli věznice či jeho zástupci.

O přearazení do jiného typu věznice soud dle § 324 odst. 1 TR rozhoduje buď na návrh ředitele věznice, odsouzeného či státního zástupce, nebo z vlastního podnětu. Zatímco ředitel věznice může navrhnout přearazení do jak do mírnějšího typu věznice (§ 57 odst. 2 TZ), tak do věznice s přísnějším režimem (§ 57 odst. 3 TZ), odsouzený může navrhnout pouze přearazení do mírnějšího typu věznice (§ 57 odst. 6 TZ)⁴⁷.

Ředitel věznice podá návrh na přearazení do věznice s mírnějším režimem, jestliže má za to, že se přearazením vězně přispěje k dosažení účelu trestu (§ 11 ZVTOS). Soud takovému návrhu vyhoví, pokud budou splněny podmínky § 57 odst. 2 TZ, tedy jestliže „chování odsouzeného a způsob, jakým plní své povinnosti, odůvodňují závěr, že přearazení přispěje k nápravě“. Půjde o případ, kdy se odsouzený chová slušně k personálu i ostatním odsouzeným, plní všechny povinnosti (přihlížet se bude např. i k tomu, jak plní vyživovací povinnosti, zda nahradil škodu způsobenou

⁴⁴ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 97.

⁴⁵ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 98.

⁴⁶ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 675.

⁴⁷ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 682.

trestným činem atd.⁴⁸), dodržuje vnitřní řád věznice, vzorně plní program zacházení (§ 39 odst. 1 Řádu) a lze mít za to, že pobyt ve věznici s volnějším režimem by umožňoval posilovat jeho pozitivní sociální vazby, což by vedlo k snadnějšímu znovu začlenění do společnosti po výkonu trestu. Ředitel věznice musí v návrhu uvést všechny relevantní skutečnosti a zároveň tyto skutečnosti podpořit důkazy, které soud může provést (§ 11 odst. 2 ZVTOS).

O přeřazení odsouzeného do věznice s přísnějším režimem může soud podle § 57 odst. 3 TZ rozhodnout ve dvou případech. Prvním z nich je případ, kdy odsouzený závažným způsobem nebo opakovaně poruší stanovený pořádek nebo kázeň. Nestačí tedy jediné běžné porušení povinnosti – to by bylo kvalifikováno jako kázeňský přestupek podle § 46 odst. 1 ZVTOS. Druhým důvodem pro přeřazení odsouzeného do věznice s přísnějším režimem je situace, kdy byl odsouzený pravomocně uznán vinným trestným činem, který spáchal v průběhu výkonu trestu. V tomto případě není rozhodné, zda odsouzený spáchal trestný čin přímo ve věznici, na pracovišti mimo vězeňský areál, nebo třeba při eskortaci či ve zdravotnickém zařízení⁴⁹. Stejně tak nezáleží na tom, zda šlo o úmyslný trestný čin, nebo nedbalostní čin⁵⁰, ačkoli v případě nedbalostního trestného činu bude třeba pečlivě zvažovat, zda přeřazení do přísnějšího typu věznice může nějak přispět k nápravě pachatele.

Zvláštní režim platí pro přeřazování z věznice se zvýšenou ostrahou. Odsouzený nemůže být dle § 57 odst. 4 TZ přeřazen do mírnějšího typu věznice, jde-li o odsouzeného, kterému byl uložen trest odnětí svobody na doživotí a který nevykonal alespoň deset let trestu, a v ostatních případech jestliže odsouzený nevykonal alespoň čtvrtinu trestu. V obou případech se do této doby započítává doba skutečného výkonu, a to včetně doby strávené ve vazbě (§ 92 odst. 1 TZ).

Další specifikum se týká přeřazování do věznic s dohledem a dozorem, jde-li o pachatele, kterému bylo uloženo ochranné léčení v ústavní formě, nebo o pachatele, kterému byl uložen trest vyhoštění. Takové přeřazení není dle § 57 odst. 5 TZ zásadně možné.

Jak již bylo zmíněno, návrh na přeřazení do věznice s mírnějším režimem může podat i odsouzený. Podle § 57 odst. 6 TZ však musí být kromě obecných podmínek pro

⁴⁸ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 677.

⁴⁹ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 679.

⁵⁰ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 679.

přeřazení do věznic s mírnějším režimem (§ 57 odst. 2 TZ) splněna i další podmínka, a to vykonání alespoň jedné čtvrtiny trestu, v délce nejméně šesti měsíců, nejde-li o odsouzeného k trestu odnětí svobody na doživotí vykonávajícího trest ve věznicí se zvýšenou ostrahou. Byl-li návrh odsouzeného zamítnut, lze návrh znovu podat až po uplynutí šesti měsíců, přičemž tato lhůta je počítána ode dne právní moci rozhodnutí, kterým soud návrhu nevyhověl⁵¹.

3.5 Práva a povinnosti odsouzených

Odsouzení mají ve výkonu trestu poměrně širokou škálu práv i povinností. Podrobnou úpravu práv a povinností vězňů obsahuje zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody, a to v hlavě druhé, jež nese název „Práva odsouzených“. Zajišťování těchto práv je podrobněji upraveno ve vyhlášce č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody, konkrétně v hlavě třetí s názvem „Zajišťování práv odsouzených a jejich sociálního postavení“.

§ 15 ZVTOS, garantuje stejná práva pro všechny odsouzené ve výkonu trestu, a to v rozsahu stanoveném tímto zákonem. Stejně tak jsou naopak všichni odsouzení v některých právech omezeni a některých práv dokonce zbaveni. Výčet těchto práv obsahuje § 27 ZVTOS. Omezení se týká práva na nedotknutelnost osoby a jejího soukromí, svobody pohybu a pobytu, zachování listovního tajemství a práva svobodné volby povolání. Odsouzený je zcela zbaven práva na stávku, práva sdružovacího (ať už jde o spolky, politické strany, společnosti nebo spolky), práva podnikání a provozování jiné hospodářské soutěže, práva svobodné volby lékaře a práva výkonu volených a jiných veřejných funkcí.

Práva i povinnosti odsouzených je možno třídit do několika skupin⁵².

3.5.1 Právo na uspokojování základních sociálních potřeb a poskytování zdravotní péče

Toto právo zahrnuje několik dílčích práv. Základním právem je právo na pravidelné stravování, přičemž při výběru stravy musí být přihlíženo ke zdravotnímu stavu, věku a náročnosti práce, kterou odsouzený ve výkonu trestu vykonává. O

⁵¹ ŠÁMAL, P. a kol. Trestní zákoník I. § 1 až 139. Komentář. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2009, s. 683.

⁵² ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 98

přípravu stravy se stará věznice, nicméně ve věznicích s dohledem, s dozorem a ve výstupních odděleních věznic s ostrahou a se zvýšenou ostrahou lze dovolit odsouzeným, aby si stravu připravili sami z potravin obstaraných věznicí, ovšem za předpokladu, že pro takovýto způsob stravování jsou v příslušné věznici vhodné podmínky. Rovněž je za určitých okolností možné, aby si vězeň, který z důvodu svého osobní přesvědčení některou stravu odmítá, na svoje náklady dokupoval doplňkovou stravu (§ 16 Řádu).

Dalším z práv odsouzených, patřících do první skupiny, je právo na samostatné lůžko a osobní prostor. Ubytovací prostor na jednu osobu musí mít v souladu s § 17 odst. 6 Řádu plochu o rozloze minimálně 4m², menší plochu je možné připustit pouze v případě, pokud celkový počet odsouzených v České republice, kteří vykonávají svůj trest ve věznici stejného základního typu, překročí kapacitu věznic, a tudíž není možné každému vězni požadovanou plochu zajistit. V praxi je zajišťování tohoto práva někdy obtížné, protože při přidělování vězňů na cely je nutno přihlížet k různým skutečnostem – tak například je žádoucí, aby odsouzený židovského původu nebyl ubytován spolu s odsouzeným muslimem, odsouzený tmavé pleti s pachatelem rasisticky motivovaného trestného činu atd. Zároveň je rozdělení vězňů limitováno možnostmi věznice, což v kombinaci s výše zmíněnými kritérii může tvořit těžko řešitelný problém.

Vězeň musí mít na cele zajištěnou uzamykatelnou skříňku na ukládání osobních věcí (§ 17 odst. 1 Řádu), přičemž vězeň je povinen Vězeňské službě kdykoli umožnit kontrolu svých věcí. Tak je zachováno alespoň minimální soukromí v situacích, kdy je na cele ubytováno více odsouzených.

Každá věznice si vnitřními předpisy stanoví denní režim pro odsouzené, ale při jeho sestavování se musí řídit pravidly stanovenými zákonem. Podle § 16 odst. 4 ZVTOS musí být vězni umožněno spát alespoň osm hodin denně, každý odsouzený má nárok na vycházku v délce minimálně jedné hodiny, dále mu musí být vyčleněn dostatečný čas na osobní hygienu a úklid a v neposlední řadě čas na osobní volno.

Nezbytným požadavkem je také právo na zdravotní péči, přičemž se musí přihlížet k omezením, která jsou spojena s výkonem trestu ve věznici. Zvláštní pozornost je věnována vězňům s těžkým postižením, u nichž je požadován důstojný výkon trestu.

3.5.2 Právo na udržování či rozšiřování sociálních vztahů

Pro skupinu dílčích práv, tvořících právo na udržování či rozšiřování sociálních vztahů, je typické, že rozsah některých z nich je závislý na chování odsouzených, zejména na plnění povinností, které ve výkonu trestu mají⁵³. Tak se plnění povinností stává pro odsouzené motivací, neboť se řádným a vzorným plněním povinností se jim rozšiřují některá práva.

Do této skupiny práv lze řadit právo na umožnění korespondence, což zahrnuje jednak přijímání a odesílání dopisů, jednak přijímání balíčků. Přijímání a odesílání korespondence není zásadně nijak omezeno, nicméně s jejím obsahem se seznamuje Vězeňská služba. Výjimku tvoří korespondence mezi odsouzeným a jeho advokátem či státními orgány České republiky, jejíž kontrola je nepřipustná a jež musí být adresátovi odesílána a odsouzenému doručována neprodleně (§ 17 odst. 2, 3 ZVTOS). Přijímání balíčků je novou právní úpravou omezeno na dva balíčky ročně, přičemž zpravidla jde o období Vánoc a narozenin odsouzeného (§ 24 ZVTOS). Výjimku tu tvoří balíčky, které obsahují oděv, prádlo nebo jiné věci sloužící k plnění programu zacházení. Toto poměrně přísné omezení má svoje opodstatnění, neboť prostřednictvím balíčků se do věznic často dostávají nedovolené předměty a zejména návykové látky. Balíček nesmí vážit více než pět kilogramů a jeho obsahem mohou být potraviny či osobní věci. Naopak přísně zakázány jsou věci, které odporují účelu výkonu trestu nebo které není dovoleno mít u sebe (např. mobilní telefon, nůž či jinou zbraň). Obsah balíčků podléhá kontrole ze strany Vězeňské služby a v případě, že obsahuje některé nedovolené věci, je odeslán zpět jeho odesílateli.

Významným právem odsouzeného je právo na návštěvy rodiny a jiných blízkých osob. Podle § 19 odst. 1 ZVTOS má odsouzený nárok na celkem tři hodiny návštěv v průběhu jednoho měsíce. Je-li to v zájmu resocializace pachatele, lze povolit i návštěvy jiných než blízkých osob, stejně tak lze povolit návštěvu jiného odsouzeného, jde-li o osobu blízkou (§ 19 odst. 4 ZVTOS). Některým odsouzeným lze v souvislosti s návštěvou umožnit i opuštění areálu věznice, nicméně to je možné jen v některých typech věznic a vždy bude záležet na konkrétních okolnostech, tedy zda jde o odsouzeného, u něhož existuje, nebo neexistuje riziko zneužití tohoto povolení (§ 19

⁵³ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 98.

odst. 6 ZVTOS). Návštěvy jsou zpravidla povoleny ve dnech pracovního volna v konkrétní hodinu určenou věznicí, přičemž z naléhavých rodinných či osobních důvodů lze dle § 28 odst. 1 Řádu povolit návštěvy častější i návštěvy mimo stanovenou hodinu. Každý, kdo navštíví odsouzeného ve věznici, musí být před konáním návštěvy řádně poučen o tom, jakými pravidly se návštěva řídí a o důsledcích jejich nerespektování. Před započítím a po skončení návštěvy se odsouzený musí podrobit osobní prohlídce (§ 26 odst. 5 Řádu), aby se zabránilo vnášení nedovolených předmětů do věznice a jejich vynášení z věznice.

Další skupinku práv odsouzeného tvoří právo na uspokojování kulturních potřeb, zakotvené v § 29 Řádu, a právo na duchovní službu. Odsouzený tak má možnost odebírat denní tisk či časopisy nebo si půjčovat knihy ve vězeňské knihovně, která by měla být vybavena základní beletrií, duchovní literaturou, ale i právními předpisy z různých právních odvětví. Duchovní služby jsou zajišťovány v rámci společných náboženských obřadů, přičemž účast na nich není pro žádného vězně povinná. Věznice dále zajišťují potřebnou sociální péči, která by měla odsouzeným pomoci při přípravě na budoucí samostatný život po skončení výkonu trestu (§ 20 odst. 4 Řádu). Jedná se o služby poskytované psychology, sociálními pracovníky, právníky, speciálními pedagogy apod. Všechny tyto služby jsou odsouzeným poskytovány bezplatně.

Odsouzený má dále právo přijímat peníze a nakládat s nimi stanoveným způsobem. Peníze, které jsou odsouzenému zaslány do věznice, jsou ukládány na účet vězněného, který je zřízen a veden příslušnou věznicí. O přijetí peněz musí věznice odsouzeného neprodleně informovat (§ 25 odst. 1 ZVTOS). S obdrženými peněžními prostředky však odsouzený nemůže zcela volně disponovat. Nejprve je třeba zjistit, zda odsouzený uhradil škodu způsobenou jím spáchaným trestným činem, náklady trestního řízení či případnou škodu, kterou způsobil Vězeňské službě v průběhu výkonu trestu. V případě, že odsouzený nesplatil některé takové pohledávky, peníze budou užity na jejich splacení a dále např. na úhradu zdravotní péče, poskytnuté odsouzenému. Za obdržené peníze si vězeň může nakoupit potraviny v místní prodejně, a to zpravidla dvakrát do týdne (§ 31 Řádu). Tato omezení se však dle § 33 odst. 5 ZVTOS netýkají tzv. úložného, tj. peněžních prostředků pocházejících z odměny za práci.

V některých odůvodněných případech může být odsouzenému umožněn telefonický kontakt, a to buď s osobou blízkou, nebo osobou, která má pozitivní vliv na

chování odsouzeného, a proto tento kontakt může přispět k jeho nápravě. Veškeré náklady telefonických hovorů nese odsouzený (§ 18 ZVTOS). Telefonické hovory jsou vždy monitorovány, přičemž většinou se kontrolují z nahrávky, ale výjimečně je možný i přímý odposlech. To neplatí, jde-li o hovor odsouzeného s jeho advokátem – v takovém případě se v souladu s § 25 odst. 4 Řádu veškeré záznamy zničí, případně se odposlech okamžitě ukončí, jde-li o přímý odposlech.

Významným právem odsouzeného je právo na ochranu svých práv. Za účelem ochrany svých práv může odsouzený podle (§ 34 Řádu) podávat stížnosti a žádosti jak k příslušným orgánům v České republice, tak k zahraničním orgánům, např. k Výboru pro lidská práva, Evropskému soudu pro lidská práva nebo Výboru proti mučení. Stížnosti a žádosti se podávají prostřednictvím Vězeňské služby, která je povinna zřídit ve věznici uzamykatelnou schránku, kam odsouzení mohou vhazovat dopisy adresované příslušným orgánům. Schránku je Vězeňská služba povinna vybírat každý pracovní den a korespondenci odeslat nejpozději následující pracovní den. Odsouzený také může požádat o rozmluvu s ředitelem věznice, státním zástupcem, soudcem nebo orgánem provádějícím kontrolu věznice (§ 26 odst. 2 ZVTOS). Adresáti této žádosti musí být vyrozuměni nejpozději druhý pracovní den a státní zástupce, který vykonává dohled nad výkonem trestu, bezodkladně.

Právům odsouzeného odpovídá povinnost zaměstnanců Vězeňské služby dbát o zachování těchto práv, stanovená v § 26 odst. 4 ZVTOS.

3.5.3 Povinnosti spočívající v dodržování pořádku a kázně

Základní povinnosti odsouzeného jsou upraveny v § 28 odst. 1 ZVTOS a zahrnují povinnost každého odsouzeného plnit pokyny a příkazy Vězeňské služby, řádně plnit pracovní úkoly a úkoly stanovené programem zacházení, šetrně zacházet s věcmi, které jsou vězni svěřeny, nepoškozovat cizí majetek, chovat se slušně k osobám, s nimiž přichází do styku a dodržovat další povinnosti vyplývající z vnitřních předpisů věznice. Jde tedy o soustavu pravidel, která vyžadují určitý standard kázně.

3.5.4 Povinnosti spočívající ve strpění úkonů spojených s kontrolou Vězeňské služby

Další skupinou povinností jsou povinnosti spočívající ve strpění úkonů spojených s kontrolou Vězeňské služby, upravené v § 28 odst. 2 ZVTOS.

Vězeň má povinnost podrobit se osobní prohlídce za účelem zjištění toho, zda u sebe nemá některý z předmětů, který by narušoval účel výkonu trestu. Tyto prohlídky se provádějí zejména při návratu vězně do věznice z vycházky nebo pracovní směny. Za stejným účelem musí vězeň umožnit a strpět prohlídku svých osobních věcí, a to i těch, které má schovány v uzamykatelné skříňce na cele. Kromě osobních prohlídek musí vězeň strpět prohlídky lékařské, které se provádí při vstupu do vězení, při výstupu z vězení a mezi tím vždy v pravidelných intervalech, není-li nutné podstoupit mimořádnou prohlídku. Zjistí-li odsouzený, že je nemocný, nebo utrpí-li úraz, je povinen tuto skutečnost nahlásit zaměstnanci Vězeňské služby. Náklady na zdravotní péči, kterou již nehradí zdravotní pojišťovna, hradí sám odsouzený.

Zjistí-li odsouzený, že existuje riziko ohrožení jeho bezpečnosti, bezpečnosti jiného vězně nebo celé věznice, je povinen tuto informaci neprodleně oznámit zaměstnanci Vězeňské služby.

Samozřejmostí je i povinnost dodržovat základní hygienické návyky.

3.5.5 Povinnosti spočívající v dodržování zákazů

Ve věznicích je spousta činností zakázána, ať už z důvodu zajišťování bezpečnosti a pořádku ve věznici, nebo z důvodu snahy o resocializaci pachatelů trestných činů. Zakázané činnosti jsou stanoveny v § 28 odst. 3 ZVTOS.

Odsouzený zásadně nesmí navazovat jakékoli styky s osobami, které nejsou výslovně povolené. Tento zákaz se tedy nevztahuje na řádné návštěvy osob blízkých či jiných, povolené v souladu s § 19 ZVTOS, na kontakty s určitými osobami při povolených vycházkách, na styky při plnění pracovních povinností apod.

Řadu věcí je ve věznici zakázáno vyrábět nebo přechovávat – jde např. o alkohol a jiné návykové látky, tiskoviny propagující hrubost nebo jakýkoli druh nesnášenlivosti, předměty, které by mohly ohrozit bezpečnost osob a majetku, předměty určené k uskutečnění útěku vězně, nebo předměty poškozující zdraví.

Ve věznici není zásadně povoleno hraní hazardních her, ale také tetování sebe nebo jiného vězně (zejména z důvodu možné infekce, např. virem HIV⁵⁴). Nicméně v praxi je tento zákaz běžně porušován a tetování je fenomén, který neodmyslitelně patří k vězeňské subkultuře.

Vězeň rovněž nesmí předstírat poruchu zdraví nebo se sebepoškozovat. Může jít o různé způsoby, jak se vyhnout pracovní povinnosti, o pokusy o sebevraždy apod.

3.5.6 Povinnost hradit náklady výkonu trestu a další náklady

Zvláštními povinnostmi, které jsou upraveny odděleně od ostatních povinností, jsou povinnost hradit náklady výkonu trestu, upravená v § 35 ZVTOS, a povinnost nahradit další náklady, upravená v § 36 ZVTOS.

Náklady výkonu trestu hradí odsouzený primárně z pracovní odměny. Nelze-li tuto částku srazit z pracovní odměny, lze náklady hradit z peněz, které má odsouzený uloženy ve věznici. V určitých případech, taxativně vyjmenovaných v § 35 odst. 2 ZVTOS, je odsouzený od této povinnosti osvobozen. Jedná se o tyto případy:

- odsouzený nebyl nezaviněně zařazen do práce a neměl v období kalendářního měsíce jiný příjem nebo jinou hotovost,
- odsouzený nedovršil 18. rok věku,
- odsouzenému je poskytována ústavní (nemocniční) péče, je-li zdravotně pojištěn podle zvláštního právního předpisu
- odsouzený je zařazen do vzdělávacího nebo terapeutického programu s dobou výuky nebo terapie nejméně 21 hodin týdně
- odsouzenému byl přerušen výkon trestu
- odsouzený se účastní soudního jednání v postavení svědka nebo poškozeného
- odsouzený byl dočasně předán do ciziny
- odsouzený je na útěku

Úhradu nákladů výkonu trestu je možné vězni prominout pouze v případě, že odsouzený byl vydán či předán do zahraničí nebo byl po skončení výkonu trestu vyhoštěn, jestliže je zřejmé, že vymáhání pohledávky by nebylo úspěšné. Od vymáhání bude rovněž upuštěno, pokud odsouzený zemřel a nezanechal majetek dostatečné

⁵⁴ KALVODOVÁ, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. 1. vydání. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 208.

hodnoty. Z důvodu nepříznivé sociální situace odsouzeného po propuštění z výkonu trestu může povinnost hradit náklady prominout ředitel věznice, a to na základě žádosti odsouzeného.

Kromě nákladů výkonu trestu je odsouzený povinen hradit některé náklady, které vznikly jeho zaviněním. Jedná se o zvýšené náklady na střežení, dopravu a předvedení do zdravotnického zařízení, jestliže si odsouzený sám způsobí nějaké zranění (případně jinému dovolí, aby mu toto zranění způsobil), jestliže odsouzený předstírá poruchy zdraví, nebo jestliže se odmítne podrobit zákroku, ke kterému již jednou dal souhlas. O povinnosti nahradit tyto náklady rozhoduje ředitel věznice a odsouzený má možnost proti takovému rozhodnutí podat stížnost. Výkon rozhodnutí pak probíhá obdobně jako v případě hrazení nákladů výkonu trestu, tedy srážkou ze mzdy, z peněz uložených ve věznici, nebo přikázáním pohledávky podle zvláštních právních předpisů⁵⁵.

3.6 Program zacházení

Program zacházení je dokument, který je sestavován sociálním pracovníkem Vězeňské služby na základě komplexní zprávy⁵⁶. Jde o soubor aktivit, které jsou odsouzenému doporučeny s ohledem na jeho výsledky vyšetření prováděných v nástupním oddělení věznice.

Řád v § 36 odst. 2 stanoví, že program zacházení má obsahovat tyto okruhy aktivit:

- pracovní aktivity
- vzdělávací aktivity
- speciální výchovné aktivity
- zájmové aktivity
- oblast utváření vnějších vztahů

Obecně lze říci, že program zacházení je individuální plán výkonu trestu konkrétního odsouzeného, který se zaměřuje na tři základní oblasti⁵⁷.

⁵⁵ Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, § 258

⁵⁶ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 220.

⁵⁷ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 152.

První oblastí je pozitivní rozvoj schopností a dovedností vězně. Cílem je, aby vězeň uvěřil ve své pozitivní schopnosti a v možnost seberealizace mimo kriminální prostředí.

Druhou oblastí je zjištění potřeb a problémů konkrétního odsouzeného souvisejících s kriminálními faktory spáchaného trestného činu. Tak například jde-li o pachatele – alkoholika, bude vhodné zařadit do programu zacházení protialkoholní léčeni. Nebo půjde-li o pachatele s problematickým chováním, bude vhodné navrhnout taková opatření, aby nebyla ohrožena vnitřní bezpečnost věznice.

Poslední oblastí je oblast zájmů odsouzeného, jejichž pěstování a podpora může mít pozitivní výchovný efekt.

Smyslem programu zacházení je tedy zaměřit se na rozvoj pozitivních stránek osobnosti pachatele a naopak regulovat problémové rysy pachatelovy osobnosti.

Program zacházení je odsouzenému předkládán ve formě alternativních návrhů, z nichž si odsouzený některý vybere a svůj výběr stvrdí podpisem. Program musí být dále schválen ředitelem věznice případně jeho zástupcem. Pokud si odsouzený z žádné alternativy nevybere, musí plnit alespoň tzv. minimální program zacházení, který je stanoven vnitřním řádem věznice a jehož základem je plnění pracovní povinnosti (§ 36 Řádu).

3.7 Pracovní aktivity odsouzených

3.7.1 Pracovní povinnost

ZVTOS v § 29 odst. 1 stanoví: „Odsouzený, který byl zařazen do práce, je povinen pracovat, pokud je k práci zdravotně způsobilý“. Tak je stanovena pracovní povinnost pro všechny vězně, kteří jsou zdravotně způsobilí. § 41 odst. 2 Řádu pak stanoví výjimky z této povinnosti, tedy kategorie osob, které jsou z pracovní povinnosti vyjmuty. Jsou to:

- osoby starší 65 let
- plně invalidní osoby
- osoby, jejichž zdravotní stav jim neumožňuje trvalé pracovní zařazení
- osoby dočasně práce neschopné

- osoby, kterým v plnění pracovní povinnosti brání překážka, z jejíž povahy vyplývá, že pracovní povinnost je vyloučena

Odsouzený je zařazen do práce rozhodnutím ředitele věznice, přičemž při zařazování se přihlíží ke zdravotní způsobilosti, odborným znalostem a dovednostem a k účelu výkonu trestu.

Odmítne-li vězeň, který byl zařazen do práce, takovou práci vykonávat, dopustí se dle § 41 odst. 3 Řádu závažného porušení povinnosti, za což mu bude uložen kázeňský trest. Trest bude zpravidla spočívat v tom, že po pracovní dobu bude takový vězeň umístěn odděleně od ostatních vězňů a nebude mu umožněno se věnovat volnočasovým aktivitám. Smyslem takového trestu tedy je zabránit bezdůvodnému odmítání plnění pracovní povinnosti, kdy odsouzený raději zvolí např. sledování televize než plnění pracovních povinností..

Z výše uvedených ustanovení je zřejmý velký zájem na tom, aby odsouzený v průběhu výkonu trestu pracoval. Důvodů, proč zákonodárce lpí na pracovní povinnosti, je několik. Plnění pracovních povinností je nezbytným obsahem programu zacházení (až již individuálního, tak minimálního), jehož cílem je výchovné působení výkonu trestu na odsouzeného, tedy jde o jeden z resocializačních nástrojů. Získávání pracovních návyků je nezbytným předpokladem pro budoucí spořádaný život odsouzeného a získané pracovní zkušenosti mohou odsouzený užít při budoucím pracovním uplatnění⁵⁸. Další důvod spočívá v ekonomickém rozměru pracovní povinnosti, neboť za vykonanou práci náleží odsouzenému odměna.

3.7.2 Pracovní odměna

Podle § 33 odst. 1 ZVTOS přísluší odsouzenému podle vykonané práce odměna, jejíž výše je stanovena nařízením vlády. Odsouzený si tak díky získaným financím může vylepšit svou ekonomickou situaci. Výdělek však slouží také k úhradě nákladů výkonu trestu, sociálního a zdravotního pojištění, daně z příjmu, k plnění vyživovací povinnosti či úhradě jiných pohledávek⁵⁹. Pracovní odměna je po odečtení výše uvedených srážek rozdělena na dvě části, na tzv. úložné a kapesné. Úložné je odsouzenému po dobu výkonu trestu uloženo a vyplatí se mu až při skončení výkonu

⁵⁸ HÜTTNEROVÁ, R. Zaměstnávání vězňů v České republice. České vězeňství. 2007, 3, s. 10.

⁵⁹ HÜTTNEROVÁ, R. Zaměstnávání vězňů v České republice. České vězeňství. 2007, 3, s. 10.

trestu. Existuje však i jiné využití úložného , neboť § 33 odst. 5 ZVTOS umožňuje použít úložné na podporu své rodiny či plnění svých závazků, a to při splnění podmínek, které Ministerstvo spravedlnosti stanoví vyhláškou. Kapesné pak může sloužit k nákupu potravin ve vězeňské prodejně.

Výši pracovní odměny upravuje nařízení vlády č. 365/1999 Sb., o výši a podmínkách odměňování odsouzených osob. Rozhodujícím kritériem pro určení výše odměny je druh vykonávané práce, resp. nezbytná kvalifikace pro výkon dané práce. Nařízení rozlišuje tři skupiny činností. První skupinu tvoří činnosti, které nevyžadují žádnou zvláštní kvalifikaci - může jít například o úklidové práce nebo pomocné práce v kuchyni. Za výkon takové činnosti náleží odsouzenému odměna ve výši 4.500,-Kč měsíčně. Do druhé skupiny spadají činnosti, pro jejichž výkon je nezbytné vyučení v oboru nebo jiná odborná kvalifikace – například zednické nebo truhlářské práce. V tomto případě náleží odsouzenému odměna ve výši jeden a půl násobku odměny v první skupině, tj. 6.750,-Kč. Třetí skupinu představují specializované činnosti, pro které zpravidla nepostačí ani úplné středoškolské či středoškolské odborné vzdělání. Jde tedy o práce, které vyžadují vysokou kvalifikaci, čemuž odpovídá i výše odměny – dvojnásobek odměny v první skupině, tj. 9.000,-Kč.

3.7.3 Formy zaměstnávání

Výkon pracovní povinnosti je možný ve dvou základních formách, a to buď uvnitř areálu věznice (v rámci jejího provozu, podnikání nebo její vlastní výroby), nebo mimo areál věznice na základě smlouvy s jiným subjektem. V prvním případě půjde o údržbářské činnosti, úklidové práce, pomocné práce v kuchyni, v prádelně apod. Vlastní podnikatelská činnost se pak zaměřuje na investičně nenáročné výroby, jedná se o dřevovýrobu, kovovýrobu nebo praní prádla pro jiné subjekty⁶⁰. V případě druhé formy zaměstnávání vězňů není zaměstnavatelem věznice, ale jiný subjekt. K zaměstnání odsouzeného u takového zaměstnavatele je dle § 30 odst. 4 ZVTOS potřeba písemného souhlasu odsouzeného, který je možné kdykoli odvolat. Toto zákonné ustanovení bylo novelizováno zákonem č. 346/2007 Sb. a nyní již není třeba souhlasu odsouzeného, je-li zaměstnavatelem Česká republika, kraj, obec, dobrovolný svazek obcí či subjekt, jež byl

⁶⁰ KALVODOVÁ, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. 1. vydání. Brno : Masarykova univerzita, 2002, s. 217.

jimi zřízen a v němž mají většinový majetkový podíl či podíl na hlasovacích právech nebo vykonávají rozhodující vliv na jeho řízení.

3.7.4 Motivace odsouzených

Jak bylo uvedeno výše, právní předpisy stanovují pro odsouzené pracovní povinnost (s uvedenými výjimkami). Zaměstnání v průběhu výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody však pro odsouzené většinou není nepříjemnou povinností, ale naopak vítanou činností. Důvodů, proč odsouzení mají o práci ve vězeňských zařízeních i mimo ně zájem, je více⁶¹.

V prvé řadě je silnou motivací výdělek, kterého odsouzení svojí prací dosáhnou, byť není velký, neboť většinou nejde o vysoce kvalifikované činnosti. O všech výhodách, které s sebou pracovní odměna přináší, již bylo pojednáno výše.

Další motivací je aktivita. Zaměstnání představuje činnost, kterou odsouzení zahání pocit nudy, stereotypu. Při práci zkrátka čas běží rychleji. Pracovní činnost je jedna z mála možností, jak se dostat mimo celu (to platí zvláště u přísnějších typů věznic), což je pro odsouzené vzhledem k velikosti cel a jejich časté přeplněnosti velmi motivující. Změna prostředí znamená jisté rozptýlení a zpestření všedního dne.

Výhodou pracovních aktivit je i sociální kontakt. Odsouzený se setkává s novými lidmi, ať už jde o pracovníky věznice či ostatní odsouzené. Můžou být navazována nová přátelství a jiné pozitivní vztahy, nicméně je tu samozřejmě i riziko různých neprospívajících či nedovolených styků.

Motivací částí odsouzených může být i seberealizace, byť nejde o častý jev. Možnosti kariérního postupu bývají minimální, přesto se může odsouzený učit novým věcem a v kombinaci se zvyšováním kvalifikace v různých kurzech, které věznice nabízí, může postupem času získat kvalifikovanější práci (samozřejmě za předpokladu, že věznice taková pracovní místa nabízí).

3.7.5 Současné problémy zaměstnanosti odsouzených

Zaměstnávání vězňů je jeden z nejzásadnějších problémů současného českého vězeňství. Stále totiž pro odsouzené chybí pracovní místa, což je dáno zejména tím, že se příliš nedaří zaměstnávat odsouzené u soukromých podnikatelů. Jestliže se

⁶¹ HALUZOVÁ, S.; BLANDA, R. Při práci utíká trest rychleji. České vězeňství. 2009, 2, s. 13-15.

provozovna podnikatele nenachází uvnitř areálu věznice, vzniká problém s tím, že mnoho vězňů nemůže být vysláno k výkonu práce mimo vězeňský areál. Případně mohou být vysláni pouze na střežená pracoviště, což je ale personálně náročná varianta, ke které Vězeňské službě chybí dostatečná personální kapacita⁶². Toto je problém zejména věznic s ostrahou a se zvýšenou ostrahou, neboť v jejich případech předpisy nedovolují vysílat vězně k výkonu práce mimo věznici (§ 45 odst. 2 Řádu a contrario, § 54 odst. 2 Řádu). Řešením této situace by mohlo být přilákání podnikatelů k provozování podniku přímo uvnitř areálu. Tady ale praxe naráží na další komplikace, ať již místního charakteru, či komplikace společné všem vězeňským zařízením.

Takovou komplikaci představuje například přebujelá administrativa a poměrně vysoké nájemné, které podnikatel platí za nájem provozovny uvnitř areálu věznice. Může jít o situaci, kdy podnikatel nárazově hledá rychlého a levného dodavatele pro svoje zakázky. V okamžiku, kdy zjistí, že vyřízení potřebných povolení trvá déle, než je termín jeho zakázky, od svého záměru rychle upouští. Stejný důsledek má i stanovení výše nájemného za provozní prostory, které je ve výši nájmu obvyklého v místě věznice⁶³. V situaci, kdy téměř polovina pracovních vězňů nemá pracovní místo, by bylo vhodné uvažovat o různých možnostech, jak učinit provozování podniku uvnitř věznice pro podnikatele atraktivnějším. Vysoká zaměstnanost odsouzených neznamená jen širší působení výchovné funkce trestu, ale rovněž má i své ekonomické důsledky, neboť odsouzený je z pracovní odměny schopen hradit náklady výkonu trestu a jiné pohledávky, a tak by věznice snížením nájemného netratily.

Dalším problémem může být samotný areál věznice. I přes nepříliš rozsáhlou spolupráci se soukromými subjekty jsou možnosti některých věznic pro zřízení soukromých provozoven téměř vyčerpány, neboť vězeňské areály zkrátka nemají dostatek volného prostoru pro zaměstnávání tak velkého počtu vězňů⁶⁴. Tady je řešení problému složitou a zřejmě nákladnou záležitostí, protože není-li možnost vysílat odsouzené k plnění pracovních povinností mimo věznici, řešením by byla pouze výstavba nových prostor. Takové stavební úpravy jsou jednak finančně a jednak

⁶² MECLOVÁ, K. Co brání vyšší zaměstnanosti odsouzených?. České vězeňství. 2008, 3, s. 5.

⁶³ KADLEC, I. Zřízení pracovišť v prostorách věznice. In Evropské vězeňské systémy : Sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 21. - 25.6.2004 v Kroměříži. 1. Praha : Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, 2004, s. 374.

⁶⁴ JERÁBEK, M. Zřízení pracovišť v prostorách věznice. In Evropské vězeňské systémy : Sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 21. - 25.6.2004 v Kroměříži. 1. Praha : Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, 2004, s. 318.

technicky velmi náročné. Nicméně vzhledem k tomu, že situace je dlouhodobě velmi nepříznivá a značné části odsouzených je znemožněno pracovat mimo areál věznice (ať už z důvodu, že právní řád tuto možnost vylučuje, nebo proto, že Vězeňská služba trpí nedostatkem pracovníků, kteří by mohli střežit pracoviště), myslím si, že určitým přestavbám či rozšiřování areálů se do budoucna nelze vyhnout. Jde o investici, která je nejen společensky prospěšná (jak již bylo zmíněno, pracovní činnost má výchovný efekt), ale snad i ekonomicky návratná, neboť jednak si odsouzení budou moci z pracovní odměny hradit náklady výkonu trestu, a jednak může mít věznice prospěch i z produkce pocházející z vězeňské výroby.

Spolupráci Vězeňské služby se soukromými zaměstnavateli rovněž neprospívá špatná informovanost a mnohdy zkreslené představy veřejnosti o možnostech zaměstnávání vězňů⁶⁵. Veřejnost má zpravidla nevalné mínění o pracovní morálce a tím i kvalitě výrobků vyrobených odsouzenými. Tyto představy jsou zčásti opodstatněné – dosažená kvalifikace odsouzených často nebývá vysoká, ale na druhé straně existuje mnoho odsouzených, kteří pracují kvalitně a s rostoucími zkušenostmi se úroveň jejich práce zvyšuje.

Požadavek kvalitní výroby ještě roste se vstupem České republiky do Evropské unie, neboť současným trendem v Evropské unii je tzv. certifikace společností. Certifikovaná společnost představuje záruku stálosti kvality výrobků a služeb, což přitahuje stále více zákazníků. Zajišťování potřebné kvality produkce je však mnohem jednodušší a méně finančně náročné ve vlastních provozovnách podnikatele, než v pronajatých prostorách v areálu věznice. Rovněž nízká kvalifikace pracovních uchazečů snižuje zájem certifikované společnosti o takové pracovní síly⁶⁶. To ve výsledku může v budoucnu vést k tomu, že soukromé společnosti budou nadále ztrácet zájem o zaměstnávání odsouzených, a ti budou zaměstnávání pouze pomocnými nebo zcela nekvalifikovanými pracovníky, které z nějakého důvodu dosud nebyly

⁶⁵ JEŘÁBEK, M. Zřízení pracovišť v prostorách věznice. In Evropské vězeňské systémy : Sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 21. - 25.6.2004 v Kroměříži. 1. Praha : Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, 2004, s. 319.

⁶⁶ Vyšší zaměstnanost brání nedostatku práce i vězňů. České vězeňství. 2009, 2, s. 17 – 19.

automatizovány⁶⁷. Nutno říci, že ani takových prací není dostatek, navíc primitivní činnosti nijak nepřispějí ke zvyšování kvalifikace a rozvoji osobnosti odsouzených.

Na úroveň zaměstnávání vězňených osob má vliv celá řada dalších faktorů. Významným faktorem je například výše nezaměstnanosti v daném regionu. Je logické, že pokud je v regionu nedostatek pracovních míst, bude tím spíše obtížné zajišťování pracovních příležitostí pro odsouzené. Poměrně nešťastné je nerovnoměrné rozmístění věznic, kdy existují lokality s vyšší četností věznic (např. západní a severní Čechy) a naopak lokality, kde se žádné věznice nenacházejí (zejména jižní Čechy a Zlínský kraj). Tak se o pracovní příležitosti v lokalitě s velkým počtem odsouzených dělí více vězeňských zařízení, zatímco v jiných lokalitách zůstávají pracovní příležitosti nevyužity.

Dalšími faktory jsou pokles poptávky po manuálních činnostech, nižší počet odsouzených, kterým může být umožněn volný pohyb při plnění pracovních povinností, finanční náročnost zřizování venkovních střežených pracovišť, nedostatek pracovníků Vězeňské služby zajišťující dohled na venkovních střežených pracovištích atd.⁶⁸

Problém nízké zaměstnanosti by mohla řešit i vyšší podpora státu, zejména vytvoření koncepce zadávání veřejných zakázek pro Vězeňskou službu České republiky⁶⁹. Zaměstnávání odsouzených při realizaci veřejných zakázek je oboustranně prospěšné – stát díky levné pracovní síle ušetří a zaměstnanost odsouzených se zvýší. Některé takové zakázky již samozřejmě byly úspěšně realizovány (např. výroba nábytku pro Justiční areál Na Míčáncích⁷⁰), nicméně rámcová úprava této problematiky stále chybí.

3.8 *Vzdělávání odsouzených*

⁶⁷ JEŘÁBEK, M. Zřizování pracovišť v prostorách věznice. In Evropské vězeňské systémy : Sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 21. - 25.6.2004 v Kroměříži. 1. Praha : Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, 2004, s. 319.

⁶⁸ JEŘÁBEK, M. Zřizování pracovišť v prostorách věznice. In Evropské vězeňské systémy : Sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 21. - 25.6.2004 v Kroměříži. 1. Praha : Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, 2004, s. 318.

⁶⁹ Vyšší zaměstnanosti brání nedostatek práce i vězňů. České vězeňství. 2009, 2, s. 17 – 19.

⁷⁰ Magistrat.praha-mesto.cz [online]. 2006-10-30 [cit. 2011-03-02]. Největší justiční areál v zemi je v Praze Na Míčáncích. Dostupné z WWW: <http://magistrat.praha-mesto.cz/70883_Nejvetsi-justicni-areal-v-zemi-je-v-Praze-Na-Micankach>.

Jak již bylo zmíněno, vzdělávání je považováno za jednu z forem zaměstnávání odsouzených, tedy je postaveno na roveň ostatním formám zaměstnávání a může tak probíhat v pracovní době⁷¹.

Právo na vzdělání patří mezi základní lidská práva a je zakotvené v čl. 33 LZPS. Jestliže výkon některých ústavně zaručených práv je v souladu s § 27 ZVTOS v průběhu výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody omezen či přerušen, pak se to rozhodně netýká práva na vzdělání⁷². Ba naopak, výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody by měl mít vůči odsouzenému resocializační účinky a vzdělávání k tomuto účelu rozhodně přispívá. Mimo to zvyšování kvalifikace přináší odsouzenému po skončení výkonu trestu lepší vyhlídky při hledání zaměstnání.

3.8.1 Formy vzdělávání

V roce 1992 bylo na základě spolupráce Ministerstva spravedlnosti České republiky a Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky zřízeno Střední odborné učiliště, učiliště a odborné učiliště (dále jen SOU), které zajišťuje vzdělávání obviněných ve vazbě a odsouzených ve výkonu trestu. Od roku 2007 je Střední odborné učiliště organizační jednotkou Vězeňské služby České republiky a jeho cílem je zajišťovat⁷³:

- přípravu pro výkon povolání v učebních a studijních oborech
- doplnění základního vzdělání v kursech pro získání základního vzdělání
- doplnění nebo rozšíření kvalifikace ve vzdělávacích kursech

Vzdělávání je realizováno prostřednictvím odloučených pracovišť SOU – školských vzdělávacích středisek (dále jen ŠVS), která jsou v současné době zřízena v sedmi vězeňských zařízeních, a to v Opavě, v Pardubicích, Rýnovicích, Valdicích,

⁷¹ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 104.

⁷² www.helcom.cz [online]. c2002 - 2008 [cit. 2011-03-06]. Právo na soudní a jinou právní ochranu v detenci - Monitoring a litigace. Dostupné z WWW: <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2004122201>>.

⁷³ www.vscr.cz [online]. 2010-04-01 [cit. 2011-03-06]. Střední odborné učiliště - současnost. Dostupné z WWW: <<http://www.vscr.cz/veznice-valdice-95/vykon-vezenstvi-366/zamestnavani-odsouzenych-1305/skolske-vzdelavaci-stredisko-soucasnost>>.

v Plzni, ve Všehrdech a nejnověji ve Světlé nad Sázavou⁷⁴. Není-li takové pracoviště ve věznici zřízeno, zajišťují vzdělávání oddělení výkonu trestu (§ 46 odst. 1 Řádu). Po úspěšném ukončení vzdělání obdrží odsouzený doklad, který potvrzuje dosažené vzdělání. Podle § 46 odst. 3 Řádu z takového dokladu nesmí být patrné, že byl získán ve výkonu trestu. Zároveň musí být odsouzenému, kterému skončí výkon trestu v průběhu studia, umožněno, aby započaté vzdělání dokončil ve školském zařízení.

SOU nabízí různé učební obory, které se samozřejmě liší v rámci jednotlivých věznic. Hojně navštěvovanými obory pro muže jsou obrábění kovů (Valdice, Rýnovice) či strojírenská výroba (Všehrdy, Plzeň), pro ženy je pak zřízen obor výroba konfekce (Pardubice). Kromě formálního vzdělávání poskytují SOU i různé kurzy, např. malíř – natěrač nebo brusič skla.

Některá vězeňská zařízení nabízejí i jiné možnosti vzdělávání, než vzdělávání prostřednictvím SOU, a to na základě spolupráce se soukromými i státními školskými zařízeními. Tato spolupráce rozšiřuje nabídku oborů SOU a umožňuje přístup ke vzdělání širšímu okruhu vězněných osob. Největším přínosem této spolupráce však je, že díky ní mohou odsouzení získat úplné středoškolské či dokonce vysokoškolské vzdělání, což v rámci SOU není možné, neboť Ministerstvo spravedlnosti České republiky dosud žádnou střední školu ve věznicích nezřídilo⁷⁵. Například Věznice Valdice spolupracuje se Soukromou střední podnikatelskou školou – ALTMAN s.r.o., Vazební věznice Brno a Věznice Světlá nad Sázavou zase spolupracují s Ekonomicko-správní fakultou Masarykovy univerzity atd.

3.8.2 Současné problémy vzdělávání vězněných osob

Odsouzení zařazení do denní formy studia mají podle § 34 odst. 2 ZVTOS stejné postavení jako odsouzení zařazení do práce. Tím je formálně zakotvena rovnost mezi vězni pracujícími a studujícími. Reálně však až do roku 2004 rovné postavení zdaleka neměli, a to zejména s ohledem na skutečnost, že odsouzení zařazení do práce byli za svou činnost finančně odměňováni (náležela jim pracovní odměna), zatímco studující

⁷⁴ www.helcom.cz [online]. c2002 - 2008 [cit. 2011-03-06]. Právo na soudní a jinou právní ochranu v detenci - Monitoring a litigace. Dostupné z WWW: <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2004122201>>.

⁷⁵ www.helcom.cz [online]. c2002 - 2008 [cit. 2011-03-06]. Právo na soudní a jinou právní ochranu v detenci - Monitoring a litigace. Dostupné z WWW: <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2004122201>>.

odsouzení nikoli (jejich „odměnou“ byl pouze přírůstek ke stravě⁷⁶). Na první pohled se tato skutečnost nejevila jako problém, vzhledem k tomu, že v civilním životě mimo vězeňské zdi také platí, že pracujícímu člověku náleží mzda, zatímco studujícímu nikoli, ba dokonce někteří studující za vzdělání musí platit. Nelze ale pomíjet fakt, že cílem vzdělávání ve vězeňských zařízeních je kromě zvyšování kvalifikace také resocializace vězňů, a proto je nezbytné vzdělávání maximálně podporovat a vězně maximálně motivovat. Tento stav, kdy si odsouzený mohl vybrat, zda bude raději pracovat a pobírat odměnu, nebo studovat bez nároku na jakékoli finanční výhody, vzdělávání příliš nepodporoval. Příliš velkou motivací nebyl ani fakt, že po absolvování některého vzdělávacího kurzu či učebního oboru mohla být tato osoba zařazena na kvalifikovanější pracovní místo, a tedy získávat vyšší pracovní odměnu, neboť studující vězeň musel jako jakýkoli jiný vězeň hradit náklady výkonu trestu a v průběhu studia se tedy stále více zadlužoval. Změnu přinesla až novela ZVTOS č. 52/2004 Sb., účinná od 1.7.2004, která nově upravila případy, ve kterých je odsouzený od povinnosti hradit náklady výkonu trestu osvobozen, přičemž jedním z případů je i zařazení do vzdělávacího programu v rozsahu nejméně 21 hodin týdně. Odsouzený je tedy od této povinnosti v případě denního studia osvobozen, čímž se jeho postavení s postavením odsouzených zařazených do práce alespoň částečně vyrovnalo. Vzhledem k tomu, že některé věznice nabízejí i vzdělávání formou dálkového studia⁷⁷, bylo by vhodné zvážit osvobození od povinnosti hradit náklady výkonu trestu i u těchto studentů.

Dalším nedostatkem je nízký počet ŠVS a jejich nerovnoměrné rozložení⁷⁸. V současné době je zřízeno pouze 7 ŠVS, což je vzhledem k celkovému počtu vězeňských zařízení (36) poměrně málo. Zvláště závažná je absence ŠVS ve velkých věznicích, jako jsou např. Vlna. Zájemce o studium je sice možné přemístit do věznice, která požadované vzdělání nabízí, nicméně vzhledem ke zmíněnému nerovnoměrnému rozmístění ŠVS jde často o přesuny napříč celou republikou, neboť např. na celé Moravě je pouze jediné ŠVS, a to v Opavě. Odsouzení tak kvůli vzdělání

⁷⁶ www.helcom.cz [online]. c2002 - 2008 [cit. 2011-03-06]. Právo na soudní a jinou právní ochranu v detenci - Monitoring a litigace. Dostupné z WWW: <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2004122201>>.

⁷⁷ Věznice Valdice – studium na Soukromé střední podnikatelské škole ALTMAN s.r.o., Vazební věznic Brno – studium na Masarykově univerzitě apod.

⁷⁸ www.helcom.cz [online]. c2002 - 2008 [cit. 2011-03-06]. Právo na soudní a jinou právní ochranu v detenci - Monitoring a litigace. Dostupné z WWW: <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2004122201>>.

ztrácí kontakt s rodinou, což v případě existence pozitivních rodinných vztahů není žádoucí. Samozřejmě je možné i vzdělávání mimo ŠVS, nicméně v takových případech záleží vzdělávání na zájmu a aktivitě vězeňského personálu⁷⁹.

Podpoře vzdělání by jistě prospělo rozšiřování možností formálního (tj. zakončeného osvědčením o dosaženém vzdělání) i neformálního vzdělávání, a to nejen v režii samotné věznice, ale také v rámci spolupráce s různými nestátními subjekty. Tyto kroky jsou žádoucí zejména ve věznicích, které trpí vysokou nezaměstnaností, neboť zvyšováním kvalifikace odsouzených se mohou otevřít nové pracovní možnosti.

Je zřejmé, že věznice často nemohou nabídnout vzdělání, o které někteří vězni projevují zájem. V těchto případech by bylo vhodné vytvořit takové podmínky, které by umožňovaly studovat i mimo vězeňský areál, zvláště jde-li o mladistvé.

Nezbytnou součástí vzdělávání je i dostatek kvalitních studijních materiálů, tedy dostatečná a kvalitní vybavenost vězeňských knihoven.

3.9 Negativní jevy provázející výkon trestu odnětí svobody

Ačkoli by výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody měl směřovat k resocializaci pachatele, stále je pobyt ve věznici spojen s řadou negativních jevů, které mnohé resocializační snahy maří. V souvislosti s tím se někdy i zpochybňuje samotný účel výkonu trestu ve věznicích, neboť právě s ohledem na doprovodné negativní vlivy může být uložení takového trestu v některých případech značně kontraproduktivní, zejména jde-li o krátkodobé tresty odnětí svobody. Existuje celá řada rizik spojených s výkonem trestu odnětí svobody. Podle V. Černíkové se jedná zejména o tyto jevy⁸⁰:

- nebezpečí vzájemné demoralizace vězňů (proces prizonizace, druhý život vězňů)
- přetrhání sociálních vazeb zejména s rodinou
- sociální stigmatizace, tedy získání nálepky kriminálního
- narušení volných vlastností vězňů vedoucí k pasivnímu způsobu života bez nutnosti starat se o sebe či se aktivně rozhodovat

⁷⁹ www.helcom.cz [online]. c2002 - 2008 [cit. 2011-03-06]. Právo na soudní a jinou právní ochranu v detenci - Monitoring a litigace. Dostupné z WWW: <<http://www.helcom.cz/view.php?cisloclanku=2004122201>>.

⁸⁰ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 115.

- komplexy méněcennosti
- zadlužování v civilním životě spojená často s dluhy za platby související s výkonem trestu
- zkušenosti s homosexuálními vztahy
- setkání s drogami

Rizika vyplývající z těchto jevů rostou s délkou pobytu ve vězení, a to jak s délkou konkrétní trestu, tak se souhrnnou délkou všech trestů v průběhu života vězně.

3.9.1 Prizonizace

Prizonizace je termín, označující adaptaci na vězeňský život. Podle K. Netíka adaptace v tomto smyslu znamená „přijetí subkulturních norem a pravidel, značně odlišných od obecně platných, dále osvojení si nových, z hlediska „přežití“ výhodnějších vzorců chování a postupné vyhasínání adaptivního chování potřebného k životu mimo vězení.“⁸¹ Výkon trestu bez určité míry adaptace v podstatě není možný, podléhá jí až na výjimky každý vězeň. Rozlišují se dvě složky prizonizace, a to institucionalizace a ideologizace.

Instituconalizace představuje adaptaci na přísně organizovaný vězeňský život, která je spojena se ztrátou vlastní aktivity vězně⁸². Projevuje se navenek slušným chováním a poslušností vězně, hovoříme pak o typu „dobrého vězně“. Jde především o recidivisty, kterým tento pasivní způsob života vyhovuje. Naopak „problémoví vězni“ jsou ti, kteří se odmítají vězeňskému životu přizpůsobovat, což jsou zejména prvověžnění. Jejich vzdor je postihován jak vězeňským personálem, tak ostatními spoluvězni⁸³.

Ideologizace označuje přijetí subkulturních norem, pravidel a názorů, přizpůsobení se vězeňské subkultuře, včetně osvojení si vězeňského argotu⁸⁴. Někteří odsouzení se s těmito hodnotami přímo ztotožní, někteří ne, ale přesto je prezentují, aby příliš nevybočovali z řady. Tak se stává, že se odsouzení nechají strhnout k jednání,

⁸¹ NETÍK, K.; NETÍKOVÁ, D.; HÁJEK, S. Psychologie v právu : Úvod do forenzní psychologie. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 1997, s. 28.

⁸² NETÍK, K.; NETÍKOVÁ, D.; HÁJEK, S. Psychologie v právu : Úvod do forenzní psychologie. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 1997, s. 28.

⁸³ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 120.

⁸⁴ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 120.

kterého by se jinak nedopouštěli, ať už jde o šikanu nebo homosexuální styk. Někteří jedinci přesto takovým tlakům odolávají, a dokonce tato jednání veřejně odsuzují⁸⁵.

Prizonizací se odsouzený stává imunním vůči prosocializačním vlivům, čímž se také snižuje efektivita různých výchovných programů. Odsouzený se naučí plnit svoje povinnosti tak, aby při co nejmenším úsilí splnil nezbytné požadavky a vyhnul se tak nejen kázeňským opatřením ze strany dozorců, ale také osočování spoluodsouzených za příliš vzorné a podlézavé chování⁸⁶.

3.9.2 Druhý život vězňů

Druhý život vězňů charakterizoval P. Kopp jako „souhrn asociálních a antisociálních aktivit, zvláštních typů obranných reakcí, uplatňování specifické hierarchie a negativních způsobů chování a vytváření neproniknutelných kvaziformálních skupin“⁸⁷. Vzniká jako důsledek hromadného ubytování vězňů, kteří jsou ubytováni někdy i po deseti a více osobách. Ve věznici dochází k vytváření specifické vězeňské subkultury, jež spočívá na systému hodnot, které jsou v rozporu s vězeňskými pravidly a které potlačují a maří výchovnou funkci uloženého trestu. Mezi odsouzenými se často objevuje řada negativních jevů, jako jsou šikana, vydírání, okrádání, vzájemné napadání, sexuální obtěžování či prostituce, a to zejména v nestřežených chvílích, např. v noci⁸⁸.

Typickým prvkem vězeňského života je existence černého trhu, který je reakcí na nedostatek nejrůznějšího zboží, ať už jde o potraviny, cigarety, alkohol, drogy, nebo třeba mobilní telefony. V souvislosti s obchodováním s tímto zbožím se ve věznicích vytváří tzv. kolchozy – malé skupinky několika movitých či vlivných vězňů, kteří od ostatních zboží skupují a dále ho prodávají⁸⁹. Často jde o velmi těžko dostupné komodity, proto se jejich prodejní cena může vyšplhat až na několiknásobek ceny nákupní. Platí se často nejen penězi, ale i jiným zbožím či nejrůznějšími službami.

⁸⁵ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 121.

⁸⁶ MEZNÍK, J.; KALVODOVÁ, V.; KUČHTA, J. Základy Penologie. 1. vydání. Brno : Vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně - Právnická fakulta, 1995, s. 55.

⁸⁷ KOPP, P. Penitenciárna psychológia. 1. vydání. Bratislava : Akadémia PZ SR, 2004, s. 51.

⁸⁸ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 125.

⁸⁹ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 125.

Prostřednictvím organizování trhu s žádaným zbožím tyto jedinci ovládají početné skupiny spoluvězňů, či dokonce celou věznicí.

Běžnou součástí vězeňského života je šikana. Šikanou se rozumí ponižování, psychické i fyzické týrání slabšího jedince, který není schopen se silnějším jedinci nebo skupině jedinců bránit. Formy šikany jsou různé, často jde o verbální urážky, vyhrožování násilím, ale i skutečné napadení, vyžadování úsluh apod. Vzhledem k tomu, že oběť šikany jednak nemá sílu se sama bránit a jednak případné stížnosti personálu věznice jsou považovány za „bonzování“ a udavačství, odhalení šikany je velmi obtížné⁹⁰.

3.9.3 Homosexuální vztahy

Homosexuální vztahy ve věznicích jsou v naprosté většině případů jen náhradním řešením vzniklé situace. Uvězněním ztrácí odsouzený možnost uspokojovat své sexuální potřeby dosavadním běžným způsobem, hledá proto jinou cestu, přičemž vzhledem k oddělenému výkonu trestu mužů a žen jiné řešení (kromě autoerotiky) než homosexuální styky v podstatě není. Nutno podotknout, že tento problém se týká jak vězněných mužů, tak vězněných žen.

V. Černíková uvádí, že k homosexuálním stykům ve věznicích se přiznává 35 % – 38 % vězňů⁹¹, tedy více než třetina všech vězněných. Ve většině případů jde o účelové styky bez hlubších citů, jež pouze nahrazují heterosexuální vztahy, které odsouzení pěstovali před výkonem trestu. Není neobvyklé, že si za tyto služby nechávají vězni platit (např. cigaretami). Může jít o kratší i delší vztahy, přičemž zejména v těch dlouhodobých je patrné rozdělení rolí v takto vytvořeném páru – silnější chrání slabšího a ten mu za to poskytuje sexuální služby.

Výjimkou nejsou ani citově založené vztahy a také ryze homosexuální vztahy – tedy vztahy mezi osobami s primární homosexuální orientací.

Shodně s V. Černíkovou se domnívám, že existenci všech těchto vztahů je třeba brát jako fakt a jakákoli dramatizace a démonizace není na místě⁹². Naopak je třeba

⁹⁰ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 130.

⁹¹ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 134.

⁹² ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s. 136.

věnovat pozornost násilným či jinak vynucovaným formám sexuálního uspokojování a také prevenci možných zdravotních rizik, zejména přenosu žloutenky a viru HIV.

3.9.4 Drogy

Návykové látky jsou fenoménem, který je s výkonem nepodmíněného trestu odnětí svobody neodmyslitelně spjat. Důvodů, proč jsou drogy ve věznicích tak populární, je mnoho. Většina odsouzených se s drogou poprvé nesetkává ve věznici, ale mají k nim vypěstované návyky již z civilního života (až 96% uživatelů drog⁹³). Další příčiny zneužívání drog jsou favorizace návyku ostatními vězni a s tím související tlak být jako ostatní, deprimující prostředí věznice, stereotypní a nudný vězeňský život, snaha nemyslet za problémy a budoucnost, únik z reality⁹⁴ atd.

Vězně lze z hlediska vztahu k návykovým látkám dělit do pěti skupin⁹⁵:

- vězni, kteří drogu nikdy nezneužívali a ani ve vězení na tom nechtějí nic měnit
- vězni, kteří drogu zneužívali a chtějí ve vězení drogám odvyknout
- vězni, kteří drogu nezneužívali, ale je u nich riziko, že ve vězení začnou
- vězni, kteří drogu zneužívali a chtějí i ve vězení zneužívat a tyto své návyky šíří mezi spoluvězně
- vězni s nařízenou ochrannou léčbou – protitoxikomanickou, protialkoholní

V. Černíková uvádí, že celkový počet odsouzených, kteří jsou evidováni jako uživatelé drog, je asi 38,5% vězňů, nicméně kvalifikované odhady specialistů věznic jsou ještě vyšší, předpokládají totiž až 46% vězňů⁹⁶. Zneužívání drog představuje mnohá rizika, která uvedená autorka dělí na:

⁹³ MAREŠOVÁ, A.; NEČADA, V.; SLUKOVÁ, K. a kol. Drogy a česká vězeňská populace v kontextu drogové scény a trestně právní legislativy. 1. vydání. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, s. 73.

⁹⁴ MAREŠOVÁ, A.; NEČADA, V.; SLUKOVÁ, K. a kol. Drogy a česká vězeňská populace v kontextu drogové scény a trestně právní legislativy. 1. vydání. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, s. 76.

⁹⁵ MAREŠOVÁ, A.; NEČADA, V.; SLUKOVÁ, K. a kol. Drogy a česká vězeňská populace v kontextu drogové scény a trestně právní legislativy. 1. vydání. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, s. 77.

⁹⁶ ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, s.115.

- bezpečnostní – možné agresivní chování, pašování drog do věznic a s tím související korupce zaměstnanců věznic, obhájců apod.
- zdravotnická – možná nákaza různými chorobami (HIV, žloutenka), a to zejména při aplikaci drogy jehlou (kterou často sdílí dohromady velký počet vězňů)
- penologická – rušení pořádku a s tím spojený negativní vliv na ostatní vězně, dále také růst černého trhu
- psychologická – poškozování osobnosti
- pedagogická – neúspěšné výchovné působení na odsouzeného
- reintegrační – vyšší pravděpodobnost recidivy

Klasické drogy jsou ve vězeňském prostředí nedostatkovým zbožím, proto se popularitě vězňů těší různé druhy léčiv. Jedná se o léčiva s povzbuzujícími účinky (antiastmatika), tlumící léčiva navozující pocit klidu a také halucinogeny (Triphenidyl). Odsouzení si dále připravují různé náhražkové drogy. Mezi nejoblíbenější patří „magorák“ (silný čaj s tabákem, někdy s příměsí léčiv), „kvašáky“ (alkoholické nápoje připravované zkvašením kompotů či ovoce) a „kulery“ (různé nápoje, např. nápoj vzniklý vařením pasty na linolea a následnou kondenzací vzniklých par)⁹⁷.

Zajímavé je, že odsouzení, kteří před nástupem do vězení zneužívali alkohol či jiné drogy, po vstupu do věznice bez problémů přechází na místně dostupné drogy, což jsou většinou léčiva. Jestliže tedy v civilním životě užívali jen některý typ drogy a jiný odmítali, ve vězení je jejich apetit uspokojen jakoukoli dostupnou drogou⁹⁸.

3.9.5 Přerušení sociálních vazeb

Nástupem do věznice dochází k narušení sociálních vazeb odsouzeného, a to jak negativních, tak pozitivních. Byl-li odsouzený zaměstnán, ztrácí své zaměstnání a je vytržen z rodinného prostředí. Rodina je nesmírně důležitá pro formování osobnosti a byť existují opačné případy, zpravidla jsou vazby na rodinu vazbami pozitivními. Proto je s ohledem na resocializaci pachatele trestného činu nutné během výkonu trestu tyto

⁹⁷ MAREŠOVÁ, A.; NEČADA, V.; SLUKOVÁ, K. a kol. Drogy a česká vězeňská populace v kontextu drogové scény a trestně právní legislativy. 1. vydání. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, s. 76.

⁹⁸ MAREŠOVÁ, A.; NEČADA, V.; SLUKOVÁ, K. a kol. Drogy a česká vězeňská populace v kontextu drogové scény a trestně právní legislativy. 1. vydání. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003, s. 82.

vazby maximálně zachovávat, ať už prostřednictvím osobních návštěv či korespondenčním kontaktem. Odsouzený, který se po skončení výkonu trestu má kam a ke komu vracet, má mnohem lepší vyhlídky pro znovuzачlenění do společnosti⁹⁹. Příbuzní mu mohou poskytnout ubytování, pomáhat při hledání zaměstnání či se jinak podílet na jeho novém startu.

Odsouzení s dobrým rodinným zázemím mají také silnou motivaci k bezproblémovému výkonu trestu, neboť díky vzornému chování mohou být z výkonu trestu podmíněně propuštěni. Na druhou stranu právě tyto osoby pobyt ve vězení snášejí hůře, než ostatní, tedy než ti, kteří žádné pozitivní sociální vazby nemají a vězeňský pobyt jim vlastně vyhovuje¹⁰⁰.

Ne vždy jsou však rodinné vazby zachovány, v některých případech se rodina od svého vězněného člena odvrací, což se samozřejmě podepisuje na často již pochroumané psychice odsouzeného a také se zvyšuje riziko recidivy, neboť odsouzený se po skončení výkonu trestu ocitne bez prostředků a bez pomoci, což může vyústit k páchání další trestné činnosti. Odsouzený bez podpory rodiny či blízkých přátel ztrácí kontakt s vnějším světem, s nekriminální společností.

I přes možnost návštěv a korespondence znamená pro odsouzeného odloučení od rodiny značnou újmu – čím silnější sociální zázemí, tím větší. Mimo to postupem času i počáteční vřelé rodinné vztahy mohou ochladnout a vazby se přetrhat. Negativní důsledky odloučení navíc nepocítují jen odsouzení, ale také jeho rodina, zvláště pokud jde o malé děti, které musí vyrůstat bez rodiče.

4. České vězeňství ve světle statistických dat

V následující kapitole se pokusím přiblížit jednak současný stav českého vězeňství a jednak jeho vývoj od roku 2000¹⁰¹, a to prostřednictvím statistických dat, která jsou každoročně zveřejňována ve statistických ročenkách Vězeňské služby České republiky. Cílem této kapitoly není parafráze veškerých dat obsažených v ročenkách. Zaměřím se pouze na některé, z mého pohledu zásadní oblasti.

⁹⁹ Rodina a výkon trestu. České vězeňství. 2010, 2, s. 12-14.

¹⁰⁰ Rodina a výkon trestu. České vězeňství. 2010, 2, s. 13.

¹⁰¹ od 1.1.2000 je účinný zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

4.1 Stav vězňů

Ke dni 31.12. 2010 bylo v českých věznicích umístěno 19 449 odsouzených. K tomuto počtu je třeba dále připočítat osoby obviněné, které byly umístěny do vazebních věznic, jejichž počet byl ke stejnému datu 2 443, a dále statistická ročenka mezi vězňové osoby zahrnuje i 8 chovanců umístěných v detenčním ústavu, které já však pro účely této kapitoly ponechám stranou. Celkem tedy bylo k 31.12.2010 v České republice vězněno 21 892 osob.

Podíváme-li se na vývoj stavu vězňů v posledních deseti letech, lze říci, že po výraznějším snížení počtu vězňů na počátku této dekády, a to o více než 5 000 osob, nyní dochází k opětovnému nárůstu, přičemž již v roce 2008 byla znovu překročena hranice 20 000 osob a počet vězňů stále stoupá. Z tabulky je patrné, že zatímco počet odsouzených zřetelně roste, počet obviněných se v několika posledních letech ustálil pod hranicí 2 500 osob.

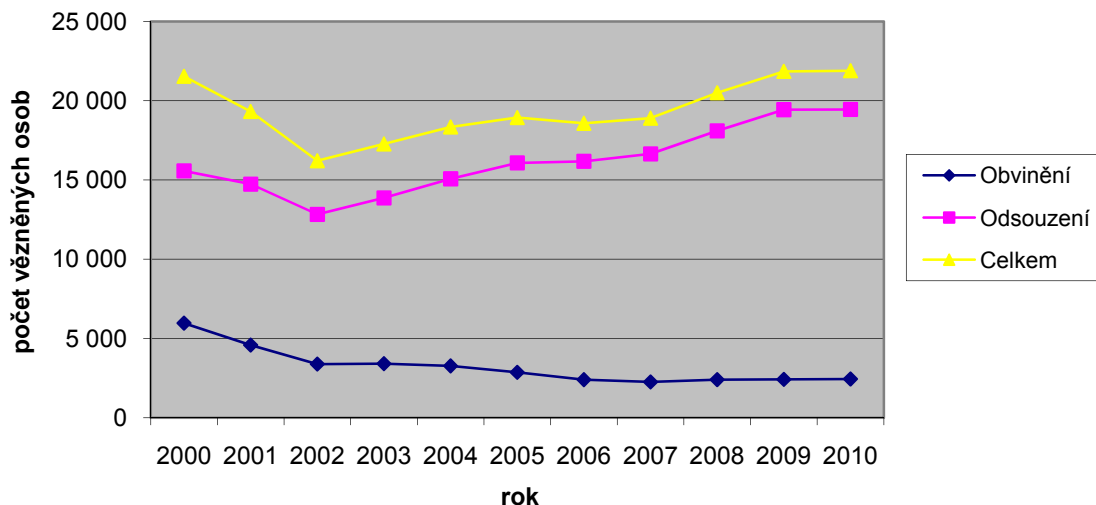
Příčinou poklesu počtu obviněných v letech 2001 a 2002 byla novela zákona č. 265/2001 Sb., o trestním řízení soudním, kterou byly nově upraveny podmínky pro přijetí obviněných do vazby a také vazební lhůty. Tato novela byla účinná od 1.1.2002, nicméně již v průběhu roku 2001 docházelo k propouštění obviněných, u kterých bylo zřejmé, že jim v důsledku této novely uplyne vazební lhůta. Pokles počtu odsouzených ve stejném období byl zapříčiněn jednak zmíněnou novelou trestního řádu, v jejímž důsledku bylo méně osob převáděných z výkonu vazby do výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody, jednak zvyšujícím se počtem osob podmíněně propuštěných z výkonu trestu. Následný růst počtu odsouzených byl způsoben zejména nástupem obviněných, kteří byli propuštěni z vazby, do výkonu trestu, ale také zvyšujícím se počtem případů, kdy se neosvědčily alternativní tresty (obecně prospěšné práce, podmíněné tresty), a proto byly přeměněny na nepodmíněné tresty odnětí svobody.

Tabulka č. 1: Počty vězňů v letech 2000 - 2010 (stav k 31.12.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Obvinění	5 967	4 583	3 384	3 409	3 269	2 860	2 399	2 254	2 402	2 415	2 443
Odsouzení	15 571	14 737	12 829	13 868	15 074	16 077	16 179	16 647	18 100	19 438	19 449
Celkem	21 538	19 320	16 213	17 277	18 343	18 937	18 578	18 901	20 502	21 853	21 892

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2000 - 2010

Graf č. 1: Vývoj počtu vězňených osob (stav k 31.12.)

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2000 - 2010

V této souvislosti je zajímavé podívat se na kapacitní možnosti věznic, tedy na to, zda věznice jsou schopny pojmout stále se zvyšující počet odsouzených a obviněných, a to tak, aby byly dodrženy zákonné limity stanovující minimální prostor pro jednoho vězně. Stranou ponechám vězeňské nemocnice a detenční ústav.

Co se týče výkonu vazby, je současná situace většinou ještě únosná a vzhledem k relativně ustálenému počtu obviněných osob v posledních letech by nemělo docházet k radikálnímu zhoršení situace. Z patnácti zařízení pro výkon vazby je jejich kapacita překročena v pěti případech, nicméně jde o překročení limitu ve výši do 10 %, tudíž se domnívám, že tento stav není ještě natolik závažný (výjimku zde tvoří Vazební věznice Hradec Králové, kde využitelnost ubytovacích kapacit dosáhla 126,71%). O únosnosti zatížení zařízení pro výkon vazby svědčí i průměr využití kapacity všech vazebních věznic – 96,77%, tedy v celkovém průměru je kapacita vazebních věznic dostatečná.

Zcela jiná je situace v případě kapacit pro výkon trestu odnětí svobody. Pouze v šesti zařízeních je kapacita dostačující - ve zbývajících třiceti zařízeních je kapacita překročena, v některých případech až o 20% – 30%, jako je tomu například ve věznici v Drahonicích, v Kuřimi, v Novém Sedle, v Ostrově, v Plzni, ve Stráži pod Ralskem nebo ve Vinařicích. Taková čísla jsou již alarmující a tuto situaci je nepochybně nutné řešit, a to s ohledem na současný vývoj počtu vězňených osob co nejrychleji.

Tabulka č. 2: Stav využití ubytovacích kapacit (k 31.12.2010)

Věznice a Vazební věznice	UBYTOVACÍ KAPACITA			STAV			VYUŽITELNOST v %		
	4 m ² /osobu			obviněných	odsouzených	Celkem	pro VV	pro VTOS	Celkem
	pro VV	pro VTOS	Celkem						
Bělušice		538	538	0	702	702		130,48%	130,48%
Brno	268	262	530	259	226	485	96,64%	86,26%	91,51%
Břeclav	27	149	176	27	161	188	100,00%	108,05%	106,82%
České Budějovice	113	168	279	120	143	263	106,19%	86,14%	94,27%
Drahonice		212	212	0	288	288		135,85%	135,85%
Hájemnice		711	711	0	868	868		122,08%	122,08%
Horní Slavkov		728	728	0	887	887		121,84%	121,84%
Hradec Králové	161	255	416	204	229	433	126,71%	89,80%	104,09%
Jiřice		534	534	0	526	526		98,50%	98,50%
Karviná		179	179	0	163	163		91,06%	91,06%
Kufim		464	464	0	596	596		128,45%	128,45%
Kýnsperk nad Ohří		862	862	0	822	822		95,36%	95,36%
Liberec	123	251	374	133	243	376	108,13%	96,81%	100,53%
Litoměřice	235	123	358	228	101	329	97,02%	82,11%	91,90%
Mírov		345	345	0	399	399		115,65%	115,65%
Nové Sedlo		414	414	0	506	506		122,22%	122,22%
Odolov		300	300	0	361	361		120,33%	120,33%
Olomouc	139	137	276	127	100	227	91,37%	72,99%	82,25%
Opava		439	439	0	479	479		109,11%	109,11%
Oráčov		487	487	0	627	627		128,75%	128,75%
Ostrava	308	281	589	326	223	549	105,84%	79,36%	93,21%
Ostrov	83	840	923	68	1 110	1178	81,93%	132,14%	127,63%
Pardubice		665	665	0	737	737		110,83%	110,83%
Pízeň	152	1004	1156	152	1 233	1385	100,00%	122,81%	119,81%
Praha - Pankrác	402	562	964	335	618	953	83,33%	109,96%	98,86%
Praha - Ruzyně	382	414	796	334	342	676	87,43%	82,61%	84,92%
Přibram		800	800	0	1 003	1003		125,38%	125,38%
Rapotice		230	230	0	316	316		137,39%	137,39%
Rýnovice		482	482	0	580	580		120,33%	120,33%
Stráž pod Ralskem		783	783	0	956	956		122,09%	122,09%
Světlá nad Sázavou	2	658	660	0	690	690	0,00%	104,86%	104,55%
Teplice	101	66	167	104	51	155	102,97%	77,27%	92,81%
Valdice		1092	1092	0	1 151	1151		105,40%	105,40%
Vinařice		890	890	0	1 149	1149		129,10%	129,10%
Všehrdy		558	558	0	585	585		104,84%	104,84%
Znojmo	12	164	176	10	212	222	83,33%	129,27%	126,14%
Věznice úhmem	2508	17045	19553	2427	19383	21810	96,77%	113,72%	111,54%
<i>Bmo nemocnice</i>		113	113	12	39	51		34,51%	45,13%
<i>Praha-Pankrác nem.</i>		111	111	4	27	31		24,32%	27,93%
<i>Bmo detenční ústav</i>		48	48		8	8		16,67%	16,67%
Celkem	2 508	17 317	19 825	2 443	19 457	21 900	97,41%	112,36%	110,47%

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2010

Řešení mohou být různá. První nabízejícím se řešením je výstavba nového zařízení či rozšíření některých již existujících. Tato varianta je ale jednak finančně velmi náročná a jednak neodpovídá moderním trendům ve vězeňství, které směřují spíše ke snížení počtu odsouzených umísťovaných do věznic. V tomto ohledu se nabízejí jiná řešení, a to v podobě alternativních trestů, zejména domácího vězení. I toto řešení samozřejmě představuje určitou finanční investici (což je také důvod, proč v České republice zatím nebyly uvedeny do praxe elektronické náramky), nicméně jistě jde o investici v mnohem menší výši, než jakou by vyžadovaly přestavby či výstavby věznic. Nesporným kladem (samozřejmě kromě zachování sociálních vazeb

odsouzeného) jsou také budoucí úspory, které toto řešení přináší, neboť jestliže jeden den jednoho vězně stojí stát průměrně 1.000,- Kč až 1.100,-Kč, jeden „domácí vězeň“ stojí zhruba 300,-Kč denně¹⁰². Vzhledem k tomu, že nejvíce přeplněné věznice (Ostrov, Drahonice, Nové Sedlo, Stráž pod Ralskem atd.) jsou profilované převážně jako věznice s dozorem, tedy jsou zde umístěni zejména pachatelé méně závažných trestných činů, domácí vězení by dle mého názoru mohlo být vhodnou alternativou.

Trest domácí vězení byl v České republice zaveden od 1.1.2010 v souvislosti s přijetím zákona č. 40/2009 Sb., trestního zákoníku. Soudy jsou zatím velmi zdrženlivé při jeho ukládání, ačkoli původní odhady Ministerstva spravedlnosti České republiky počítaly zhruba s 5 000 domácími vězni během dvou let¹⁰³. Tyto prognózy se však zřejmě nenaplní a větší počty těchto trestů lze čekat až v okamžiku, kdy budou pořízeny elektronické náramky, neboť současný způsob kontroly odsouzených (prostřednictvím pracovníků Probační a mediační služby České republiky) se zdá být pro soudy nedostatečným. Možnosti využití těchto náramků jsou velmi zajímavé, uvažuje se například, že by náramky mohly být používány i při podmíněném propuštění, při léčbě deviantů či při ochraně svědků¹⁰⁴. V neposlední řadě by monitoring prostřednictvím GPS systému mohl být velkým přínosem při zaměstnávání vězňů, neboť by mohl nahradit chybějící kapacity pro dozorování pracovišť mimo areál věznic¹⁰⁵. Zahraniční zkušenosti s náramky jsou velmi pozitivní, nezbyvá tedy než doufat, že i v České republice bude jejich využití v praxi úspěšné.

V souvislosti s nedostatečnou kapacitou věznic se v České republice hovoří o výstavbě tzv. soukromých věznic. Toto označení není příliš přesné, protože se nejedná o zcela soukromou záležitost, nýbrž o spolupráci soukromého a veřejného sektoru v rámci projektu PPP (Public Private Partnership). Spolupráce spočívá v tom, že soukromý investor věznici postaví a bude ji po určitý čas provozovat, zatímco veřejný sektor zajistí ostrahu. Stát se tak vyhne počáteční velké investici, investorovi bude platit za provozování věznice poplatky. V současné době je aktuální projekt výstavby zařízení

¹⁰² BLANDA, R. Odstraní elektronické náramky přeplněnost českých věznic?. České vězeňství. 2010, 1, s. 16 - 17.

¹⁰³ BLANDA, R. Odstraní elektronické náramky přeplněnost českých věznic?. České vězeňství. 2010, 1, s. 16 – 17.

¹⁰⁴ BLANDA, R. Odstraní elektronické náramky přeplněnost českých věznic?. České vězeňství. 2010, 1, s. 16 – 17.

¹⁰⁵ Vyšší zaměstnanosti brání nedostatek práce i vězňů. České vězeňství. 2009, 2, s. 17 – 19.

tohoto typu v Rapoticích, nicméně stále se pro tento projekt nenašel vhodný investor¹⁰⁶, a tak lze jen ztěžít odhadovat, kdy věznice pojme první odsouzené.

Díličím řešením by mohlo být i větší využití detenčního ústavu v Brně, jehož využitelnost dosahovala k 31.12.2010 pouze 16,67%. Kromě tohoto zařízení, které je již v provozu, lze pro účely zabezpečovací detence využít i věznici a ústav pro výkon zabezpečovací detence v Opavě. Zabezpečovací detence je nový institut, který byl v České republice zaveden k 1.1.2009, proto se domnívám, že nízké využívání lze zatím přičíst počáteční nedůvěře a chybějícím zkušenostem s tímto institutem. Nicméně si myslím, že do budoucna by bylo vhodné kapacit těchto ústavů plně využívat.

Zajímavé je srovnání České republiky s ostatními státy, co se týče počtu vězněných osob na 100 000 obyvatel. Nutno říci, že pro Českou republiku tato statistika nevyznívá příliš lichotivě, neboť se svými 207 osobami na 100 000 obyvatel se řadí mezi státy s nejvyšším počtem vězněných osob v poměru k počtu obyvatel. Podobných výsledků dosahuje například Polsko (214 osob), Estonsko (256 osob), Brazílie (253 osob) nebo Mexiko (200 osob). O něco lépe je na tom Slovensko (185 osob) a znatelně lepších výsledků je dosahováno v Německu (88 osob), v Japonsku (71 osob) a ve skandinávských zemích (Norsko 71 osob, Švédsko 78 osob, Finsko 60 osob). Extrémní hodnoty vykazují Rusko (582 osob), Kazachstán (400 osob) a vůbec nejvyšší hodnoty Spojené státy americké (743 osob). Z této statistiky lze usoudit, že by existují státy s vyššími hodnotami, než jakých dosahuje Česká republika, přesto za většinou vyspělých zemí, zejména evropských, zaostáváme.

4.2 Složení vězněných osob

4.2.1 Složení vězněných osob dle pohlaví

V českých vězeňských zařízeních bylo k 31.12.2010 umístěno celkem 20 599 mužů a 1 293 žen. Na první pohled je tedy zřejmé, že počet mužů ve vězeňských zařízeních je mnohonásobně vyšší, než počet žen. Bylo-li k 31.12.2010 ve věznicích celkem 21 892 osob, tvořily z tohoto počtu ženy 5,91%, zatímco muži tvořili 94,09%. Ač se podíl žen může jevit jako nízký, při pohledu na vývoj počtu vězněných žen již

¹⁰⁶ JAKUBCOVÁ, H. Trebicky.denik.cz [online]. 2011-01-07 [cit. 2011-03-02]. Projekt soukromé věznice za miliardu. Dostupné z WWW: <http://trebicky.denik.cz/zpravy_region/projekt-soukrome-veznice-za-20110107.html>.

situace není tak optimistická. Počet žen od roku 2002 stále roste, což platí i pro počet mužů, ale počet žen ve věznicích roste mnohem rychlejším tempem. Jestliže k 31.12.2002 bylo 670 vězňených žen (což představovalo 4,13% všech vězňených) a k 31.12.2010 jich bylo již 1 293, znamená to, že se jejich počet téměř zdvojnásobil. Naproti tomu počet mužů za stejné období vzrostl zhruba o třetinu.

Naopak pro obě kategorie shodně platí, že k růstu celkového počtu vězňených mužů či žen dochází v důsledku růstu počtu odsouzených, neboť počet obviněných ve vazebních věznicích se v posledních letech v zásadě nezvyšuje.

Tabulka č. 3: Počty obviněných mužů a žen (stav k 31.12.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Muži	5 604	4 341	3 222	3 244	3 084	2 697	2 277	2 110	2 214	2 252	2 279
Ženy	363	242	162	165	185	163	122	144	188	163	164

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2000 - 2010

Tabulka č. 4: Počty odsouzených mužů a žen (stav k 31.12.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Muži	14966	14190	12321	13298	14437	15336	15376	15792	17209	18437	18320
Ženy	605	547	508	570	637	741	803	855	891	999	1129

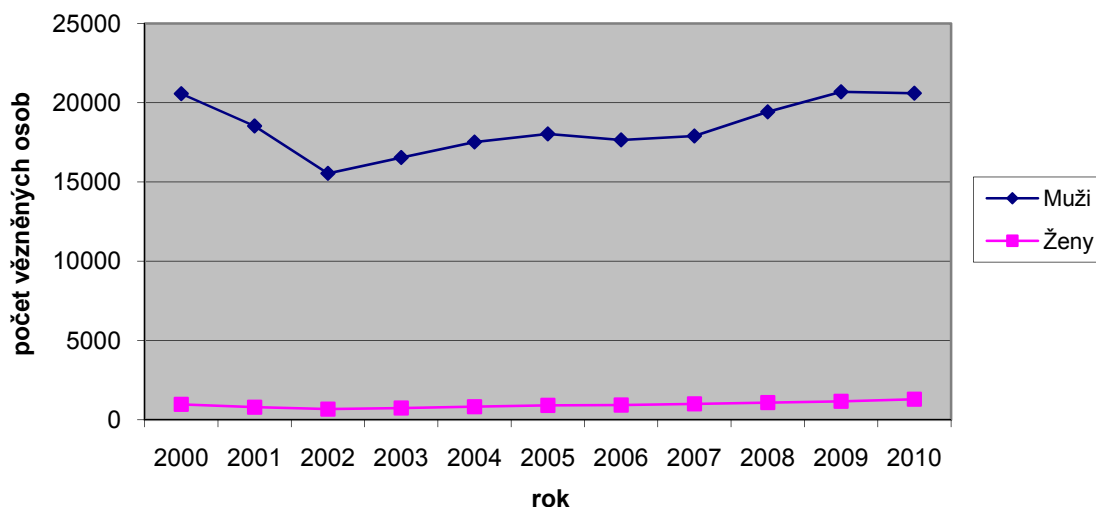
Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2000 - 2010

Tabulka č. 5: Počty celkem vězňených mužů a žen (stav k 31.12.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Muži	20570	18531	15543	16542	17521	18033	17653	17902	19423	20 689	20 599
Ženy	968	789	670	735	822	904	925	999	1079	1 162	1 293

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2000 - 2010

Graf č. 2: Vývoj počtu vězňených mužů a žen (stav k 31.12.)

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2000 - 2010

4.2.2 Složení vězňených osob dle věku

Jak je patrné z tabulky č. 6 a grafů č. 3 a 4, zdaleka nejpočetnější skupinu vězňených osob tvoří skupina osob ve věkovém rozmezí 30 – 40 let. Jde o dlouhodobý trend a podíl této skupiny na celkovém počtu osob ve vězeňských zařízeních se stále zvyšuje (ač v roce 2010 došlo k nepatrnému poklesu). K 31.12.2010 čítala skupina vězňených osob ve věku 30 – 40 let 7 618 osob, což představuje 34,80%. Jde tedy o více než třetinu všech vězňených.

Naopak nejméně početnou skupinu tvoří odsouzení a obvinění ve věku do 16-ti let. K 31.12.2010 byla v českých věznicích umístěna pouze jedna taková osoba.

Z níže uvedených dat je zcela zřejmý vývoj složení vězňených osob. Všechny věkové kategorie mladší 30-ti let zaznamenávají dlouhodobý pokles, a to poměrně významný, někdy až v řádech několika desítek procent. Například věková skupina 16 – 17 let čítala v roce 2000 67 osob a v roce 2010 již pouze 32 osob. V této skupině tedy došlo ke snížení počtu osob o více než 50%. Rovněž kategorie 21 – 25 let v roce 2010 oproti roku 2000 čítá mírně nad polovinu osob. Tento trend sledávám jako velmi pozitivní, neboť zejména u mladých lidí by nepodmíněný trest odnětí svobody měl být skutečně až to poslední řešení. Rizika spojená s pobytem ve vězení jsou podle mého názoru pro mladší generace vyšší, protože mladí lidé snáze podlehnou různým vlivům, tedy jsou více ohroženi vězeňskou subkulturou se vším, co k ní náleží.

Naproti tomu všechny věkové kategorie nad 40 let v poslední dekádě zaznamenávají růst počtu osob. Věková skupina 50 – 60 let se od roku 2000 více než zdvojnásobila a věková skupina 60 – 70 let se více než zčtyřnásobila. To je skutečně podstatný nárůst. Domnívám se, že jednou z příčin růstu počtu osob starších 60-ti let by mohlo být zvyšování průměrného věku dožití, s čímž souvisí i lepší fyzická kondice a vyšší aktivita starších osob.

V této souvislosti je však třeba upozornit na to, že statistická data mohou danou problematiku poněkud zkreslovat. Ačkoli je počet odsouzených starších 50 let vysoký, nemusí to znamenat, že přibývá nepodmíněných trestů odnětí svobody ukládaných pachatelům ve vyšším věku. Stejně tak nižší čísla u mladších pachatelů nemusí znamenat úbytek nepodmíněných trestů ukládaných těmto kategoriím pachatelů. V úvahu je třeba vzít dvě skutečnosti. Za prvé vyšší počty starších odsouzených mohou být důsledkem ukládání dlouhodobých trestů, tedy pachatel mohl spáchat trestný čin ve věku 30 – 40 let, nikoli ve věku 50 a více let. Za druhé nižší čísla u kategorií do 30-ti let odráží to, že mladším pachatelům, zejména pak prvopachatelům, jsou často ukládány krátkodobé nepodmíněné tresty. Vzhledem k tomu, že statistická data jsou vždy k 31.12., tyto osoby se do statistik započítají jen tehdy, jsou-li ve výkonu trestu právě v tento den.

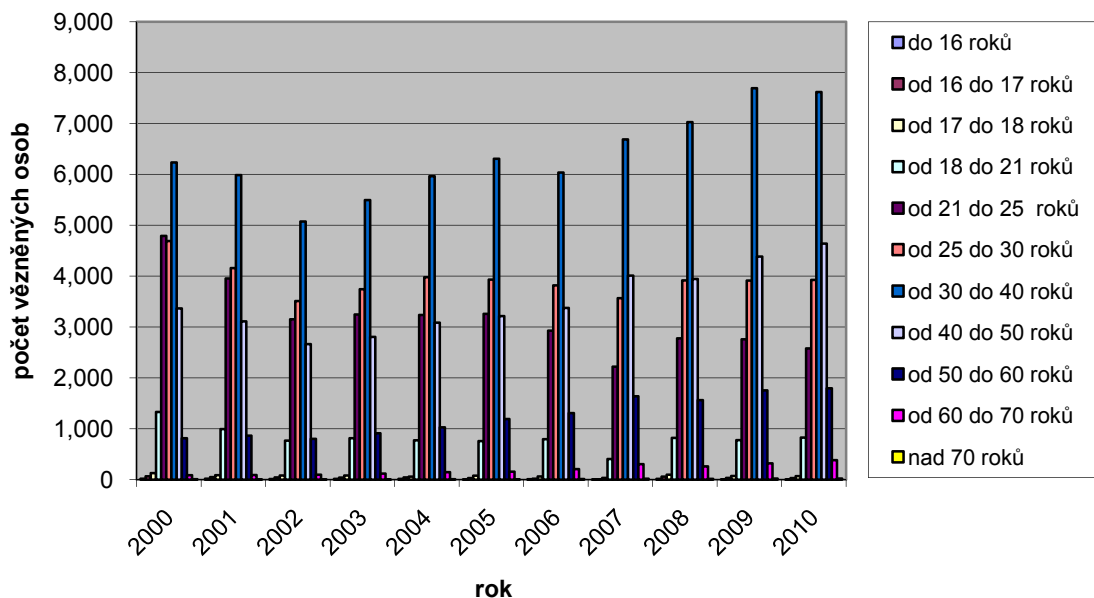
Z výše uvedených důvodu není možné činit z těchto statistik jednoznačné závěry.

Tabulka č. 6: Počty vězňů v rámci věkových skupin v letech 2000 - 2010 (stav k 31.12.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
do 16 roků	19	19	12	17	16	6	11	3	15	5	1
Od 16 do 17 roků	67	50	44	40	44	30	19	6	61	34	32
Od 17 do 18 roků	130	87	83	83	60	78	62	36	97	71	68
Od 18 do 21 roků	1 329	993	769	815	773	758	796	407	822	776	828
Od 21 do 25 roků	4 791	3955	3152	3245	3238	3260	2928	2222	2777	2760	2580
Od 25 do 30 roků	4 690	4157	3511	3742	3980	3931	3819	3566	3917	3914	3925
Od 30 do 40 roků	6 234	5986	5072	5495	5963	6306	6037	6686	7028	7692	7618
Od 40 do 50 roků	3 366	3110	2663	2805	3084	3215	3376	4010	3945	4385	4638
Od 50 do 60 roků	814	866	802	911	1029	1192	1310	1640	1563	1754	1797
Od 60 do 70 roků	88	91	99	120	147	156	208	305	260	322	383
nad 70 roků	10	6	6	4	9	5	12	20	17	21	22

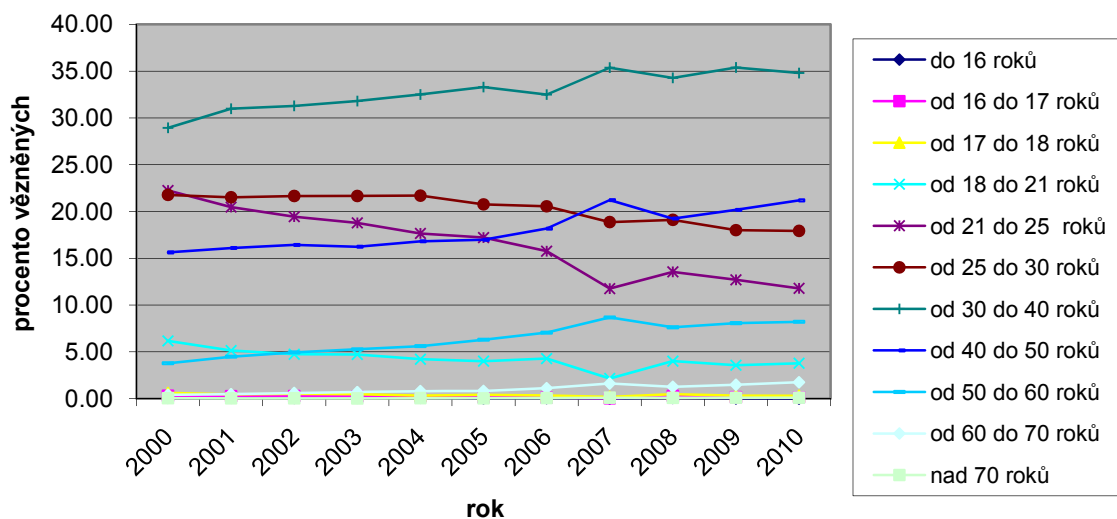
Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2000 - 2010

Graf č. 3: Vývoj počtu vězňených osob v rámci věkových skupin (stav k 31.12.)

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2000 - 2010

Graf č. 4: Vývoj procentuálního podílu věkových skupin na celkovém počtu vězňených osob (stav k 31.12.)

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2000 - 2010

4.2.3 Počty cizinců v českých vězeňských zařízeních

Při analýze podílu cizinců na celkovém počtu osob umístěných v českých věznicích je zajímavé povšimnout si rozdílů mezi procentem obviněných cizinců a procentem odsouzených cizinců. Zatímco podíl cizinců ve vazebních věznicích se dlouhodobě pohybuje v rozmezí 21% – 25%, což představuje jednu pětinu až čtvrtinu všech osob ve vazebních věznicích, podíl odsouzených cizinců se pohybuje v rozmezí 5% - 7%. Domnívám se, že tento poměrně velký procentuální rozdíl je způsoben zejména tím, že u cizinců může být častěji dán vazební důvod dle § 67 a) TŘ, tedy může existovat důvodná obava, že obviněný uprchne zpět do své země, aby se vyhnul trestnímu stíhání, a vzhledem k tomu, že značnou část cizinců navíc tvoří státní příslušníci mimoevropských zemí (Vietnam, Mongolsko, Nigérie apod.), jejich vypátrání a vydávání zpět do České republiky by bylo značně ztíženo.

Počet obviněných cizinců v posledním desetiletí kolísá mezi 21% a 25%, byť tedy v roce 2010 počet cizinců oproti roku 2009 poklesl o 30 osob, nelze v dlouhodobém horizontu hovořit o úbytku cizích státních příslušníků v českých vazebních věznicích. Naopak v případě odsouzených cizinců došlo v první polovině dekády k poklesu zhruba o 2%, ve druhé polovině však hodnota dále neklesá a zůstává mírně nad 5 %.

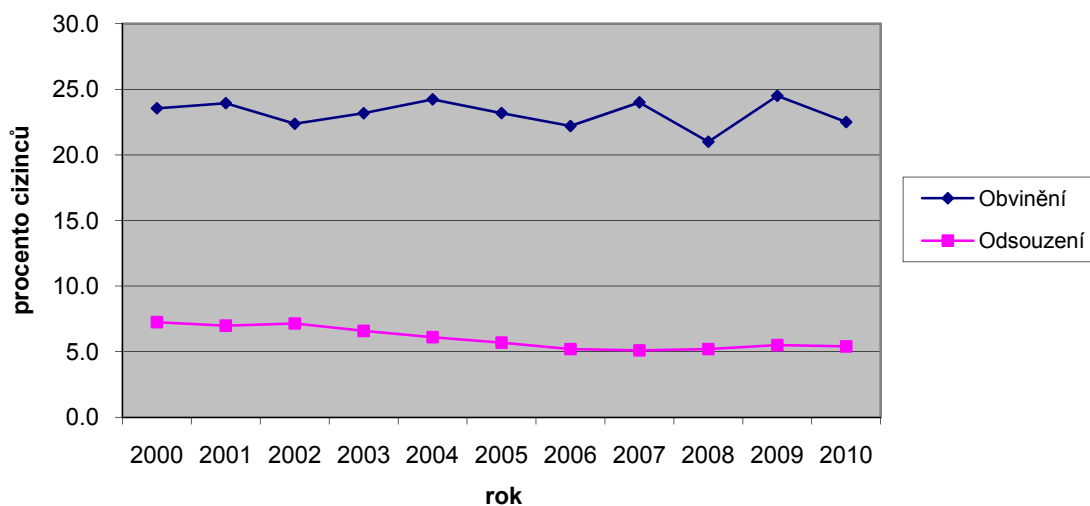
Dlouhodobě nejpočetnější skupinu cizinců tvoří státní příslušníci Slovenské republiky. K 31.12.2009 (data z roku 2010 týkající se národnostního složení cizinců nebyla v době tvorby této práce k dispozici) bylo v českých vězeňských zařízeních umístěno 522 Slováků, což představuje téměř třetinu všech cizinců. K těmto datům tvoří další početné skupiny např. Ukrajinci (232 osob), Vietnamci (252), Rumuni (82 osob), Rusové (51), Bulhaři (39 osob), Nigerijci (33 osob) a další. Obecně lze říci, že naprostá většina cizinců uvězněných v České republice pochází z východní Evropy, Asie a také Afriky. Naopak počty osob ze západní Evropy jsou minimální – např. Velká Británie, Francie, Nizozemí, Belgie po 1 osobě, Spojené státy americké 3 osoby, Spolková republika Německo 12 osob (což nepochybně souvisí s tím, že jde o zemi přímo sousedící s Českou republikou).

Tabulka č. 7: Počty obviněných a odsouzených cizinců v letech 2000 – 2010 (stav č. 31.12.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Obvinění	1 405	1 097	757	790	792	663	532	541	505	579	549
Odsouzení	1 129	1 029	917	913	920	915	846	851	944	1 057	1 051
Celkem	2 534	2 126	1 674	1 703	1 712	1 578	1 378	1 392	1 449	1636	1600

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2000 - 2010

Graf č. 5: Vývoj procentuálního podílu cizinců na celkovém počtu vězňených osob (stav k 31.12.)

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2000 - 2010

4.2.4 Složení odsouzených dle typu věznic

Jak již bylo pojednáno v kapitole 3.2, české věznice se podle míry zabezpečení a střežení dělí na čtyři typy – na věznici s dohledem, s dozorem, s ostrahou a se zvýšenou ostrahou. Věznice pro mladistvé sice nepředstavuje pátý typ věznice, nicméně Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky ji takto vyčleňuje, proto toto dělení pro účely této kapitoly ponechám.

Z tabulky č. 8 je patrné, že za posledních 10 let bylo nejvíce odsouzených umístěno ve věznicích s ostrahou. Kromě roku 2010 bylo v tomto typu věznice zařazeno více než 50% všech odsouzených. Druhé místo v počtu odsouzených zaujímá věznice s dozorem, jejíž podíl dosahoval v uplynulé dekádě 30% – 40%. Tyto dva typy jsou tedy dlouhodobě zdaleka nejvíce využívány. Třetí v pořadí je věznice se zvýšenou ostrahou a až na posledním místě, tedy nejméně častým typem věznice je věznice s dohledem.

Tabulka č. 8: Složení odsouzených podle typu věznice 2000 - 2010

Stav k 31.12.	Typ věznice										Celkem
	S dohledem		S dozorem		S ostrahou		Se zvýšenou ostrahou		Mladiství		
	stav	%	stav	%	stav	%	stav	%	stav	%	
2000	339	2,2%	5411	34,8%	8800	56,5%	911	5,9%	110	0,7%	15571
2001	373	2,5%	5187	35,2%	8078	54,8%	1012	6,9%	87	0,6%	14737
2002	355	2,8%	4317	33,7%	7032	54,8%	1044	8,1%	81	0,6%	12829
2003	368	2,7%	4973	35,9%	7312	52,7%	1121	8,1%	94	0,7%	13868
2004	377	2,5%	5579	37,0%	7841	52,0%	1175	7,8%	102	0,7%	15074
2005	451	2,8%	5913	36,8%	8365	52,0%	1224	7,6%	124	0,8%	16077
2006	540	3,3%	6115	37,8%	8253	51,0%	1160	7,2%	111	0,7%	16179
2007	485	2,9%	6415	38,5%	8465	50,9%	1148	6,9%	134	0,8%	16647
2008	509	2,8%	7226	39,9%	9041	50,0%	1172	6,5%	152	0,8%	18100
2009	581	3,0%	7609	39,3%	9787	50,5%	1220	6,3%	174	0,9%	19371
2010	655	3,4%	7873	40,5%	9534	49,0%	1236	6,4%	151	0,8%	19449

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2000 – 2010

Podíváme-li se na graf č. , zjistíme, že současným trendem je částečný přesun odsouzených z přísnějších typů věznic do mírnějších typů věznic, a to zejména přesun z věznice s ostrahou do věznice s dozorem. Oproti roku 2000 došlo v roce 2010 ke snížení počtu odsouzených umístěných ve věznici s ostrahou o 7,5% a naopak za stejné období došlo k nárůstu počtu odsouzených umístěných ve věznici s dozorem o necelých 6%. Pokles i růst je v obou případech stálý, lze tedy očekávat podobný vývoj i v dalších letech. Velmi mírný růst zaznamenala i věznice s dohledem, a to o 1,2%. Počty osob ve věznici se zvýšenou ostrahou dosahovaly maxima v letech 2002 – 2003 a od roku 2004 mírně klesají, až na aktuálních 6,4%.

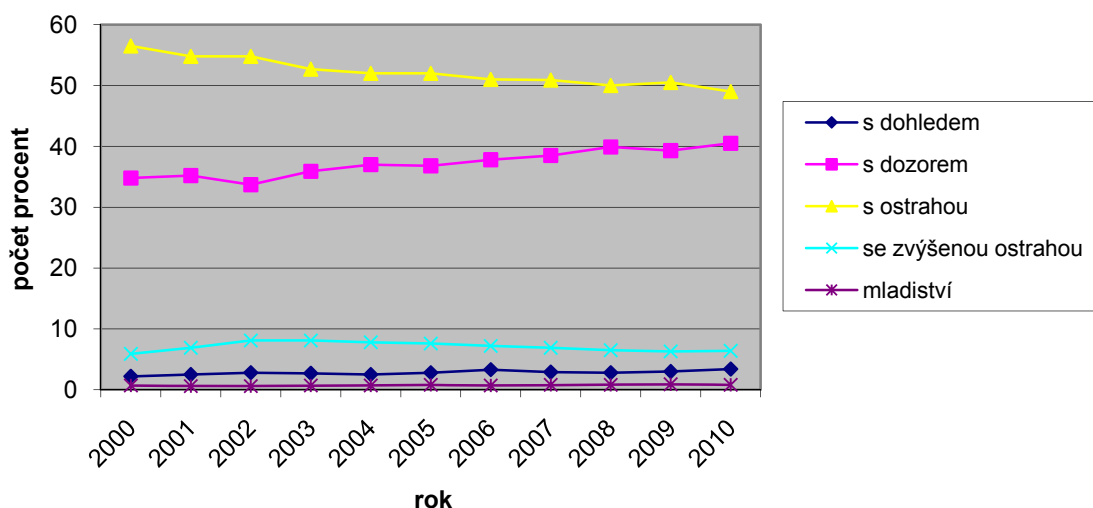
Jedním z účelů trestu je i resocializace pachatele trestného činu a jak již bylo zmíněno, resocializační snahy podporují zejména pracovní aktivity, vzdělávací aktivity, pravidelné styky s rodinou apod. V podstatě lze říci, že v rámci procesu resocializace je žádoucí udržovat kontakt odsouzeného s civilním životem, připravovat ho na opuštění věznice a návrat do společnosti. Uzavřené typy věznic (věznice s ostrahou a se zvýšenou ostrahou) však kontakt s civilním životem příliš neumožňují, neboť jejich přísný režim nedovoluje odsouzeným opouštět areál věznice, a to ani za účelem účasti na kulturních aktivitách nebo při pracovních povinnostech.

Odsouzení, kterým byl uložen trest na dobu delší než 3 roky a ti, kterým je třeba pomáhat při přípravě na samostatný život po skončení výkonu trestu, se podle § 74 odst. 1 ZVTOS přiměřenou dobu před skončením výkonu trestu umísťují do tzv. výstupních oddělení. Tato doba zpravidla činí 6 měsíců (§ 12 Řádu). V průběhu pobytu ve výstupním oddělení se odsouzený připravuje na návrat do civilního života a s doprovodem pracovníka Vězeňské služby České republiky či Probační a mediační

služby České republiky již může v určitých případech věznici opustit. Nicméně domnívám se, že po často mnoha letech strávených ve věznici je 6 měsíců příliš krátká doba pro úspěšnou resocializaci.

Ačkoli současný trend spočívá v poklesu počtu osob umístěných v uzavřených typech věznic a v růstu počtu osob umístěných v otevřených typech věznic, jde o přesuny poměrně pomalé, neboť v uzavřených věznicích vykonává svůj trest stále více než polovina odsouzených. V roce 2010 poprvé kleslo procento odsouzených umístěných ve věznici s ostrahou pod 50%, nicméně i tak toto číslo je stále vysoké a je žádoucí, aby se stále snižovalo.

Graf č. 6: Složení odsouzených dle typu věznice 2000 - 2010

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2000 – 2010

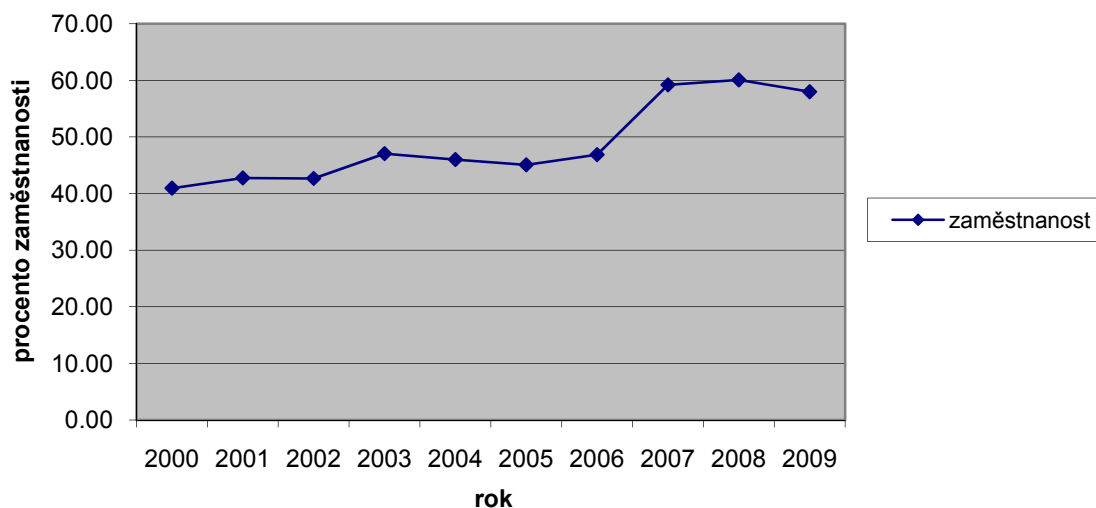
4.3 Zaměstnávání vězňenských osob

Jak již bylo pojednáno v kapitole 3.7, obecně se na odsouzené vztahuje pracovní povinnost (s výjimkami tam uvedenými). Tato povinnost se však nevztahuje na obviněné ve vazebních věznicích, kteří však mohou pracovat dobrovolně. Zřejmě z tohoto důvodu statistické ročenky Vězeňské služby České republiky uvádějí pouze data monitorující zaměstnanost odsouzených, nikoli však obviněných. Vzhledem k tomu, že v době tvorby této práce nebyla ještě k dispozici data z roku 2010, použiji jako aktuální data z roku 2009.

V roce 2009 dosahovala reálná zaměstnanost odsouzených v českých věznicích úrovně průměrně 57,99%. Mezi procentuální zaměstnaností, kterou vykazují jednotlivé věznice, jsou však propastné rozdíly. Tak například Věznice Vinařice vykazuje reálnou zaměstnanost ve výši pouhých 40,22%, naopak Vazební věznice České Budějovice vykazuje reálnou zaměstnanost ve výši 96,66%, tedy více než dvojnásobnou. Pro zajímavost uvádím i průměrnou výši hodinové pracovní odměny, která v roce 2009 činila 30,24 Kč.

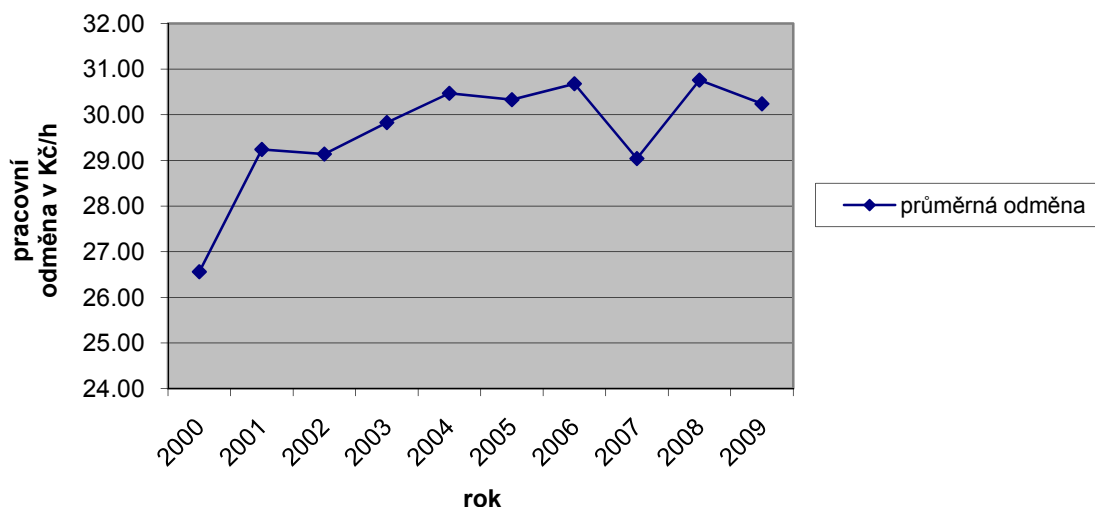
Z níže uvedených grafů je zřejmé, že průměrná zaměstnanost od roku 2000 roste, přičemž nejvyšší úrovně dosahovala v roce 2008, kdy poprvé prolomila hranici 60%. V roce 2009 došlo k mírnému poklesu zhruba o 2%, což však není nic překvapivého, neboť ekonomická krize se nevyhýbá ani vězeňským zařízením. Vývoj v posledních dekádě lze jednoznačně označit za příznivý, neboť za poměrně krátký časový úsek došlo k růstu zaměstnanosti o téměř 20%.

Graf č. 7: Vývoj zaměstnanosti odsouzených

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2000 - 2010

Graf č. 8: Vývoj výše pracovní odměny v Kč/h

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2000 - 2010

Po bližším prozkoumání této problematiky lze konstatovat, že úroveň zaměstnanosti je ovlivňována zejména typem věznice a stavem využití kapacity věznice, tedy obecně platí (s jistými výjimkami), že čím přísnější typ věznice a čím přeplněnější věznice, tím menší zaměstnanost. Tuto tezi lze názorně demonstrovat na několika příkladech. Mezi věznice s nejnižší úrovní zaměstnanosti patří např. Věznice Heřmanice, Věznice Horní Slavkov, Věznice Mírov, Věznice Plzeň, Věznice Příbram a Věznice Valdice. Všechna zmíněná zařízení jsou profilována jako věznice s ostrahou (resp. jejich podstatná část), některá dokonce jako věznice se zvýšenou ostrahou (Věznice Valdice, Věznice Mírov). Tento přísný režim nesporně snižuje pracovní možnosti odsouzených, neboť ti zpravidla vůbec nesmí opustit areál věznice a i při činnosti v areálu stále podléhají dozoru příslušníků Vězeňské služby České republiky. Zřizování provozoven soukromých podnikatelů uvnitř areálu se ale setkává s řadou problémů, ať už spočívají v nevhodných prostorách pro provozovny nebo v nedostatku takových prostor, nebo v neochotě podnikatelů zaměstnávat odsouzené (o čemž již bylo pojednáno v kapitole 3.7).

Všechny výše uvedené věznice a také další věznice s nízkou zaměstnaností, jako např. Věznice Ostrov nad Ohří, Věznice Nové Sedlo či Věznice Vinařice, patří k vězeňským zařízením s nejvíce překročenou ubytovací kapacitou. Je zcela logické, že

při daném počtu pracovních míst čím více se budou věznice plnit, tím se bude zaměstnanost dále snižovat.

Tabulka č. 9: Zaměstnanost v jednotlivých vězeňských zařízeních v roce 2009

Poř. číslo	Vězeňská věznice a věznice	počet pracovních zařaditelných odsouzených	Zahrnutých v evidenci zaměstnávání	Celkem zaměstnaných	Reálná zaměstnanost odsouzených v %	Průměrný hodinový výdělek pracujícího odsouzeného v Kč/hod
		Celkem				
1	Bělušice	643	520	312	60,08%	33,73
2	Brno	494	276	194	70,11%	26,47
3	Břeclav	166	62	50	80,31%	31,40
4	České Budějovice	164	94	90	96,66%	27,34
5	Drahonice	290	237	146	62,32%	29,64
6	Haňmanice	850	747	369	49,39%	28,74
7	Horní Slavkov	931	799	354	44,34%	25,79
8	Hradec Králové	248	137	100	72,60%	29,49
9	Jihlava	551	384	224	58,31%	26,32
10	Karviná	166	117	75	63,94%	26,75
11	Kuřim	601	489	285	58,31%	27,84
12	Kynšperk nad Ohří	794	702	327	46,55%	25,25
13	Liberec	259	166	126	75,43%	28,78
14	Litoměřice	140	44	38	86,40%	31,66
15	Mirov	381	345	192	55,53%	40,51
16	Nové Sedlo	572	473	220	46,56%	26,43
17	Odolov	350	240	149	62,14%	28,30
18	Olomouc	121	66	62	93,41%	29,14
19	Opava	392	338	213	62,96%	28,39
20	Oráčov	625	560	354	63,26%	21,96
21	Ostrava	250	98	81	82,87%	28,53
22	Ostrov	1 104	797	332	41,64%	24,43
23	Pardubice	734	505	304	60,19%	29,26
24	Píseň	1 183	895	414	46,19%	38,86
25	Praha - Pankrác	455	244	217	88,96%	31,70
26	Praha - Ruzyně	343	191	176	91,97%	30,38
27	Příbram	1 048	676	340	50,35%	28,80
28	Rýnovice	626	585	358	61,16%	28,15
29	Stráž pod Ralskem	1 026	894	775	86,73%	40,02
30	Světá nad Sázavou	611	518	336	64,84%	29,63
31	Teplice	37	28	26	95,01%	28,06
32	Valdice	1 162	1 020	537	52,65%	27,36
33	Vinařice	1 174	918	369	40,22%	28,05
34	Všehrdy	604	400	286	71,49%	27,88
35	Znojmo	211	130	90	68,82%	29,51
Celkem		19 326	14 701	8 525	57,99%	30,24

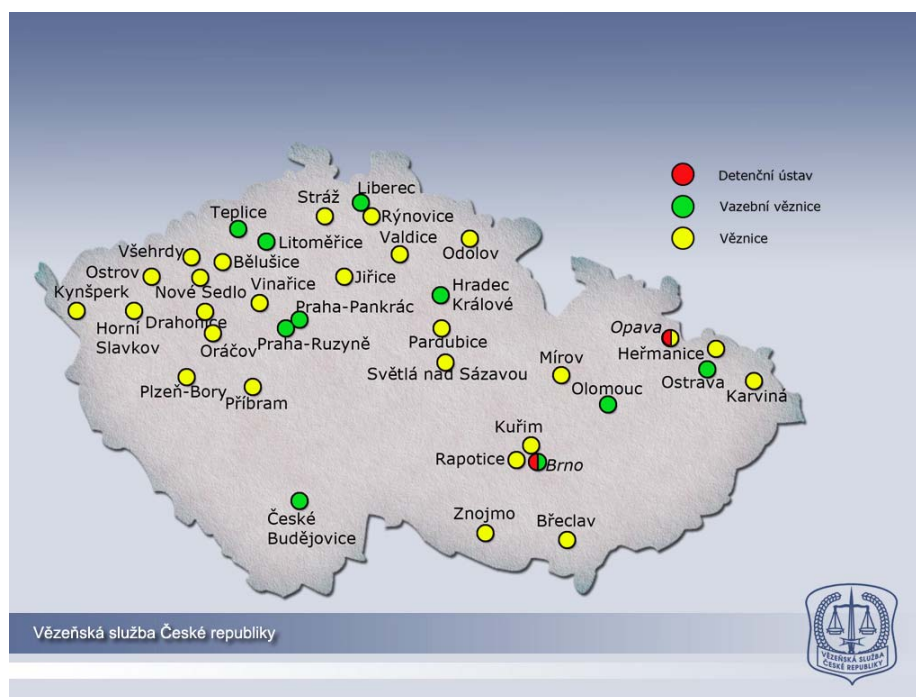
Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2009

Úroveň zaměstnanosti je dále ovlivňována rozmístěním věznic v rámci České republiky, které je nerovnoměrné. Není proto divu, že s nízkou zaměstnaností se potýkají např. Věznice Ostrov nad Ohří, Věznice Nové Sedlo, Věznice Kynšperk a

Věznice Horní Slavkov, které se nacházejí poměrně blízko sebe. Naopak ve Vazební věznici České Budějovice bylo v roce 2009 dosaženo vůbec nejvyšší zaměstnanosti, což lze pojímat i jako důsledek skutečnosti, že v jihočeském kraji se jiná věznice nenachází.

V neposlední řadě má na zaměstnanost vliv i úroveň zaměstnanosti v regionu, ve kterém se věznice nachází. Obecně lze říci, že příznivější situace je ve vězeňských zařízeních ve větších městech, ať už jsou to zmíněné České Budějovice, nebo např. Praha, Teplice, Olomouc či Ostrava.

Obrázek č. 1: Rozmístění vězeňských zařízení v České republice

Zdroj: <http://www.vscr.cz/>

Zaměstnanost odsouzených ve vězeňských zařízeních je tedy ovlivněna mnoha faktory, proto je třeba při snahách o její zvyšování brát všechny tyto faktory v potaz. Vývoj zaměstnanosti v posledních letech je velmi pozitivní, nicméně se domnívám, že její další trvalý růst je nejistý, a to z několika důvodů. Jednak některé věznice již hlásí plné využití veškerých kapacit pro provozovny v areálu věznice¹⁰⁷, jednak počet odsouzených stále roste a v neposlední řadě je třeba zmínit, že také poptávka po

¹⁰⁷ JEŘÁBEK, M. Zřizování pracovišť v prostorách věznice. In Evropské vězeňské systémy : Sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 21. - 25.6.2004 v Kroměříži. 1. Praha : Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, 2004, s. 318.

pracovní síle je omezená. Nicméně doufám, že k růstu zaměstnanosti ještě dojde, a to zejména v zařízeních, které dnes vykazují nejnižší zaměstnanost.

4.4 *Vzdělání a vzdělávání odsouzených*

V této kapitole se zaměřím na složení vězňených osob podle dosaženého vzdělání a také na prohlubování vzdělání a zvyšování kvalifikace v průběhu výkonu trestu. Stejně jako v případě zaměstnávání v době psaní této práce nejsou k dispozici data z roku 2010, použiji tedy data do roku 2009 včetně.

Z tabulky č. 9 je zřejmé, že k 31.12.2009 byly zdaleka nejpočetnějšími skupinami osoby se základním vzděláním (39,06%) a osoby vyučené bez maturity (38,51%). Dohromady tyto skupiny tvoří téměř tři čtvrtiny vězňených osob. Třetí nejpočetnější skupinu, byť s velkým odstupem, tvoří osoby se středoškolským vzděláním s maturitou (7,37%) a za zmínku stojí ještě skupina vězňených bez vzdělání (4,41%). Osoby s vyšším než středoškolským vzděláním tvoří téměř zanedbatelnou část, neboť jejich jednotlivé kategorie tvoří méně než 1%.

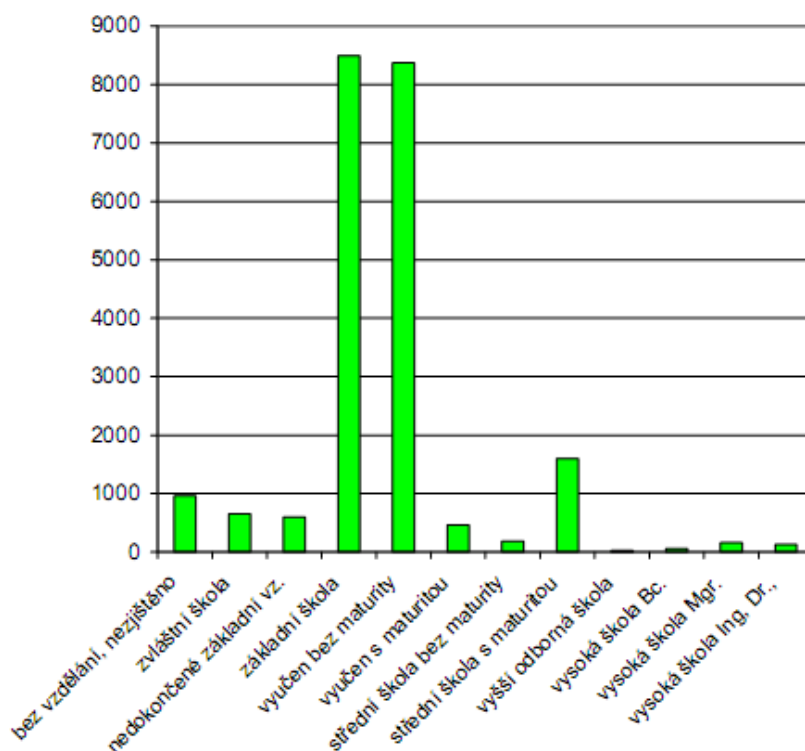
Z výše uvedeného tedy vyplývá, že ač mezi vězňenými můžeme nalézt i vysokoškolsky vzdělané osoby, naprostou většinu vězeňské populace tvoří osoby s nízkým vzděláním. Pro lepší demonstraci uvádím i graf č., ze kterého jsou propastné rozdíly mezi jednotlivými skupinami dobře patrné.

Tabulka č. 10: Složení vězňených osob podle dosaženého vzdělání k 31.12.2009

Vzdělání	Stav k 31. 12. 2009			
	Muži	Ženy	Celkem	%
bez vzdělání	928	31	959	4,41%
zvláštní škola	655	42	697	3,21%
nedokončené základní	549	46	595	2,74%
základní škola	7 924	565	8 489	39,06%
vyučen bez maturity	8 120	249	8 369	38,51%
vyučen s maturitou	451	14	465	2,14%
střední škola bez maturity	147	39	186	0,86%
střední škola s maturitou	1 464	138	1 602	7,37%
vyšší odborná škola	20	3	23	0,11%
vysoká škola Bc.	51	8	59	0,27%
vysoká škola Mgr.	143	16	159	0,73%
vysoká škola Dr., Ing..	125	6	131	0,60%
Celkem	20 577	1 157	21 734	100%

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2009

Graf č. 9: Složení vězňených osob podle dosaženého vzdělání k 31.12.2009

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2009

Následující tabulka č. 10 zachycuje počty odsouzených, kteří si v průběhu výkonu trestu zvýšili kvalifikaci, ať už v některém z nabízených učebních programů, nebo absolvováním různých kurzů. Jde o zvyšování kvalifikace v rámci SOU, nejsou tedy zahrnuti odsouzení, kteří se vzdělávají mimo SOU.

Tabulka č. 11: Zvyšování kvalifikace odsouzených v SOU

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
stř. vzd. s výuč. listem	92	88	114	102	103	104	91	99	96	93
studující v uč. oboru	308	298	276	266	261	233	231	234	379	342
absolventi kurzů	749	726	684	893	908	995	663	608	771	692
celkem	1149	1112	1074	1261	1272	1332	985	941	1246	1127

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2000 – 2009

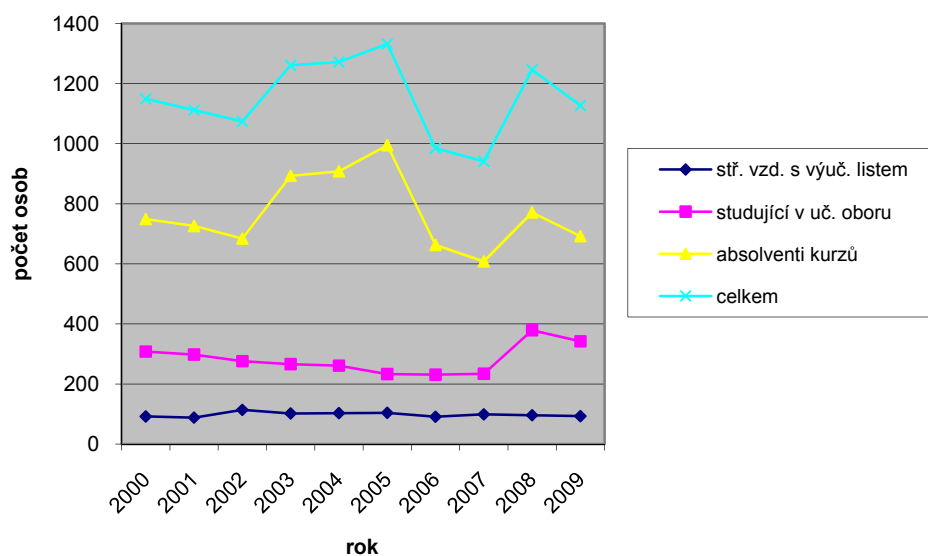
Z dlouhodobého hlediska nelze hovořit o příliš optimistickém vývoji, neboť počet odsouzených, kteří se v průběhu výkonu trestu vzdělávají, nijak významně neroste. Největší propad celkového počtu vzdělávajících se vězňů zaznamenaly roky

2006 a 2007. V roce 2008 a 2009 sice došlo k růstu počtu vězňů studujících v učebních oborech SOU, naopak počty absolventů nabízených kurzů v posledních letech klesají.

Poněkud nepříjemně překvapivé je, že novela ZVTOS č. 52/2004 Sb., která studující osvobodila od povinnosti hradit náklady výkonu trestu, neměla na růst počtu odsouzených zapojených do vzdělávacích aktivit výrazný vliv.

Vzhledem k významu, jaký je vzdělávání odsouzených přikládán, je žádoucí stále vytvářet pro vzdělávání lepší podmínky, ať už se týkají množství a pestrosti nabízených vzdělávacích programů, nebo vyšší motivace vězněných osob.

Graf č. 10: Zvyšování kvalifikace odsouzených v SOU

Zdroj: Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2000 - 2009

5. Exkurz do Věznice Valdice

Tato kapitola je věnována Věznici Valdice, kterou jsem si vybrala pro přiblížení současné situace v českém vězeňství. Vedení věznice upřednostnilo písemný kontakt před kontaktem osobním, proto jsem své otázky kladla v písemné formě. Mé otázky mi ochotně zodpověděla tisková mluvčí Věznice Valdice, paní Eva Francová.

Své otázky jsem zaměřila na několik vybraných okruhů. Nejprve mě zajímalo, jak Věznice Valdice v současné době zvládá problémy související s přeplněností věznic.

Vzhledem k tomu, že přeplněnost je problém nejen Valdic, ale téměř všech věznic v České republice, zeptala jsem se i na možná řešení této nepříznivé situace.

Další okruh otázek se týkal programů zacházení. Trestněprávní nauka jim přikládá významnou roli, proto mě zajímaly zkušenosti z praxe - tedy zda skutečně jde o zásadní nástroj resocializace a zda odsouzení mají zájem se aktivit programu zacházení účastnit. V souvislosti s resocializačním účelem trestu jsem se zajímala o účinnost programů zacházení a o úroveň recidivy ve valdické věznici.

Následující otázky směřovaly do oblasti zaměstnávání odsouzených. Věznice Valdice je profilována převážně jako věznice se zvýšenou ostrahou, proto je zaměstnávání zdejších vězňů poměrně komplikované. Zajímalo mě, jakým způsobem a v jaké míře se daří odsouzené zaměstnávat a zda mají odsouzení o pracovní aktivity vůbec zájem. S ohledem na celorepublikově nízkou úroveň zaměstnanosti odsouzených jsem se zeptala, jaké další možnosti pro zvýšení zaměstnanosti se nabízejí.

Posledním okruhem byla oblast vzdělávání odsouzených. Tázala jsem se na zájem odsouzených o zvyšování kvalifikace v průběhu výkonu trestu a na schopnost věznice uspokojovat zájem všech uchazečů. Teorie vnímá vzdělávání jako resocializační aktivitu, proto mě zajímalo, zda vzdělání skutečně přispívá k resocializaci pachatelů a zda se tyto aktivity promítají v úrovni recidivy odsouzených.

Z poskytnutých odpovědí vyplývá, že přeplněnost věznic je aktuální i ve valdické věznici a co se jejích možných řešení týče, ta jsou v zásadě dvojího charakteru – nová trestněprávní politika státu či výstavba nových zařízení, tedy moje úvahy z předchozí kapitoly byly v zásadě potvrzeny. Role programu zacházení je i v praxi velmi významná a odsouzení se jej většinou snaží plnit, neboť jsou motivováni vyhlídkou na možné podmíněné propuštění či přeřazení do mírnějšího typu věznice. Do jaké míry však lze hovořit o úspěšné resocializaci a jaká je úroveň recidivy, se mi však zjistit nepodařilo. Zaměstnávání odsouzených je jednou z aktivit, které se ve valdické věznici daří vcelku dobře. Ve věznici vždy působilo několik soukromých společností, které zaměstnávaly odsouzené. Valdické věznici se podařilo vypořádat se ztrátou mnoha pracovních míst v souvislosti s úpadkem sklářského průmyslu v tomto regionu a navázat spolupráci s novými zaměstnavateli, byť jde většinou o nekvalifikované činnosti. S ohledem na profilaci věznice se dlouhodobě daří dosahovat poměrně vysoké úrovně zaměstnanosti. Růstu zaměstnanosti ve Valdicích by prospěly jednak legislativní

změny, které by preferovaly vězeňská zařízení při zadávání veřejných zakázek, a jednak finanční prostředky, za které by byly zrekonstruovány některé vězeňské objekty, což by umožňovalo pronajmout tyto prostory dalším soukromým společnostem. Vzdělávání odsouzených je ve Valdicích zajišťováno jak prostřednictvím SVŠ, tak prostřednictvím spolupráce se soukromou střední školou, což odsouzeným umožňuje získat plnohodnotné středoškolské vzdělání. O vzdělávací aktivity má každoročně zájem asi 20% zdejších odsouzených a vězňáci se zatím daří všechny tyto zájemce uspokojovat. Význam vzdělání pro resocializaci a znovu začlenění pachatele do společnosti je zkušenostmi z praxe jednoznačně potvrzen.

5.1 Kapacita věznic

I.K.: Věznice Valdice má kapacitu 1092 míst, počet zde umístěných vězňů je však dlouhodobě vyšší – jak se daří zajišťovat požadovaný minimální prostor pro jednoho vězně dle českých právních předpisů a Evropských vězeňských pravidel?

E.F.: Aktuální koncepce vězeňství je ovlivněna především problematikou přeplněnosti vězeňských zařízení. Zajišťování požadovaného minimálního prostoru pro jednoho vězně dle českých právních předpisů a Evropských vězeňských pravidel se nám daří neskoro, ale je nutné podotknout, že veškerá kritéria příkladně pro specializovaná oddělení jako jsou oddělení Bezdrogové zóny, Specializované oddělení pro odsouzené s poruchami chování způsobenými užíváním návykových látek, atd. jsou dodržována dle stanovených nařízeních.

I.K.: Podle jakých zásad jsou odsouzení rozdělováni na cely?

E.F.: Věznice Valdice je profilována jako věznice se zvýšenou ostrahou. Primárně jsou zde umístěvaní odsouzení, kteří jsou odsouzeni do typu zvýšená ostraha. Zásadou ve smyslu Řádu výkonu trestu a jiných předpisů upravujících výkon trestu je, že se nesmí umísťovat spolu odsouzení ze zvýšené ostrahy a ostrahy nebo dozoru. Dalším hlediskem jsou diferenční skupiny, které jsou v rámci každého typu tři, dále se rozdělují kuřáci a nekuřáci, prvotrestaní od recidivistů, dále pak různé rizikové skupiny

dle metodického listu Generálního ředitelství, dle možností jsou odděleně ubytování pracující podle jejich zařazení do jednotlivých pracovních směn.

I.K.: Jaká vidíte řešení přeplněnosti věznic ?

E.F.: Přeplněnost věznic, a to znamená i naší věznice, je odvislá od trestní politiky státu. Pohledy na trest a jeho úlohu ve společnosti byly a jsou určovány především úrovní právního vědomí, chápáním morálních a filosofických hodnot i celkovou politickou a ekonomickou situací. Vysoký nárůst trestné činnosti na našem území nijak zvláště nepolevuje ani dnes, přičemž se mimo jiné zvýraznila u násilných trestných činů brutalita a bezohlednost pachatelů. Obrovských rozměrů dosahuje majetková kriminalita, ale mnohem nebezpečnější je kriminalita hospodářská, která se prolíná s organizovaným zločinem. Neméně závažné jsou narůstající delikty motivované rasovou, národnostní nebo náboženskou nenávisí, jakož i to, že věková hranice pachatelů právě té nejzávažnější trestné činnosti se snižuje.

Z uvedeného je patrné, že problém přeplněnosti věznic a tedy i Věznice Valdice bude i do budoucna aktuální. Řešením je buď změna trestní politiky a nebo výstavba nových vězeňských zařízení.

Pozn.:

K 1.1.2011 bylo ve Věznici Valdice umístěno celkem 1 150 odsouzených, z toho 761 ve zvýšené ostraze, 370 v ostraze a 19 v dozoru¹⁰⁸. Využití kapacity věznice, čítající 1 092 osob, tedy dosahovalo 105,31%.

5.2 Program zacházení

¹⁰⁸ www.vscr.cz [online]. 2011-02-07 [cit. 2011-03-09]. Počty odsouzených v r. 2010. Dostupné z WWW:
<http://www.vscr.cz/client_data/1/user_files/95/image/Valdice/pocety%20odsouzenych%20v%20r.2010.JPG>.

I.K.: Trestněprávní teorie přikládá programu zacházení zásadní význam, je jí považován za základní nástroj resocializace odsouzeného. Jaká je však jeho role v praxi?

E.F.: Role programu zacházení je opravdu zásadní, většina odsouzených má o tyto aktivity zájem, ve věznici pracují specialisté, kteří s odsouzenými pracují na odstraňování nebo zmírnění různých osobnostních poruch, vedou různé typy aktivit.

Program zacházení je základním prvkem cílevědomého a komplexního působení na odsouzené k dosažení účelu výkonu trestu, a to od nástupu do výkonu trestu odnětí svobody až po jeho ukončení. Vymezuje okruh konkrétních činností, kterých je odsouzený povinen se zúčastnit nebo které může dobrovolně vykonávat.

Program zacházení zpracovává speciální pedagog na nástupním oddělení. Zpracovává se na základě komplexní zprávy o odsouzeném s ohledem na délku trestu, charakter spáchané trestné činnosti a s přihlédnutím k osobnosti odsouzeného.

Aktivity programu zacházení jsou rozděleny do pěti oblastí: pracovní, vzdělávací, speciálně výchovné, zájmové a vnější vztahy.

Práce je nejvýraznějším prvkem výchovy vězňů. Odsouzený získává specifické dovednosti, které může uplatnit v civilním sektoru, učí odsouzeného základnímu schématu, že práce přináší užitek pro něho samotného i společnost a v neposlední řadě s výplatou musí nakládat podobným způsobem jako na svobodě.

Vzdělávání hraje v osobní výchově každého vězně jednu z klíčových rolí. Ve vzdělávacím procesu je třeba vězňům umožnit dokončení povinné školní docházky, vyučit se ve vybraných oborech, studovat střední školu a navštěvovat kurzy pro zvýšení nebo rozšíření kvalifikace v dělnických profesích.

Speciálně výchovné aktivity jsou orientované na získání sociálních dovedností nutných k životu na svobodě, na řešení konfliktních situací (sociální výcvik). Dále pak na řešení modelových konfliktních situací a v neposlední řadě na řešení psychických problémů odsouzených.

Zájmové aktivity jsou zaměřeny na hodnotové prožívání volného času, což je u většiny odsouzených problém a zvláště pak u těch jedinců s kriminálním životním stylem. Patří sem škála sportovních aktivit, zájmová činnost kulturního charakteru jako

hudební kroužky, výtvarné kroužky, ale i zahradnické kroužky, akvaristické kroužky, atd.

Sociální práce s odsouzenými v sobě zahrnuje individuální či skupinovou pomoc a poradenství. Hlavními okruhy jsou rodina, zajištění ubytování a zajištění práce po propuštění, sociální zabezpečení (invalidní a starobní důchody, pojištění), finanční zabezpečení po propuštění z výkonu trestu.

I.K.: Jaká je úspěšnost plnění programu zacházení a do jaké míry lze mluvit o úspěšné resocializaci?

E.F.: Jako jeden ze stěžejních limitujících faktorů, které ještě diskvalifikuje české vězeňství směrem k vyspělým systémům západní Evropy, je zejména nevyhovující stav stávajících vězeňských zařízení. Za žádoucí je považováno docílení situace, kdy budou mít i ty největší ústavy ubytovací kapacitu maximálně do 600 vězňených osob. Taktéž ubytování odsouzených na hromadných celách (6 a více) je považováno za velmi kontraproduktivní směrem k zamýšleným cílům resocializace. Praxe již dávno ukazuje, že působení vězeňské subkultury v takto nastavených sociálních podmínkách zcela spolehlivě neguje všechny systémy záměrného působení a u velkého procenta méně odolných vězňů dochází paradoxně spíše k celkovému masivnímu posilování jejich asociálních postojů. Pokud se tedy do budoucna někdy podaří tento ústřední problém celého systému vyřešit, otevře se tím zároveň i prostor pro zavádění zcela nových přístupů k zacházení s uvězněnými osobami, které by mohly mít i vyšší ambice, než pouze mírnit důsledky vlastní prizonizace.

I.K.: Jaká je ochota odsouzených plnit program, čím jsou motivováni?

E.F.: Vězni mají o aktivity programu zacházení většinou zájem, motivací je čas strávený mimo celu, plnění programu zacházení je i jedním z hledisek pro podmíněčné propuštění z výkonu trestu, přeřazení do lepší diferenciacní skupiny nebo typu věznice.

I.K.: Jak vysoká je recidiva, jaké procento vězňů se do Vašeho zařízení vrací?

E.F.: Objektivně nemohu posoudit.

5.3 Zaměstnávání odsouzených

I.K.: Jakým směrem se ubírá vývoj zaměstnanosti ve Valdicích po roce 1989?

E.F.: V minulosti byla valdická věznice „baštou“ sklářské výroby a strojního průmyslu. Po roce 1990 většina těchto firem ukončila ve věznici svoji činnost a na jejich místa se pozvolna dostávala různá s.r.o. Lze konstatovat, že s jejich příchodem se změnil i druh výroby. Přesto zde ještě jsou firmy, které působí ve sklářském průmyslu, objem výroby je proti minulosti značně nižší a totéž platí i o strojním průmyslu.

Roky 2006 a 2007 znamenaly pro věznici ztrátu cca 300 pracovních míst ve sklářském průmyslu, kdy ukončily ve věznici svoji činnost tři firmy.

V současnosti ve věznici působí firmy, které se zabývají kartonáží nebo jednoduchou prací – kompletace různých výrobků. V roce 2009 došlo opět ke snížení zaměstnanosti na cca 52% odsouzených z důvodu krize v soukromém sektoru, kdy u nás skončilo několik firem. Od roku 2010, kdy do věznice vstoupila firma zaměstnávající v současné době cca 150 odsouzených, se zaměstnanost podařilo vrátit opět na 60% hranici. Což vzhledem k profilace věznice, kdy odsouzení mohou pracovat pouze v objektu věznice, je vysoké číslo.

I.K.: Jaká je ochota odsouzených pracovat, resp. jak velká část odsouzených pracovat odmítá?

E.F.: Odsouzení se o práci hlásí, zajímají se ale hlavně o práci, kde dosáhnou nejvyšších výdělků. Ve valdické věznici nepracuje cca 300 odsouzených a jedná se většinou o odsouzené s dlouhým trestem odnětí svobody a dále s velkými dluhy.

I.K.: Jaké sankce následují v případě, kdy odsouzený odmítne pracovat?

E.F.: Je důležité vědět, že je zde možnost zaměstnání v tzv. vnitřních provozech věznice a u civilních firem (tzv. cizích subjektů, někdy také uváděno u podnikatelských subjektů).

Ve vnitřních provozech věznice (pracoviště k zajištění chodu věznice jako např. kuchyně odsouzených, prádelna, truhlárna apod.) je odsouzený povinen pracovat a v případě odmítnutí práce je možný kázeňský postih. Zde však se jedná o výjimečné případy, neboť snahou odsouzených je se na tyto pracoviště dostat. Důvodem je stálý a jistý výdělek.

U civilních firem je odsouzený zaměstnán pouze s jeho písemným souhlasem. V případě, že odsouzený již nechce z různých důvodů pracovat, ZVTOS č. 169/1999 Sb. mu umožňuje odvolat (písemnou formou) souhlas se zařazením do práce a je z této práce vyřazen bez jakéhokoliv postihu (jedná se prakticky o výpověď z práce).

Důležitým momentem pro zařazení do jakékoliv práce je potvrzení zdravotní způsobilosti k vykonávané práci. Taktéž se postupuje i při vyřazení z práce na základě zprávy lékaře o nezpůsobilosti k vykonávané práci.

I.K.: V areálu věznice působí několik soukromých společností, které zaměstnávají odsouzené. O jaké práce se jedná?

E.F.: Jedná se o kartonážní práce, výrobu mikrotenových sáčků, kompletaci kovových objímek, broušení litiny a kompletaci kondenzátorů.

I.K.: Zaměstnanost ve Valdicích je vzhledem k charakteru věznice poměrně vysoká – nicméně jaké další možnosti pro zvýšení zaměstnanosti vidíte? Domníváte se, že podpora a motivace soukromých podnikatelů k tomu, aby zřídili provozovnu v areálu věznice, je dostatečná? Disponuje věznice ještě volnými prostory pro případné zřizování dalších provozoven?

E.F.: Zaměstnávání vězňů ve valdické věznici je dlouhodobě značně vysoké a zvláště na složení vězňů je hodnoceno velice dobře. Valdice zaujímají dlouhodobě druhou nejvyšší zaměstnanost v rámci všech více jak třiceti věznic. Škodou pro možnost zaměstnávání vězňů je ta skutečnost, že firmy nemají žádné „úlevy“ oproti zaměstnávání v civilním sektoru. Zvláště v zemích směrem na západ jsou věznice upřednostňovány v tzv. státních zakázkách, jako např. výroba nábytku pro státní

instituce – soudy, policie, armáda, dále výroba uniforem, pracovních pomůcek, až po výrobu obálek se znaky institucí apod.

Věznice Valdice má dostatek objektů pro možnost zaměstnávání vězňů, ale bohužel tyto objekty nejsou téměř provozuschopné, 20 let chátrají a stát (potažmo věznice) nemá na jejich údržbu finanční prostředky.

Zájemci o možnost zaměstnávání vězňů z tohoto důvodu přestávají mít zájem – nemají značné finanční zabezpečení na rekonstrukci těchto objektů – jedná se řádově o statisíce až miliony korun.

5.4 *Vzdělávání odsouzených*

I.K.: Jak velký je zájem o vzdělávání? Má věznice možnost zařadit do studia všechny uchazeče? Případně jaká jsou kritéria jejich výběru?

E.F.: Kritéria pro zařazení do studia jsou zájem uchazeče, zdravotní stav, souhlas věznice a dosažené předchozí vzdělání. V současné době má věznice možnost do studia zařazovat všechny uchazeče. Konkrétní počty od roku 1983 shrnuje níže uvedená tabulka.

POČTY ZAŘAZENÝCH KE STUDIU							
Školní rok	SOU	KURSY	MATURITNÍ STUDIUM	Zařazeno	KURSY pro podniky	Zařazeno celkem	
1 1983-1984	26	87	0	113	259	372	
2 1984-1985	47	61	0	108	272	380	
3 1985-1986	47	56	0	103	293	396	
4 1986-1987	51	56	0	107	287	394	
5 1987-1988	44	45	0	89	335	424	
6 1988-1989	56	33	0	89	346	435	
7 1989-1990	51	16	0	67	371	438	
8 1990-1991	11	0	0	11	0	11	
9 1991-1992	29	25	0	54	0	54	
10 1992-1993	33	20	0	53	0	53	
11 1993-1994	36	25	0	61	0	61	
12 1994-1995	42	24	0	66	0	66	
13 1995-1996	36	37	0	73	0	73	
14 1996-1997	37	72	0	109	0	109	
15 1997-1998	36	96	0	132	0	132	
16 1998-1999	39	154	0	193	0	193	
17 1999-2000	48	142	0	190	0	190	
18 2000-2001	46	150	0	196	0	196	
19 2001-2002	50	135	0	185	0	185	
20 2002-2003	50	100	0	150	0	150	
21 2003-2004	48	127	9	184	0	184	
22 2004-2005	50	147	18	215	0	215	
23 2005-2006	50	172	12	234	0	234	
24 2006-2007	59	130	21	210	0	210	
25 2007-2008	52	184	88	324	0	324	
26 2008-2009	50	175	18	243	0	243	
27 2009-2010	52	147	18	217	0	217	
CELKEM :	1 176	2 416	184	3 776	2 163	5 939	
Průměrně za rok :	43,6	89,5	6,8	139,9	80,1	220,0	

I.K.: Ve valdické věznici je zřízeno Školské vzdělávací středisko. Spolupracuje věznice s některými externími vzdělávacími zařízeními?

E.F.: S naší věznicí spolupracuje Soukromá střední škola podnikatelská – ALTMAN, s.r.o. Jičín – výuka maturitního studijního oboru a Vyšší odborná škola a střední průmyslová škola Jičín – oblast metodická.

I.K.: Jaká je zkušenost z praxe - přispívá vzdělávání k resocializaci, lze říci, že recidiva je u absolventů vzdělávacích programů nižší?

E.F.: Získání dokladu o získání nebo zvýšení vzdělání dává odsouzeným mnohem větší možnosti získat zaměstnání nejen ve výkonu trestu odnětí svobody, ale především se zvyšuje šance snadněji se zapojit po propuštění z výkonu trestu do občanského života. Tím se významně přispívá k naplnění účelu výkonu trestu odnětí svobody. Z dokladu není patrné, že byl získán ve výkonu trestu.

Poznatky odborníků z oblasti penitenciární a postpenitenciární péče ukazují, že při reintegraci odsouzených do společnosti je limitující nízká míra motivace a iniciativy při získávání zaměstnání, absence dovedností orientovat se a dlouhodobě se udržet na trhu práce, negativní postoj k práci a absence pracovních návyků a specifických profesních vědomostí a dovedností.

Vzdělávání odsouzených bezpochyby zlepšuje podmínky pro plynulý přechod do občanského života a poskytuje potřebnou pomoc v přípravě na samostatný a společensky žádoucí způsob života. Přípravuje odsouzené na stále složitější situaci na trhu práce a další možná rizika snižující šance na úspěšnou reintegraci do společnosti.

I.K.: Jaký je mezi odsouzenými zájem o duchovní služby?

E.F.: O duchovní služby vcelku odsouzení zájem mají, probíhají zde jak sobotní, tak nedělní bohoslužby při průměrné účasti 30 odsouzených, skupinové studium bible, skupinové výuky teologie a filosofie při průměrné účasti 11 odsouzených, dále probíhají i individuální pohovory.

Pozn.:

Školské vzdělávací středisko Valdice nabízelo ve školním roce 2009/2010 tyto vzdělávací aktivity¹⁰⁹:

- neakreditované kursy
 - kurs Anglický jazyk
 - kurs Základy výpočetní techniky
 - kurs MS-Office Excel
 - kurs Malíř – natěrač
 - kurs Knihař
- akreditované kursy
 - Svářečský kurs ZG-1
 - Svářečský kurs ZE-1
 - Kurs pro doplnění vzdělání poskytovaného základní školou
- učební obory
 - Obrábění kovů (dvouletý obor)
 - Obráběč kovů (tříletý obor)
- maturitní studium
 - Ekonomika a podnikání – studium zajišťuje Soukromá střední škola podnikatelská – ALTMAN, s.r.o. Jičín (maturitní studium bylo zahájeno ve školním roce 2003/2004)

Valdická věznice od roku 2003 spolupracovala také s Biskupským gymnáziem Bohuslava Balbína v Hradci Králové. Ve školním roce 2004/2005 na tomto gymnáziu začala výuka, v roce 2008 však spolupráce skončila.

Ve věznici působí několik církví a náboženských společností. Zástupci Římskokatolické církve, Církve československé husitské a Církve adventistů sedmého dne zde pracují na částečný úvazek, zástupci ostatních církví a náboženských společností (Apoštolská církev, Svědkové Jehovovi a Armáda spásy) do věznice

¹⁰⁹ Výroční zpráva Věznice Valdice za rok 2010

pravidelně dochází. Všechny tyto subjekty se částečně podílí na resocializaci pachatelů, a to uplatňováním speciálně-výchovných a zájmových aktivit programů zacházení¹¹⁰.

¹¹⁰ www.vscr.cz [online]. 2004-09-17 [cit. 2011-03-09]. Činnost církví a náboženských společností. Dostupné z WWW: <<http://www.vscr.cz/veznice-valdice-95/duchovni-sluzby-spoluprace-s-obcanskym-sektorem-632/cinnost-cirkvi-a-nabozenskych-spolecnosti-4969>>.

Závěr

Nepodmíněný trest odnětí svobody je fenomén, o kterém toho již bylo napsáno mnoho a mnohé ještě napsáno bude. Ve své práci jsem se snažila postihnout tento trest co nejkompaktněji, byť s ohledem na rozsah práce nebylo možné zahrnout všechny jeho aspekty. Z tohoto důvodu jsem se nezabývala např. kázeňskými opatřeními ve věznicích, ale také rozsáhlou problematikou podmíněného propuštění z výkonu trestu či alternativními tresty k trestu odnětí svobody.

V teoretické části diplomové práce jsem se nejprve zaměřila na samotný účel trestu. V minulosti vznikaly různé teorie, které se účelem trestu zabývaly, přičemž mnohdy se zásadně rozcházel. Zjistila jsem, že vymezení účelu trestu je tedy poměrně komplikované, nicméně je zcela zřejmé, že trest nemá pouze jediný účel. Veřejnost vnímá trest zpravidla jako odplatu, tedy jako pomstu za to, že se pachatel dopustil nějakého zavrženíhodného jednání. Zvláště v případě značně medializovaných kauz volá veřejnost po co nejpřísnějším trestu a jeho nejtrýznivějším výkonu. V okamžiku, kdy se za pachatelem zavře vězeňská brána, je v očích veřejnosti učiněno spravedlnosti za dost a další osud pachatele je jí již lhostejný. Jakoby snad „odklizením“ pachatele do vězeňské cely byla celá záležitost vyřešena a věnování další pozornosti odsouzenému je přepych, který si žádný zločinec nezaslouží. K této skutečnosti však musím učinit dvě výhrady. Za první, zdaleka ne každý vězeň je zločinec. Mezi odsouzenými nejsou jen chladnokrevní vrazi či lupiči, jak nám mnohdy předkládají média, ale jsou tam i tací, kteří se dopustili méně závažné trestné činnosti, a navíc třeba nedbalostně nebo pod vlivem těžké životní situace. Pro takové osoby je již samotné odsouzení a následný pobyt ve věznici dostatečným trestem, který jim bude výstrahou po zbytek života. Druhá výhrada spočívá v tom, že každý vězeň bude jednoho dne z věznice propuštěn (u doživotně odsouzených je jejich propuštění sice nejisté, ale je možné), ať už jde o neplatiče alimentů či vraha. Za těchto okolností je jistě v zájmu celé společnosti, aby ji opouštěl jako poučený, resocializovaný, lepší člověk. Proto jsem přesvědčená, že výchovný účel trestu rozhodně nelze pomíjet. Tento účel si ale žádá určitou péči, kterou je třeba odsouzeným věnovat. Teorie v této souvislosti příkládá zásadní význam programu zacházení a jak jsem zjistila, praxe tuto roli programu zacházení potvrzuje. Resocializační účinky má zejména zaměstnávání a vzdělávání odsouzených. Jak

vyplývá ze statistických dat, naprostá většina vězňených osob má nízké vzdělání a odborníci z praxe navíc hovoří o velmi časté absenci pracovních návyků. Kombinace těchto skutečností má velmi negativní důsledky, neboť odsouzení po propuštění z věznice mají značné problémy s pracovním uplatněním a se začleněním do civilního života vůbec. Jestliže tedy účel trestu spočívá také v resocializaci pachatelů trestných činů, je velmi žádoucí podpora získávání pracovních návyků a doplňování či rozšiřování vzdělání.

Odplatou a resocializací však účel trestu není zdaleka vyčerpán. Významnou roli hraje i negativní speciální prevence (zabránění pachateli v páchání další trestné činnosti), generální prevence a nelze opomenout ani nápravu narušených sociálních vztahů, tj. poskytnutí zadostiučinění poškozenému.

Na základě studia statistických dat a odborné literatury jsem zjistila, že se současné české vězeňství potýká s několika problémy. Prvním z nich je přeplněnost věznic. Tento problém se týká téměř všech vězeňských zařízení, přičemž v některých případech je kapacita věznice překročena i o 30%. Za takových okolností se jen těžko daří zajišťovat zákonem stanovený minimální prostor pro jednoho vězně, což je navíc ještě ztíženo nutností dodržovat pravidla pro ubytování určitých skupin odsouzených tak, aby např. prvovězněný nesdílel celu s recidivistou, kuřák s nekuřákem apod. Na celách je běžně ubytováno 6 a více lidí a zkušenosti z praxe hovoří v tomto ohledu zcela jasně – hromadné ubytování úspěšně maří resocializační snahy a tím i účel trestu.

Dalším dlouhodobým problémem je zaměstnávání odsouzených. Procento zaměstnaných vězňů sice roste, nicméně stále je nezaměstnáno zhruba 40% odsouzených. Po bližším prozkoumání této problematiky mohu konstatovat, že příčin nízké zaměstnanosti je více. Patří mezi ně profilace věznice (tj. obecně platí, čím přísnější režim, tím nižší zaměstnanost), nerovnoměrné rozmístění věznic, trh práce v daném regionu a v neposlední řadě přeplněnost věznic a celkový počet vězňů ve věznici vůbec. To potvrzuje i zkušenost z Věznice Valdice. Reálně je zde zaměstnán velký počet vězňů, v rámci České republiky dokonce druhý vůbec nejvyšší počet vězňů (což je obdivuhodné, uvážíme-li, že Věznice Valdice je profilovaná převážně jako věznice se zvýšenou ostrahou), nicméně vzhledem k tomu, že je v této věznici umístěno průměrně zhruba 1 150 vězňů, pohybuje se úroveň zaměstnanosti pouze okolo 60 %. Moderním trendem ve vězeňství jsou věznice s kapacitou do 600 míst, což je i

z pohledu zaměstnávání vězňů přijatelný počet. Je zkrátka téměř nemožné zaměstnat v jedné věznici více než tisíc vězňů, zvláště jedná-li se o takové vězně, kteří nemohou pracovat mimo areál věznice.

Jak problém přeplněnosti věznic, tak problém nízké zaměstnanosti souvisí s nedostatkem financí. Přeplněnost věznic lze řešit v zásadě dvěma způsoby, a to změnou trestněprávní politiky a výstavbou nových objektů. V souvislosti s trestněprávní politikou je aktuální téma alternativních trestů, zejména trestu domácího vězení. Domnívám se, že domácí vězení je skutečně vhodnou alternativou k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, nicméně k jeho plné funkčnosti a účinnosti je nutné v praxi implementovat patřičné kontrolní prvky (tzn. elektronické náramky). Zde však vzniká zmíněný problém s financemi. Oproti výstavbě nových vězeňských zařízení jde však jistě o levnější variantu a přihlédneme-li k pozitivům tohoto alternativního trestu a k negativům nepodmíněného trestu odnětí svobody, lze ukládání trestu domácího vězení jen podporovat.

Problém nízké zaměstnanosti také částečně souvisí s nedostatkem finančních prostředků, jak potvrzuje i současný stav ve valdické věznici. Vězeňské budovy jsou mnohdy ve velmi špatném stavu a na jejich rekonstrukci, která je pro zřízení nových provozoven nezbytná, není dostatek peněz. V důsledku toho mnoho odsouzených nemá pracovní uplatnění a tedy ani pracovní odměnu, ze které by hradili náklady jejich pobytu ve vězení – ty tak musí hradit stát. Jde tedy o bludný kruh, ze kterého dle mého zjištění vede jediná cesta – investovat do podpory zaměstnávání, ať už do výstavby nových provozoven či rekonstrukce starých. Rovněž je nutné vytvoření systému, který by motivoval zaměstnavatele zaměstnávat odsouzené a který by preferoval věznice při zadávání veřejných zakázek.

Zmíněné problémy českého vězeňství se v současné době daří řešit pouze částečně. Pozitivním krokem je zařazení trestu domácího vězení do nového trestního zákoníku a v oblasti zaměstnávání a vzdělávání lze ocenit některé zdařilé snahy o navázání spolupráce se soukromými subjekty. Nicméně k tomu, aby se stav vězeňství výrazně zlepšil, bude ještě zapotřebí odhodlání provést nutné změny, spolupráce soukromého a veřejného sektoru a v neposlední řadě přísun finančních prostředků.

Seznam použitých zkratek

LZPS = Listina základních práv a svobod

TZ = zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

TŘ = zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řádu soudním

ZVTOS = zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody

Řád = vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody

Seznam použité literatury a pramenů

Knihy:

- ČERNÍKOVÁ, V. a kol. Sociální ochrana. Terciární prevence, její možnosti a limity. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008. 224 s.
- JELÍNEK, J. a kol. Trestní právo hmotné. 1. vydání. Praha : Leges, 2009. 895 s.
- KALVODOVÁ, V. Postavení trestu odnětí svobody v systému trestněprávních sankcí. 1. vydání. Brno : Masarykova univerzita, 2002. 272 s.
- KOPP, P. Penitenciárna psychológia. 1. vydání. Bratislava : Akadémia PZ SR, 2004. 103 s.
- KUČHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol. Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vydání. Praha: C. H. Beck, 2005. 544 s.
- LATA, J. Účel a smysl trestu. 1. vydání. Praha : LexisNexis CZ s.r.o., 2007. 51 s.
- MAREŠOVÁ, A.; NEČADA, V.; SLUKOVÁ, K. a kol. Drogy a česká vězeňská populace v kontextu drogové scény a trestně právní legislativy. 1. vydání. Praha : Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 2003. 128 s.
- MEZNÍK, J.; KALVODOVÁ, V.; KUČHTA, J. Základy Penologie. 1. vydání. Brno : Vydavatelství Masarykovy univerzity v Brně - Právnická fakulta, 1995. 76 s.
- NETÍK, K.; NETÍKOVÁ, D.; HÁJEK, S. Psychologie v právu : Úvod do forenzní psychologie. 1. vydání. Praha : C. H. Beck, 1997. 140 s.
- NOVOTNÝ, O.; VANDUCHOVÁ, M.; ŠÁMAL, P. a kol. Trestní právo hmotné : Obecná část. 6. vydání. Praha : Wolters Kluwer ČR, 2010. 583 s.
- NOVOTNÝ, O.; ZAPLETAL, J. a kol. Kriminologie. 3. vydání. Praha : ASPI - Wolters Kluwer, 2008. 527 s.
- NOVOTNÝ, O. O trestu a vězeňství. 1. vydání. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1967. 250 s.
- SOLNAŘ, V.; FENYK, J.; VANDUCHOVÁ, M. Systém českého trestního práva. Praha : Novatrix, 2009. Třetí část. 283 s.
- Evropské vězeňské systémy : Sborník z mezinárodní konference konané ve dnech 21. - 25.6.2004 v Kroměříži. 1. vydání. Praha : Generální ředitelství Vězeňské služby České republiky, 2004. 495 s.

Články:

- HÜTTNEROVÁ, R. Zaměstnávání vězňených osob v České republice. České vězeňství. 2007, 15, s. 10 – 11.
- BLANDA, R. Odstraní elektronické náramky přeplněnost českých věznic?. České vězeňství. 2010, 1, s. 16 - 17.
- MECLOVÁ, K. Co brání vyšší zaměstnanosti odsouzených?. České vězeňství. 2008, 3, s. 5.
- Vyšší zaměstnanosti brání nedostatek práce i vězňů. České vězeňství. 2009, 2, s. 17 - 19.
- Rodina a výkon trestu. České vězeňství. 2010, 2, s. 12-14.
- HALUZOVÁ, S.; BLANDA, R. Při práci utíká trest rychleji. České vězeňství. 2009, 2, s. 13-15.

Internetové zdroje:

- Internetové stránky Vězeňské služby České republiky: www.vscr.cz
- Internetové stránky Magistrátu hlavního města Prahy: magistrat.praha-mesto.cz
- Internetové stránky Českého helsinského výbor: www.helcom.cz
- Třebíčský deník: trebicky.denik.cz

Ostatní zdroje:

- Statistická ročenka Vězeňské služby České republiky 2000 – 2010
- Výroční zpráva Věznice Valdice za rok 2006 – 2010

Právní předpisy:

- usnesení předsednictva České národní rady ze dne 16. prosince 1992 č. 2/1993 Sb. o vyhlášení Listiny základních práv a svobody jako součásti ústavního pořádku České republiky
- zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník

- zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řádu soudním
- zákon č. 169/1999 Sb., o výkonu trestu odnětí svobody a o změně některých souvisejících zákonů
- vyhláška č. 345/1999 Sb., kterou se vydává řád výkonu trestu odnětí svobody

Abstract

I have chosen this topic because of my interest in criminal law in general. Two years ago I visited one of the largest prisons in the Czech Republic, the Valdice prison, which is situated only 20 km far from my hometown, Semily. I realized that unconditional imprisonment is a really interesting and complicated theme. The Czech prison system has recently suffered from particular problems and the aim of my thesis is to identify these problems and suggest solutions.

My thesis is composed of five chapters. Chapter One is introductory and defines the basic term – sentence and its purpose.

Chapter Two deals with relevant Czech legislation and consists of four parts. Part One focuses on the most important principles of imposing punishments, such as principle of legality, principle of subsidiarity, etc. Part Two analyzes the role of unconditional imprisonment in the sentencing structure. Part Three describes duration of unconditional imprisonment and Part Four reviews two types of extraordinary sentences.

Chapter Three concentrates on execution of unconditional imprisonment. This chapter is subdivided into nine parts. Part One deals with international rules, European prison rules and Czech legislation. Differentiation of prisons is described in Part Two and Part Three. Part Four relates to admission, classification and reclassification of prisoners. Following two parts explain what rights and duties prisoners have and what the treatment programme is. Part Seven focuses on employment of prisoners. This part mentions prisoner's duty to work and analyzes problems related to employment of prisoners. Education of prisoners in prison and its forms are described in Part Eight. Unconditional imprisonment has a number of negative consequences, those are explained in Part Nine.

First three chapters are theoretical and next two chapters are more practical. In Chapter Four is presented some statistical data that are published in Yearbook of statistics of the Czech Prison service. I concentrate on a number of prisoners, composition of prisoners and employment and education in prison.

The last chapter focuses on Valdice prison. Valdice press secretary Eva Francová kindly provided me with written answers on my questions regarding the prison.

Abstrakt

Toto téma jsem si vybrala, neboť se zajímám o trestní právo. Před dvěma roky jsem navštívila jednu z největších věznic v České republice, Věznici Valdice, která se nachází pouze 20 km od mého rodiště, města Semily. Zjistila jsem, že nepodmíněný trest odnětí svobody je skutečně zajímavé a složité téma. Současné české vězeňství se potýká s některými problémy a cílem mé práce je tyto problémy identifikovat a pokusit se navrhnout jejich řešení.

Moje diplomová práce se skládá z pěti kapitol. První kapitola je úvodní a definuje základní pojem – trest a jeho účel.

Druhá kapitola se zabývá českou právní úpravou a skládá se ze čtyř částí. První část se zaměřuje na nejdůležitější zásady ukládání trestů, jako je zásada zákonnosti, zásada subsidiarity apod. Druhá část analyzuje roli nepodmíněného trestu odnětí svobody v systému trestů. Třetí část popisuje trvání nepodmíněného trestu a část čtvrtá zmiňuje dva typy výjimečných trestů.

Třetí kapitola se zaměřuje na výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody a je rozdělena do devíti částí. První část se zabývá mezinárodními normami, Evropskými vězeňskými pravidly a českou právní úpravou. Diferenciace věznic je popsána v části druhé a třetí. Část čtvrtá se týká přijímání, zařazování a přeřazování vězňů. Následující dvě části vysvětlují, jaká mají odsouzení práva a povinnosti a co je program zacházení. Sedmá část se zaměřuje na zaměstnávání ve vězení. Tato část zmiňuje pracovní povinnost odsouzených a analyzuje problémy zaměstnávání odsouzených. Vzdělávání odsouzených ve vězení a jeho formy jsou popsány v části osmé. Nepodmíněný trest odnětí svobody s sebou nese také některé negativní důsledky, které vysvětlují v části deváté.

První tři kapitoly jsou teoretické a následující dvě kapitoly jsou více praktické. Ve čtvrté kapitole představuji některá statistická data, zveřejňovaná ve statistických

ročenkách Vězeňské služby České republiky. Zaměřuji se na počty vězňů, složení vězňů, zaměstnávání ve věznicích a vzdělávání odsouzených.

Poslední část se týká Věznice Valdice. Tisková mluvčí této věznice mi laskavě zodpověděla řadu otázek týkajících se této věznice.

Téma diplomové práce: Nepodmíněný trest odnětí svobody

The topic of the thesis: Unconditional imprisonment

Klíčová slova:

Nepodmíněný trest odnětí svobody

Věznice

Odsouzený pachatel

Key words:

Unconditional imprisonment

Prison

Convicted offender